

				<p>ECPI Centrul Euroregional pentru Inițiative Publice, Fundația Parteneri pentru Dezvoltare Locală, Fundația Soros, Fundația Tineri pentru Tineri, Institutul pentru Politici Publice, Grupul Roman pentru Apărarea Drepturilor Omului (GRADO), Roma Education Fund România, Societatea Academică din România, Societatea pentru Educație Contraceptivă și Sexuală.</p>	
--	--	--	--	--	--

Protest de stradă					
1.	24 aprilie 2000	Demonstrație Anti-Playboy	Organizată ca reacție la articolul apărut în <i>Playboy</i> România – „Cum să-ți bați nevasta fără să lași urme”	Liliana Popescu, Proiectul pentru Educație Civică Dina Loghin, Șanse Egale pentru Femei (ȘEF)	Liliana Popescu, Politică Sexelor, 2004, pp. 248-258. http://frontul-antifascist.blogspot.ro/search?updated-max=2008-04-25T17:54:00-07:00&max-results=1
2.	10 noiembrie 2006	Demonstrație anti-discriminare	Ziua Internațională împotriva Fascismului și Antisemitismului	Asociația Aqvarius, ACCEPT, Agenția de Monitorizare a Presei, Asociația Komunitas, Romani CRISS, Centrul Amare Rromentza, Centrul de Resurse pentru participare publică, D MEDIA, Indymedia România, Ladyfest România, Organizația Națională a Persoanelor cu Handicap din România.	

3.	9 iunie 2007	Acțiune antifascistă	Contra demonstrație la Marșul Normalității organi- zat de grupurile de extremă dreaptă împotriva Gay Pride	Organizația Femeilor Refugiate, rețeaua UNITED (rețea euro- peană împotriva naționalismului, rasismului, fascismului și în sprijinul imigranților și refugiați- lor), You and Me și trupele care au concertat: Pavilionul 32, Nihilistic, Mohawks, Țep Zepi, Buzz, Aku. Colectivul de acțiune antifascistă	http://asociatia-komunitas.ro/actiuni/ evenimente/27-actiune-anti-discriminare.html http://frontul-antifascist.blog- spot.ro/search? updated-max= 2008-04-25T17: 54:00-07:00& max-results=1
----	-----------------	-------------------------	---	---	---

4.	10 noiem- brie 2007	„Până nu suntem toți liberi, suntem toți prizonieri”, demonstrație pentru promova- rea solidarității și luptei împo- triva tuturor formelor de discriminare	Ziua Internațională împotriva Fascismului și Antisemitismului Protest împotriva etnicizării criminaliă- ții, împotriva modu- lui în care a fost gestionat cazul lui Romulus Mailat, împotriva amplifică- rii discursului rasist și xenofob al autori- tăților române.	Anti-Fascist Action Collective, Indymedia România Collective, Romani CRISS, Active Watch, Asociația Aqvarius, Asociația Centrul Pentru Arta Media și Acțiune Socială, Rețeaua UNITED for Intercultural Action, grupul H.A.R.T.A, Ladyfest România	http://admin. romania.indy- media.org/ro/ 2007/11/2336. shtml http://admin. romania.indy- media.org/ro/ 2007/11/2249. shtml Roxana Alexe, Ovidiu Vanghele, „March against discrimination in Bucharest”, Mediafax 10 noiembrie 2007. http://www. mediafax.ro/ social/mars- impotriva- discriminarii-in- bucuresti- 1032921
----	------------------------------	---	--	---	--

5.	12 octombrie 2007	Take back the night march	Ladyfest, București, 2007 Festival DIY, <i>grassroots</i> și nonprofit, feminist și <i>queer-friendly</i>	Colectivul Ladyfest, h.arta, cu participarea unor activiști de la Romani CRISS Cosponsori: ACCEPT, Alert Fund, D Media, Indymedia România, Komunitas, Ladyfest Frankfurt, Ladyfest Mannheim, Project Space, XminY Solidariteitsfonds	Declaratie http://ladyfest-ro.pimentata.org/weblog/?p=223 . Program http://admin.romania.indymedia.org/ro/2007/10/2222.shtml . Reacție http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-10-15/pe-ntru-orice-ai-lupta-nu-fi-o-doamna.html
----	-------------------	---------------------------	--	---	---

6.	2-4 aprilie 2008	Săptămâna anti-NATO	Un protest pașnic împotriva războiului și militarismului a fost reprimat prin brutalitatea poliției, care a bătut și arestat activiști români și străini, după o masivă campanie media de dezinformare, care îi înfățișase pe aceștia ca fiind violenți și periculoși.	Persoane din colectivele Antifa, Ladyfest și h.arta ActiveWatch and APADOR-CH; ulterior sprijinite de Centrul de Resurse Juridice și Asociația „Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință” și-au exprimat îngrijorarea cu privire la oprirea ilegală la granițe a unor cetățeni străini care încercau să ajungă la București pentru a se alătura protestului la adresa NATO și a detenției ilegale a cetățenilor români și străini care se reuniseră pe 2 aprilie pentru discuții anti-NATO.	Anti-nato timeline http://admin.romania.indymedia.org/ro/2008/03/2501.shtml
----	------------------	---------------------	--	---	--

7.	mai 2010	Protest împotriva anunțatei reduceri a alocației pentru îngrijirea copilului		Protest inițiat de miresici.ro și desprecopii.com, cu sprijinul Centrului FILIA. Petiție sprijinită de Centrul FILIA, Asociația MAME, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Centrul Euroregional pentru Inițiative Publice, Centrul de Mediere și Securitate Comunitară, PATRIR – Cluj-Napoca, Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”, Fundația HOSPICE „Casa Speranței” și alte 130 de persoane din toată țara.	Detalii despre protest și petiție, pe site-ul FILIA, http://www.centrulfilia.ro/index.php/example-pages/societate-civila/117-2010-protest-impotriva-modificarilor-prevederilor-privind-indemnitzatia-pentru-cresterea-copilului-si-conce-diul-parental .
----	-------------	--	--	--	--

8.	8 martie 2011	„Vrem reprezentare, nu doar flori și mărtisoare”	Campanie de Ziua internațională a femeilor	Centrul FILIA, studenți și voluntari	http://www.centrulfilia.ro/index.php/example-pages/8-martie/87-vrem-reprezentare-nu-doar-flori-si-martisoare . FB event & Manifest, https://www.facebook.com/events/282579735089129/ . Revendicam! http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/605-revendicam.html .
9.	6 octombrie 2011	SlutWalk București	Demonstrație împotriva hărțuirii stradale și sexuale și împotriva blamării victimelor violenței	Asociația FRONT și voluntarii susținută de Cercul de lecturi feministe, Grupul FIA, cu sprijinul www.feminism-romania.ro și Blogul Medusei.	FB event & Manifest, https://www.facebook.com/events/282579735089129/ . Revendicam! http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/605-revendicam.html .

	„De ce în	România e mai greu să faci activism decât motociclism?”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/614-de-ce-in-romania-e-mai-greusafaci-activism-decat-motociclism.html .
		„Iluzia cumințeniei”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/623-iluzia-cumințeniei.html .

	„Dialectică și consecvență feministă la	Marșul Pana-ramelor”, http://www.criticatac.ro/10546/dialectica-si-consecventa-feminista-la-marsul-panaramelor/ .
		„Marșul Pana-ramelor a costat 500 de lei”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/625-marsul-panaramelor-a-costat-500-de-lei.html .

					„Feminism trăit la Marșul Panaramelor”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/626-feminism-trait-la-marsul-panaramelor.html . »«Marșul Pana-ramelor», prin ochii mass-media”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/629-marsul-panaramelor-prin-ochii-mass-media.html .
--	--	--	--	--	---

10. 25 noiembrie 2011	Protest against domestic violence	Claiming restriction order against the aggressors and state funded shelters for battered women	Inițiator: Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen: FILLA Parteneri: Asociația FRONT și Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” Cu sprijinul: Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Centrul Romilor pentru Intervenție Socială și Studii, Centrul de Mediere și Securitate Comunitară, Fundația Șanse Egale pentru Femei, Asociația Clubul Academic de Studii Europene, Fundația Sensiblu, Grupul Român pentru Apărarea Drepturilor Omului, Asociația Transcena,	Fb event & Manifest https://www.facebook.com/events/2154712351-89101/?ref=ts . http://blogul-medusei.blogspot.ro/2011/11/o-problema-absenta-de-pe-agenda-publica.html#more .
------------------------------------	---	--	---	--

11.	ianuarie-martie 2012	University Square protests		<p>Institutul pentru Politici Publice, Asociația Română Anti-SIDA, Asociația pentru Libertate și Egalitate de Gen – ALEG, Asociația Pas Alternativ, Asociația pentru Șanse Egale, Asociația Femeilor Jurnaliste din România – ARIADNA, Centrul de Studii în Idei Politice, Fundația IREX/Programul Bibliothet, Centrul Euroregional Inițiative Publice, Policy Center for Roma and Minorities, Asociația ACCEPT.</p>	2012: „De ce protestează Centrul FILIA la Universitate?”
-----	----------------------	----------------------------	--	--	--

12.	8 martie 2012	On 8th of March We Fight!			<p>http://www.centrulfilia.ro/index.php/example-pages/116-2011-de-ce-protesteaza-centrul-filia. Fb event & Manifest https://www.facebook.com/events/1526467381-90132/</p>
-----	---------------	---------------------------	--	--	---

13. 25 noiembrie 2012	Violence is not entertainment	Protest against the mass-media's tabloidization of violence against women.	Asociația FRONT (www.feminism-romania.ro), Centrul FILIA (www.centrulfilia.ro), Societatea de Analize Feministe AnA (www.anasaf.ro). Cu participarea: Centrul Parteneriat pentru Egalitate (www.cpe.ro), Centrul Euroregional Pentru Inițiative Publice (www.ecpi.ro), Biblioteca Alternativă (http://biblioteca-alternativa.noblogs.org/).	Fb event & Manifest, https://www.facebook.com/events/45331-8658059763/
-----------------------	-------------------------------	--	---	--

14. 13 ianuarie 2013	Oprți abuzurile sexuale din Poliția Română (flashmob și scrisoare deschisă)	Cazul unei polițiște care și-a înjunghiat superiorul după ce fusese în mod repetat hărțuită și agresată sexual a declanșat un val de revoltă împotriva abuzurilor suferite de femeile din poliție și impunerea mușamalizării acestora.	Scrisoare deschisă semnată de Societatea de Analize Feministe AnA, Asociația FRONT, Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen FILIA, Centrul Parteneriat pentru Egalitate (CPE), Centrul Euroregional pentru Inițiative Publice (ECPI), Asociația pentru Libertate și Egalitate de Gen (ALEG), Centrul de Studii în Idei Politice (CeSIP), Asociația Pro Democrația București, Asociația Mișcarea Civică Miliția	Comunicat de presă cu privire la cazul Balș http://www.feminism-romania.ro/presa/stiri/1024-comunicat-de-presa-cu-pri-vire-la-cazul-de-la-bals.html Scrisoare deschisă către Ministerul Afacerilor
----------------------	---	--	---	---

				<p>Spirituală, Fundația Proiectul de Educație Civică și Dezvoltare Academică (FPECDA), Societatea de Educație Contrareptivă și Sexuală (SECS), Șanse Egale pentru Femei (ȘEF), Asociația E-Romnja, Liga Pro Europa.</p>	<p>Interne http://www.feminism-romania.ro/presa/stiri/1033-cerem-o-evaluare-a-actelor-de-agresiune-sexual-din-cadrul-poliiei-corect.html Articol despre flashmob http://www.feminism-romania.ro/presa/stiri/1034-oprii-abuzu-rile-sexuale-din-poliie.html</p>
--	--	--	--	--	---

15.	1 februarie 2013	Protest împotriva includerii violului în anunțata lege a medierii	Anunțata modificare a Legii medierii a fost criticată de grupurile pentru drepturile femeilor pentru faptul că și-ar fi extins aplicabilitatea și la cazuri penale, precum infracțiunea de viol.	<p>Asociația FRONT (www.feminism-romania.ro), Centrul FILIA (www.centrulfilia.ro), Societatea de Analize Feministe AnA (www.anasaf.ro), Centrul Parteneriat pentru Egalitate (CPE) (www.cpe.ro), Asociația Transcena (www.transcena.ro), Grupul de Intervenții Feministe.</p>	<p>Fb event & Manifest, https://www.facebook.com/events/502445863128209/. În loc de editorial, http://www.feminism-romania.ro/presa/editori-ale/1037-in-loc-de-editorial.html. „Victimele violului, în brațele agresoarelor» sau</p>
------------	----------------------------	---	--	--	--

<p>«Despre fundamentele valorice stălcite ale Legii Medierii», http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/1041-l-victimele-violului-in-bratele-agresorilor-sau-despre-fundamentele-valorice-stalcite-ale-legii-medierii.html.</p>				
---	--	--	--	--

<p>„Scurt ghid împotriva nesimțirii misogine –sau cum să nu (mai) fiți niște misogini nesimțți”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/1044-scurt-ghid-impotriva-nesimirii-misogine.html.</p>				
---	--	--	--	--

„De ce Legea Medierii nedreptățește victimele violurilor”

				<p>http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/1045-de-ce-legea-medierii-nedreptete-victimele-violurilor.html.</p> <p>„O nouă faptă penală? – VIOLUL IREAL”, http://www.feminism-romania.ro/presa/editoriale/1059-o-nou-fapt-penal-violul-ireal.html.</p>
--	--	--	--	--

16.	21 februarie 2013	Protest împotriva homofobiei	<p>Protestul a fost organizat ca reacție la atacul unor grupuri naționale-ortodoxiste asupra partii-cipanților la o proiecție de film ținută la Muzeul Țăranului Român în cadrul Lunii Istoriei LGBT. Membrii acestor grupuri au sabotat proiecția de film stri-gând „Moarte homo-sexualilor”, cântând imnul național și cântece religioase. Aceștia au fost sprijiniți și protejați de forțele de poliție prezente și de o parte din personalul muzeului, printre care și directorul adjunct.</p>	<p>http://jaiban-protap.noblogs.org/post/2013/02/26/cum-ne-am-petrecut-seara-de-21-februarie-intr-un-cuib-de-legionari-nofe-de-pe-eternul-front-antifascist/.</p>
-----	-------------------	------------------------------	--	---

17.	20 iunie 2013	Protest împotriva declarațiilor președintelui Traian Băsescu	La o conferință a femeilor de afaceri, președintele le-a sfătuit să aibă cât mai mulți copii, căci este o datorie patriotică: „Cum Dumnezeu femeia romă poate să facă 5-6 copii, iar femeia română nu?”. Declarația a stârnit indignarea grupurilor feministe și pentru drepturile romilor, care au organizat proteste în București și Cluj.	FILIA, E-Romnja, FRONT, Clubul Academic de Studii Europene (CASE), Romano ButiQ, Centrul pentru Educație și Dezvoltare Socială, Centrul Parteneriat pentru Egalitate (București) Tinerii Mâioși, Grupul pentru Acțiune Socială (GAS) (Cluj).	Enc, „Flash-mob împotriva lui Băsescu: «Nu vrem un președinte rasist, sexist, naționalist și clasist!», România Liberă, 20 iunie 2013, http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/flash-mob-impotriva-lui-basescu-nu-vrem-un-pre-sedinte-rasist-sexist-nationalist-si-clasist-305293.html .
-----	------------------	--	--	---	--

					„Furia feministă se revarsă asupra lui Băsescu: «Uterul meu nu e competența tal!», 21 iunie 2013, http://www.9am.ro/stiri/Politica/244839/furia-feminista-se-revarsa-asupra-lui-basescu-nu-vrem-un-pre-sedinte-sexist.html , accesat la 20 iunie 2013.
--	--	--	--	--	---

Bibliografie

- Băluță, Oana (coord.) (2011), *Impactul crizei economice asupra femeilor*. FILIA, Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen, București.
- Băluță, Oana; Dragolea, Alina; Iancu, Alice (2007), *Gen și interese. Teorii și practici*, Polirom, Iași.
- Borland, Elizabeth (2010), „Crisis as a Catalyst for Cooperation? Women’s Organizing in Buenos Aires”, în Nella Van Dyke, Holly J. McCammon (eds.), *Strategic Alliances. Coalition Building and Social Movements*, University of Minnesota Press, Minneapolis, pp. 241-265.
- Borza, Ioana (2010), „A Lacking Legitimacy in the Transposition of the EU’s Equal Opportunity Directives: The Case of România”, *Women’s Studies International Forum*, 33, pp. 47-53.
- Borza, Ioana, *Feminism de stat prin model PHARE: Limitele reprezentării politice a femeilor în procesul instituționalizării egalității de gen România 1995-2008*, teză de doctorat, National School of Political Science and Administrative Studies.
- Bragă, Andreea (2011), „Violența împotriva femeilor”, în Oana Băluță (coord.), *Impactul crizei economice asupra femeilor*, FILIA, Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen, p. 81.
- Císař, Ondřej; Vráblíková, Kateřina (2010), „The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women’s Groups”, *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), pp. 209-219.
- Comisia Juridică, de Disciplină și Imunități, Camera Deputaților, Parlamentul României (2003), „Raportul asupra proiectului de Lege pentru prevenirea și combaterea violenței în familie”, p. 31.
- Della Porta, Donatella; Diani, Mario [1999] (2006), *Social Movements. An Introduction*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Diani, Mario (2011), „Networks and Internet into Perspective”, *Swiss Political Science Review*.
- Fábián, Katalin (2009), *The Contemporary Women’s Movements in Hungary*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Gal, Susan; Kligman, Gail (2003), *Politicile de gen în perioada post-socialistă. Un eseu istoric comparativ*, Polirom, Iași.
- Ghodsee, Kristen (2004), „Feminism-by-Design: Emerging Capitalism, Cultural Feminism, and Women’s Nongovernmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe”, *Signs*, 28(3), pp. 727-753.
- Grünberg, Laura (2000), „Women’s NGOs in România”, în *Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, Susan Gal, Gail Kligman, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, pp. 307-336.
- Grünberg, Laura (2008), *biONGrafie. AnA – istoria trăită a unui ONG de femei*, Polirom, Iași.
- Guenther, Katja M. (2011), „The Possibilities and Pitfalls of NGO Feminism: Insights from Postsocialist Eastern Europe”, *Signs*, 36(4), pp. 863-887.
- Institutul Național de Statistică (2006), *Anuarul statistic*.
- Institutul Național de Statistică (2012), *Anuarul statistic*.
- Irvine, Jill (2007), „From Civil Society to Civil Servants: Women’s Organizations and Critical Elections in Croatia”, *Politics & Gender*, 3(1), pp. 7-32.
- Jacobsson, Kerstin; Saxonberg, Steven (2013), *Beyond NGO-ization. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*, Ashgate Publishing, Farnham, UK, și Burlington, VT.
- Jenkins, J. Craig; Eckert, Craig M. (1986), „Channeling Black Insurgency: Elite Patronage and Professional Social Movement Organizations in the Development of the Black Movement”, *American Sociological Review*, 51(6), pp. 812-829.
- Kapusta-Pofahl, Karen; Ha ková, Hana; Kolářová, Marta (2005), „«Only a Dead Fish Flows with the Stream»: NGO Formalization, Anarchofeminism, and the Power of Informal Associations”, *Anthropology of East Europe Review*, 23(1), pp. 38-52.
- Koopmans, Ruud; Statham, Paul (1999), „Political Claims Analysis: Integrating Protest Event and Political Discourse Approaches”, *Mobilization: An International Quarterly*, 4(2), pp. 203-221.
- Kriesi, Hanspeter (1996), „The Organizational Structure of New Social Movements in a Political Context”, în *Comparative Perspectives on Social Movements*, D. McAdam, J.D. McCarthy, M.N. Zald (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 152-184.
- Krizsan, Andrea; Popa, Raluca (2013), „Measuring Women’s Movement Influence on Domestic Violence Policy: A Model of Critical Institutionalization”, lucrare prezentată la Conferința internațională „Democratization through Social Activism: Gender and Environmental

- Issues in Post-Communist Societies”, National School of Political Science and Public Administration, București, 16-17 mai.
- Marx Ferree, Myra; Gamson; William Anthony; Gerhards, Jürgen; Rucht, Dieter (2002), *Shaping Abortion Discourse. Democracy and the Public Sphere in Germany and the United States*, Cambridge University Press, Cambridge.
- McAdam, Doug (1982), *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, University of Chicago Press, Chicago.
- McCammon, Holly J.; Campbell, Karen E. (2002), „Allies on the Road to Victory: Coalition Formation between the Suffragists and the Woman’s Christian Temperance Union”, *Mobilization: An International Journal*, 7(3), pp. 231-251.
- McCarthy, John D., Zald, Mayer N. (1987), „The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization”, în John D. McCarthy, Mayer N. Zald, *Social Movements in an Organization Society*, Transaction Publishers, Londra, pp. 337-391.
- McMahon, Patrice C. (2002). „International Actors and Women’s NGOs in Poland and Hungary”, în Sarah Mendelson, John Glenn (eds.), *The Power and Limits of NGOs*, Columbia University Press, New York, pp. 29-53.
- Minkoff, Debra C. (1999), „Bending with the Wind: Strategic Change and Adaptation by Women’s and Racial Minority Organizations”, *American Journal of Sociology*, 104(6), pp. 1666-1703.
- Miroiu, Mihaela (2004a), *Drumul către autonomie*, Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela (2004b), „State Men, Market Women. The Effects of Left Conservatism on Gender Politics in Romanian Transition”, *Feminismo/s*, 3, pp. 207-234.
- Mueller, Carol (1997), „Conflict Networks and the Origins of Women’s Liberation”, în Doug McAdam, David Snow (eds.), *Social Movements: Readings on Their Emergence, Mobilization, and Dynamics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 158-171.
- Nyklová, Blanka (2013), „Through Our Own Eyes – Czech Feminist Scene in Self-reflection”, lucrare prezentată la Conferința internațională „Democratization through Social Activism: Gender and Environmental Issues in Post-Communist Societies”, National School of Political Science and Public Administration, București, 16-17 mai.
- Pasti, Vladimir (2003), *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, Polirom, Iași.
- Roth, Silke (2007), „Sisterhood and Solidarity? Women’s Organizations in the Expanded European Union”, *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 14(4), pp. 460-487.

- Shaffer, Martin B. (2000), „Coalition Work among Environmental Groups: Who Participates?”, *Research in Social Movements, Conflicts, and Change*, 22, pp. 111-126.
- Sloat, Amanda (2005), „The Rebirth of Civil Society. The Growth of Women’s NGOs in Central and Eastern Europe”, *European Journal of Women’s Studies*, 12(4), pp. 437-452.
- Staggenborg, Suzanne; Taylor, Verta (2005), „Whatever Happened to the Women’s Movement?”, *Mobilization: An International Journal*, 10(1), pp. 37-52.
- Staggenborg, Suzanne (1988), „The Consequences of Professionalization and Formalization in the Pro-Choice Movement”, *American Sociological Review*, 53(4), pp. 585-605.
- Staggenborg, Suzanne (2002), „The «Meso» in Social Movement Research”, în *Social Movements: Identity, Culture, and the State*, David S. Meyer, Nancy Whittier, Belinda Robnett (eds.), Oxford University Press, New York, pp. 125-139.
- Tarrow, Sidney; Petrova, Tsveta (2006), „Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity. The Puzzle of East-Central Europe”, *Comparative Political Studies*, 20(10), pp. 1-21.
- Taylor, Verta (1989), „Social Movement Continuity: The Women’s Movement in Abeyance”, *American Sociological Review*, 54(5), pp. 761-775.
- Taylor, Verta; Van Dyke, Nella [2004] (2006), „«Get up, Stand up»: Tactical Repertoires of Social Movements”, în David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing Ltd, Malden, MA, pp. 262-293.
- Zald, Mayer N. (2000), „Ideologically Structured Action: An Enlarged Agenda for Social Movement Research”, *Mobilization: An International Journal*, 5(1), pp. 1-16.

Despre metamorfozele feminismului recent

Mihaela Miroiu

Preambul

Mărturisesc de la bun început că scriu rândurile acestea cu sentimente amestecate. Suntem în anul 2015. Feminismul românesc a început să fie reconstruit, practic, de 23 de ani. Am participat la această reconstrucție împreună cu alte femei care, toate laolaltă, se pot număra pe degetele celor două mâini. Într-un fel, viața începuturilor era mult mai simplă. Pe de o parte eram noi, unite prin teorii, valori și crezuri, pe fond, comune, pe de altă parte, erau „ceilalți”, respectiv misoginii, antifemiști, conservatorii, promotorii patriarhatului cultural, ideologic și politic. Era ușor să ne așezăm sub un concept generic, cel de feminism, chiar dacă știam din lucrările occidentale că acolo feminismul e divers și că este adeseori terenul unor controverse interne, dar și al solidarităților de proiect. Feminismul lor devenise deja de câteva decenii liberal, marxist, socialist, radical, ecofeminist, afro-american, ca să numesc aici doar câteva fragmentări ideologice interne, fără să pun la socoteală marea diversitate a feminismelor culturale (existențialist, psihanalitic, poststructuralist, *queer* etc.). Politic, reușise în unele țări să devină un feminism de stat, iar în statele în care nu avea asemenea succese majore, tot reușise să promoveze legi și politici favorabile femeilor: pentru antidiscriminare, pentru libertate reproductivă, împotriva violenței domestice și hărțuirii sexuale, pentru

implicarea statului în creșterea copiilor, pentru cote de reprezentare politică.

Omogenitatea noastră programatică din anii '90 și din etapa preaderării la Uniunea Europeană s-a încheiat. În afara unor influențări de succes ale agendei politice, a creșterii substanțiale a cunoașterii stării politicilor de gen și ale reprezentării de gen, a cunoașterii stării sociale a femeilor, succesul semnificativ îl reprezintă diversificarea internă a feminismului și transformarea sa treptată în mișcare (inclusiv protestatară). Desigur, odată cu diversificarea ideologică a tacticilor adoptate, vine și distanțarea serioasă a multor feministe și feminiști față de generația reconstrucției, respectiv față de generația mea. Cum noi am adoptat un stil mai puțin confrunțional (vezi studiul Andreei Molocea din această carte), alături decât discursiv și prin lobby, desigur că ne este ceva mai greu să simțim că noua generație ne resimte mai degrabă ca subiect de contestare și devine, parțial, confrunțională și în interiorul feminismului (vezi studiul Ioanei Andreea Vlad din această carte). Acest succes al diversificării are, pe lângă virtuți, și costuri. Practic, ceea ce voi întreprinde în rândurile de față este o contextualizare a dezvoltării feminismului. Desigur, o astfel de întreprindere poate să fie considerată o strategie justificativă. Chiar și este, în ultimă instanță. Am simțit nevoia să vin în special în întâmpinarea unor obiecții firești de altfel, adesea și corecte, din partea celor două autoare ale studiilor din acest volum, precum și a altor autoare sau autori. Să spunem că eu însămi am o înclinație mai slabă față de metafora confrunțării/luptei în favoarea metaforei creșterii, în acest caz. Inclusiv în viața cotidiană, fiecare dintre noi încearcă să își contureze propria identitate și proiectele de viață distanțându-se și adesea opunându-se celor ale generației „părinților”. Mai mult, în cazuri benefice, aceste distanțări și opoziții sunt cele care generează progresul social. Progresiștii de ieri pot să devină conservatorii de azi. Desigur, nici generația mea de feministe nu este scutită de asta, oricât de mult ar fi vrut să fie altfel, să fie percepută mereu ca parte a avangardei progresiste.

Drumul anevoios spre feminismul activist

Au trecut 25 de ani de la prăbușirea unui regim care nu îngăduia libertatea de exprimare și asociere și îngrădea dramatic libertatea de informare. Cum Partidul Comunist Român, prin reprezentanții săi la nivel de stat, era oficial unicul „factor conștient” al societății, de bună seamă că nu îngăduia nici ca femeile să se asocieze de capul lor, să își discute problemele, să le convertească în interese politice. Comunismul a fost un patriarhat de stat (Miroiu, 2004). În calitatea sa de regim monist, nu a îngăduit zburdălnicia diferențelor, căci politica sa era de omogenizare socială, de făurire a poporului unic muncitor. În aceste condiții, a vorbi despre un feminism comunist este o contradicție în termeni (Miroiu, 2007). Nu numai că feminismul nu a fost posibil ca mișcare autonomă, în acest context, dar nici memoria existenței lui în istoria anterioară comunismului nu a fost cu putință. Ca orice ideologie pluralistă, feminismul era tratat ca un deviaționism burghez periculos, care nu trebuia să contamineze mințile oamenilor de tip nou (Olteanu, 2003). În consecință, ieșirea din comunism a însemnat, inclusiv în acest domeniu, un moment zero, o *tabula rasa*. De aceea, a trebuit descoperit, reinventat și reclădit pornind de la o lipsă a memoriei istoriei sale. La fel ca și în alte contexte istorice, a fost și este unul al avangardei minoritare, alcătuite mai ales din femei educate din clasa de mijloc, din centre universitare mari, dar spre deosebire de cel precomunism (vezi Mihăilescu, 2002, 2006), fără reprezentare la nivel național și fără filiale locale semnificative. Unele dintre explicațiile pentru această stare de fapt o găsim în istoria și opiniile femeilor înseși. Alte explicații, printre care cele regăsite în acest volum, vin din contextele particulare ale reconstrucției feminismului după căderea comunismului.

La fel ca în orice regim monist, general opriment, femeile și bărbații au trăit și s-au adaptat la viața căreia i-au fost contemporani. Concluziile unei cercetări calitative pe care am întreprins-o împreună cu Maria Bucur în 2009-2010¹ sunt, consider,

1. Titlul proiectului este „The Everyday Experience of Women's Emancipation in the US and Romania in the Twentieth Century and Beyond: A Transnational Study”, în parteneriat cu Indiana University,

suficient de relevante în privința relațiilor femeilor cu comunismul, dar și a modului în care opiniile lor despre traiul în comunism se conturează pe trei generații: cea a comunismului (femei care și-au trăit copilăria, tinerețea și maturitatea în acel regim), cea a tranziției (femei care și-au trăit în comunism copilăria și tinerețea) și cea a democrației (femei pentru care comunismul s-a prăbușit când erau copii).

Ce reiese, pe scurt, din această cercetare? Dominanta relației femeilor cu regimul comunismului a fost una adaptativ-critică. În general, ele nu au făcut parte direct din categoria celor care au avut de pierdut masiv proprietatea, poziția socială sau profesională și nici libertatea (nu au fost arestate) din cauza comunismului. Dimpotrivă, cel puțin pentru femeile comunismului, noul regim a însemnat acces la educație, locuri de muncă profesional calificată, acces la creșe și grădinițe pentru copii și la locuințe, fie ele și foarte modeste. Cu, greu însă puteau să facă o comparație între regimuri politice, dat fiind traiul în „lagărul socialist”, accesul scăzut la informații nepropagandist-negative despre Occident, imposibilitatea generalizată de a călători în Vest și de a întreține relații cu occidentalii. Practic, ele trăiau într-o lume închisă, iar comparațiile vizează evoluția propriei lumi. După perioada „dictaturii proletariului” (anii ’50-’60), pe care o critică la unison din cauza contraselecției profesionale și politice și doar în puține cazuri din cauza închisorilor și persecuțiilor politice, viața multora dintre ele a fost în general multumitoare până la debutul politicii pronataliste (1966) și, ulterior, a crizei economice de după 1979.

Femeile tranziției nu au aceeași percepție, fiindcă ele găsesc educația deja accesibilă oricui, locurile de muncă oferite de stat erau adesea în locuri și condiții foarte precare, iar locuințele date de stat erau puține sau nu erau deloc. Cu alte cuvinte, aceasta este generația care chiar nu crede că datorează ceva comunismului ca regim politic. În ambele generații de femei, implicarea politică era nedorită (o pierdere inutilă de vreme) și pur adaptativă: era condiția necesară accesului și

avansului profesional, nimic mai mult decât atât. Respondentele nu chestionează regimul de putere de gen nici în politica de stat, nici în sfera familiei. Problemele, greutățile și frustrările lor principale au alte cauze, cea dintâi fiind supraviețuirea în condiții precare. Aceste femei interdependente economic în relație cu bărbații și-au găsit în familie și între prieteni mai degrabă un avanpost pentru descurcarea de fiecare zi, pentru solidaritate și împlinire personală într-o societate necompetitivă (în afara celei pentru procurarea de bunuri elementare de consum, un gen de competiție de junglă, în anii ’80) și nemeritocratică (altfel decât în școală).

Memoria femeilor democrației în privința comunismului este vagă, adesea preluată de la părinți sau absentă. Din aceste considerente, ele se raportează la comunism foarte polar: fie ca la ceva complet condamnat prin lipsa drepturilor negative, fie ca la o societate bună, care avea grijă de oameni (păreră neîmpărtășită deloc de generația mamelor lor), în contrast cu cea actuală în care oamenii nu mai au siguranța locului de muncă, nu primesc locuințe și accesul lor la școală este mai scăzut și mai clasist.

Felul în care femeile au perceput comunismul și relația lor cu politica va avea un impact mare asupra participării lor civice și politice după căderea comunismului. Se pare că experiența le-a învățat câteva lecții care au devenit ulterior obstacole în cetățenia activă, implicit în interesul pentru ideologia și mișcarea feministă: a) că politica se generează de sus în jos, dinspre stat spre cetățeni și că ele sunt prea departe și prea neimportante ca să o poată influența; b) că nu pătesc nimic major dacă stau departe de politică; c) că zona lor masiv dezindustrializată² are probleme economice prea mari ca să se implice din punct de vedere civic dincolo de actele sau asociațiile de caritate; d) că s-au săturat de munca „voluntară”, deci și de asociere voluntară pentru scopuri strategice, fiindcă această muncă în realitate a fost sistematic o muncă forțată. Lecția lipsă în contextul istoriei lor a fost cea a contractului social. Aceste femei (cu excepția generației democrației), la fel ca și bărbații, de altfel, nu au avut experiența alegerii directe și transparente a planurilor lor de

Bloomington, coordonatoare generală: Maria Bucur, coordonatoare pe partea română, Mihaela Miroiu. S-a bazat pe trei focus-grupuri și 110 interviuri care au fost realizate de Diana Neaga și Cristina Rădoi.

2. Este vorba de zona Hunedoarei.

viață (inclusiv de muncă și locuire), a discutării și reprezentării opțiunilor lor politice, a asocierii formale libere pentru scopuri și interese comune (vezi și Neaga, 2013).

Când cercetarea a mers spre opiniile privind politica actuală, feminismul genuin și-a făcut apariția, mai ales în cazul orașenelor cu studii superioare. Primul deget este pus pe rana făcută de misoginism. L.M (49 de ani), din Hunedoara, folosește o metaforă foarte grăitoare:

Bărbații, dacă văd o femeie că îi întrece în trafic, chit că or să dea în primul pom, tot vor să o depășească.

Sintetic, explicațiile lor pentru implicarea civică și politică precară a femeilor sunt următoarele: pâinea și cuțitul sunt în mâna conducătorilor, iar ei sunt bărbați. De ei depinde dacă o femeie se află pe lista de candidaturi și pe ce loc anume. Când e de sacrificat ceva, preferă să sacrifice o femeie. Bărbații cred că politica este teritoriul lor fiindcă așa a fost în mod tradițional și nici nu au interesul să schimbe lucrurile deoarece pierd monopolul asupra resurselor publice. Ca să își mențină puterea, fie te ignoră, fie te iau peste picior ca să te demoralizeze și să îți minimizeze meritele și capacitățile. Dacă faci politică, îți riști mult viața de familie fiindcă, dacă în spatele unui bărbat puternic poți găsi o femeie care îl susține și îi ia grijile de pe cap, în spatele unei femei puternice nu prea vrea să stea un bărbat. Femeile ar trebui să aibă încredere în propriile forțe și în propriile idei și să și le poată pune în aplicare. Dar pentru asta ar trebui să se solidarizeze, să le expună public și să țină cu orice risc la realizarea lor, indiferent de piedicile puse de bărbați.

Femeile sunt foarte critice în privința politicii în contextul democratizării. Dar critica lor este deschisă și liberă. Este critica unor cetățene cu libertate de opinie pe care și-o formează fie prin participare directă, fie prin informare dintr-o presă diversă. Sunt, pentru prima oară în istoria României, părerile unor femei care au drepturi electorale depline în condiții de pluralism politic, alegeri libere și corecte. Ele au înțeles că cei care le conduc ar trebui să fie și reprezentanții intereselor lor, pe care și le percep în genere foarte clar. Se consideră pe ele însele parte a unui contract politic pe care femeile îl respectă în multe feluri:

muncind, chiar mai mult decât bărbații și uneori în locul acestora, plătind impozite la bugetul central și local, făcând voluntariat în interesul comunității, mergând la vot, ba chiar, atunci când nu sunt excluse, marginalizate sau ghetoizate, făcând politică alături de bărbați. La o primă vedere, ele par uneori naive în judecățile lor preponderent eticizate în privința comportamentului politic. La o analiză mai atentă, devine clar că, de fapt, insistența lor pe judecăți etice are de-a face cu dorința lor ca democrația și statul de drept să se consolideze, să devină „adevărate”. Repondentele noastre au o cultură democratică medie și uneori mult peste medie. Nici una dintre ele nu a formulat opinii extremiste, nici una nu a negat virtuțile pluralismului democratic.

Dezamăgirile politice ale femeilor au în principal următoarele surse: capitalismul ajunge greu în zonă și mai ales în formă nemiloasă, nu în cea a bunăstării generale. Afacerile și politica sunt excesiv conectate și viciate prin clientelism și corupție. Promisiunile electorale sunt încălcate sistematic. Odată ce prioritățile alocării bugetelor publice sunt cu totul altele decât prioritățile lor, guvernările sunt mai degrabă ineficiente. Selecția politicienilor este proastă și are rezultate contraproductive. Deși se consideră foarte pregătite să organizeze, să administreze și să conducă, ele sunt ținute deoparte de formularea politicilor publice, de legiferare și bugetare în condițiile în care restrângerea dramatică a patriarhatului de stat nu a condus și la restrângerea regimului de gen de tip patriarhal. Dar pentru că sunt „în rândul lumii”, odată ce aparțin Uniunii Europene – „dacă nu intram în UE, eram sateliții naturali ai Pământului” (C.P., 47 de ani, din Hunedoara) – ele împărtășesc un optimism lucid, mai ales în privința viitorului copiilor lor într-o lume deschisă și într-o societate cu o competiție onestă³.

Chiar și la nivelul anului 2009, femeile nu par să opteze pentru militantism politic feminist dincolo de discuțiile private,

3. Am preluat aici câteva dintre concluziile menționate pomenite anterior și pe care le consider semnificative în înțelegerea lipsei caracterului *grassroots* al feminismului. Rezultatele cercetării urmează să fie publicate în volumul: *The Birth of Democratic Citizenship*, la Indiana University Press, în 2015, autoare fiind Maria Bucur și Mihaela Miroiu.

în ciuda conștientizării nedreptăților de gen. Nici una nu face parte din vreo organizație feminină sau, în cazul în care activează într-un partid, nu are curajul să ceară paritate de gen în reprezentarea politică și politici ale egalității de șanse. Concluzii asemănătoare sunt regăsite și în alte cercetări (vezi Băluță, 2006, Băluță, Iancu, Dragolea, 2007), inclusiv în cele foarte recente asupra femeilor române (vezi Bițu, 2014; Braga, 2014; Gheorghe, 2014; Morteau, 2014).

Este posibil ca pretențiile oricărei avangarde, potrivit cărora oamenii ar trebui să sară peste umbra lor, să fie adesea exagerate. În acest caz pare exagerată pretenția ca feminismul să devină o mișcare de masă, foarte activă dincolo de cercurile universitare și de organizațiile civice care împărtășesc cultura drepturilor omului și minorităților. Este, de asemenea, foarte posibil ca puțini oameni să preia o agendă care nu face parte din ceea ce ei resimt ca obligații personale moral-politice. Mirarea noastră despre caracterul încă prea restrâns, prea urban, prea intelectualist al mișcării feministe nu se justifică decât parțial. Feminismul face parte din marea familie a ideologiilor pluraliste, necesare în procesul de construcție și consolidare democratică. Societatea noastră este încă departe de a se înscrie ferm în rândurile democrațiilor liberale, cu atât mai puțin în rândul democrațiilor consolidate (vezi *Democracy Index*, în fiecare dintre ultimii ani). Democrația noastră este una preponderent electoralistă, cu o implicare civică și politică scăzută, cu o cultură politică ce greu trece clasa și cu vulnerabilități serioase în consolidarea statului de drept. Dacă scorurile noastre la indicatorii de mai sus sunt mediocre, în privința reprezentării politice a femeilor (*Global Gender Gap Report*, 2013) ele sunt tipice în special democrațiilor incipiente sau statelor cu regimuri hibride. România se afla, în 2013, pe locul 91 în lume.

De unde am plecat și unde suntem?

De la feminism la feminisme

Pentru mine, experiența de a citi analizele generației următoare (generației a treia) în privința evoluției feminismului românesc

este, în sine, foarte interesantă. Recunosc, pe alocuri a fost o experiență frustrantă, pe alocuri revelatorie. Este foarte greu să te detașezi analitic, în contextul în care ai fost și mai ești parte a unui proces de recreare a unei mișcări intelectuale, civice și politice, cu alte cuvinte și subiect al procesului, și parte a subiecților analizați. Nu la fel de dificil a fost să parcurg drumul coordonării părții de analiză destinate mișcărilor ecologiste românești, cărora le-am fost și sunt doar simpatizantă și rareori participantă.

Studiul Andreei Molocea, *(Re)construcția feminismului românesc în cadrul mișcării de femei (1990-2000)*, aspiră să evalueze critic prima decadă a feminismului tranziției, cu accent special asupra organizațiilor de femei, fie ele Phoenix (renăscute din tradiția comunistă, dar fără balastul obedienței), fie menite să ajute femeile aflate în nevoi, respectiv organizații de caritate prin excelență, fie organizații profesionale, care pot să asigure coeziunea și solidaritatea femeilor din anumite domenii, fie organizații declarat feministe, născute la intersecția studiilor occidentale și a zonei academice românești cu un tip de condiție greu regășibilă în lecturile feministelor române. Acestei cercetări nu îi puteau lipsi incursiunile în acțiunile de sprijin ale organizațiilor internaționale (prin excelență, ale Programului Națiunilor Unite, Women in Development), relațiile anevoioase între organizațiile civice și cele politice (vezi în special inițiativa 222 pentru reprezentare politică paritară), ca și organizarea primului mare protest de stradă, din aprilie 2000 (Protestul împotriva promovării violenței în revista *Playboy*).

Cum văd eu demersul Andreei Molocea? Care sunt, mai general, virtuțile și limitele unei reconstrucții intelectuale atunci când te formezi ca subiect educat în lumea creată într-o măsură semnificativă de generația predecesoarelor, unele dintre ele chiar profesoarele tale (în acest caz, Laura Grünberg, Liliana Popescu și subsemnata)?

Autoarea își ia precauțiile vremii sale și critică, în mod firesc, neajunsurile reconstrucției feminismului ca ideologie și mișcare civică și politică, uneori și ca mișcare intelectuală. De altfel, mereu grila noastră de citire a trecutului este extrasă din teoriile prezentului. Mă voi axa preponderent pe aceste critici cu

nuanțe comprehensive evidente, venite din partea noii generații de feministe cărora voi încerca să le și răspund din perspectiva propriei experiențe. De altfel, la fel ca și în cazul Ioanei Andreea Vlad, autoarea studiului „Dezvoltări în mișcarea românească de femei după 2000”, din această carte, avem de-a face cu două tinere cercetătoare formate către acest subiect în școala masteratului de gen, politici și minorități de la SNSPA și apoi în Școala doctorală de Științe politice a aceleiași universități. Studiile pe tematica gen și politică poartă încă amprenta generației tranziției postcomuniste, chiar dacă suprafața de amprentare a acestei generații se diminuează totuși semnificativ. Le voi grupa după cum urmează:

a. Prima critică: feminismul tranziției postcomuniste nu a debutat ca mișcare de tip *grassroots*, ci mai degrabă ca una elitist-intelectualistă.

Feminismul românesc al valului al II-lea a împărțit o soartă foarte asemănătoare cu cea a valului I (în privința valului I, cel al egalității în drepturi civile și politice, vezi Mihăilescu, 2002; Cheșchebec, 2007; Popescu, 2004; Bucur, 2007). Cu alte cuvinte, s-a născut într-o situație foarte atipică în raport cu cel occidental. În ambele cazuri a fost vorba mai degrabă de o avangardă intelectuală care a importat idei ale lumilor avansate democratice și a încercat să influențeze lumea noastră trecută și prezentă⁴. Feminismul nu a crescut „organic”, din nevoile femeilor majoritare care s-au asociat în propriile lor comunități ca să dea un nume nedreptății de gen și să facă strategii și mișcări de contracarare a acesteia. În cazul feminismului românesc al valului I (1848-1946), cele care au construit mișcarea pentru drepturile femeilor nu au acționat în lumea industrializată a Occidentului, împotriva patriarhatului modern, creat ca urmare a separației muncii de gospodărie și a alocării genizate a celor două sfere. Feministele României, asemenea multor feministe din societăți dominante agrare, se adresau unei populații țărănești (80% din întreaga populație în 1946) în care bărbații nu erau decât în cazuri minoritare

4. Mai general, acest gen de strategie de sus în jos o întâlnim în întregul proces al modernizării României (vezi Vlăsceanu, Hâncean, 2014).

câștigători industriali ai pâinii, pentru ei, femeii și copiii, ci unei populații în care proporția femeilor care participau direct la muncă și câștigarea pâinii era de 46% (Gusti, 1938-1943). Spre deosebire însă de suratele pe care le reprezentau – și care, de exemplu, în 1900 erau în proporție de 92% analfabete (Murgescu, 2010) –, feministele au avut șansa să studieze, inclusiv în capitalele occidentale ale vremurilor lor (sau măcar din cărțile produse în acel mediu) și să se întoarcă răzvrătite împotriva „ordinii naturale” care le ținea în ignoranță, fără acces la profesii, cu drept limitat la proprietate și, evident, noncetățene în sens politic. Inclusiv în Constituția din 1923 femeile erau considerate incompetente legal, în aceeași categorie cu „minorii, idiții și pușcăriașii”. Prin eforturile feministelor române, femeile au dobândit un drept de vot restrictiv la alegeri locale, în 1929, și drept de vot la alegerile generale, în 1938, drept neexercitat în condiții de libertate și pluralism până în 1990, când România s-a eliberat de o jumătate de secol de dictaturi.

Nici în perioada interbelică, nici în tranziția postcomunistă nu au existat cercuri feministe ale țărăncilor, adică un feminism cultural, civic și politic *grassroots*. În perioada precomunistă, întreaga noastră istorie este cea a unor femei care și-au câștigat pâinea cot la cot cu bărbații, preponderent din munca agricolă. Ele nu erau nici pe departe la fel de dependente economic de câștigătorii pâinii ca femeile vestului industrializat. Cu alte cuvinte, ele nu au experimentat patriarhatul modern, ci doar patriarhatul tradițional, de sorginte cutumiar-religioasă. Ceea ce știm însă este că multe dintre aceste femei, aflate departe de cunoașterea elaborată a drepturilor, erau totuși fundamentale nemulțumite de rolurile lor marginale în propria comunitate, de lipsa de acces la școală și profesii calificate și de tratamentul umilitor și violent căruia li se supuneau în multe cazuri, în virtutea „tradiției”. De fapt, este imposibil să nu te revolți atunci când, deși munca și performanțele tale sunt egale cu ale bărbaților, tu ești privită ca om de al doilea rang și noncetățeană. Cu vorbele lui Calypso Botez:

Spiritul de dominație, domnia forței [...] i-au asigurat bărbatului partea leului [...]. Îmbibat de spirit egoist și preocupat de a nu avea în fața sa un rival și un concurent înarmat cu aptitudini egale,

bărbatul a îndepărtat-o pe femeie de oriunde i-ar fi putut face umbră sau, dacă a lăsat-o să pătrundă, a retribuit-o inegal pentru a o descuraja și imobiliza, pentru a o ține veșnic în limitele de inferioritate din care nu va trebui să iasă⁵.

Suținerea mea (bazată, de altfel, pe istorici ai vieții private sau/și ai feminismului) este că a existat în toată istoria un feminism genuin, un feminism al unei privatități colective, de gineceu, împărtășit de obicei în locurile de întâlnire ale femeilor: bucătăria, șezătoarea, salonul. Diferența dintre acest tip de feminism, fără consecințe publice și politice semnificative, în virtutea faptului că era împărtășit în sfera privată, și celălalt, consemnat de istoria mare, în virtutea caracterului său public și politic, este destul de tipică – cea între anonim și vizibilitate, între influență informală și putere. Eu nu cred că feministele cu vizibilitate publică au fost altceva decât vocea elaborată, cu oarecare autoritate epistemică, legitimată prin asociere și militantism, a celorlalte femei pe care le cunoșteau din viața reală sau din cărți⁶. Cu alte cuvinte, spre deosebire de alte femei, cele manifest feministe și-au asumat puterea discursiv-civică și politică de a le reprezenta și pe cele public tăcute⁷, în lumile în care libertatea de exprimare era sau este îngăduită.

5. Această formulare a lui Calypso Botez a inspirat titlul unui volum de cercetare care arată că, în ciuda diferențelor prin acces formal la drepturi politice, situația accesului femeilor la decizia legată de legi și resurse publice rămân, în mare, asemănătoare și în perioada actuală; vezi Băluță (2006).

6. În cazul meu, de exemplu, istoria personală a contat mult. Cele trei femei apropiate, străbunica țărăncă analfabetă, bunica, țărăncă alfabetizată și mama, învățătoare, au fost, fiecare în felul ei, genuin feministe, neștiind în virtutea cărui fapt și neadmițând că, *a priori*, trebuie să îi considere pe bărbați capul femeilor atâta vreme cât nu constataseră nici o calitate suplimentară a acestora cu excepția unui postulat cutumiar: bărbatul este capul femeii.

7. Când, de exemplu, una dintre autoare, Andreea Molocea, își permite uneori „luxul” să vorbească în locul, în numele și în interesul femeilor, inclusiv al celor muncitoare, cu sau fără să invoce cunoașterea tacită, ea are experiența traiului lângă o mamă muncitoare textilistă, plătită prost de o companie privată. Mama ei cunoaște foarte bine, pe propria piele, ce înseamnă lupta pentru supraviețuire în capitalismul patriarhal, așa cum a cunoscut lupta pentru supraviețuire în contextul umililor

Argumentul principal al Andreei Molocea este inspirat din literatura mișcărilor sociale: pentru ca să se nască și să se dezvolte o mișcare, sunt necesare revolta și indignarea împotriva unei stări sociale care, în cazul nostru, nedreptățește și umilește femeile⁸. Or, în situația reconstrucției postcomuniste a feminismului, nu acestea par să fie motivele mobilizării și, în consecință, dat fiind caracterul preponderent academic și conjunctural civic al feminismului, prin import de strategii, acesta este motivul pentru care prima decadă postcomunistă nu are caracteristicile unei mișcări sociale feministe.

Convingerea mea este aceea că oamenii răspund unor urgențe și priorități evidente și apăsătoare atunci când ajung în starea care îi pune în „mișcare”. Așa cum în comunism, față cu un impilator copleșitor – partidul-stat –, celelalte forme de dominare păleau în conștiința oamenilor (inclusiv cea de gen), la fel, după căderea comunismului, indignarea și revolta se concentră asupra unei situații percepute ca urgentă social. Revoluții anilor '90 aveau alte motive să iasă în stradă și să protesteze. Iar rațiunile revoltei lor nu erau unitare. Aș încadra ideologic mișcările anilor '90 în două tipologii principale: cele liberale și cele specifice conservatorismului de stânga (Miroiu, 1999). Din cea de-a doua categorie au făcut parte oamenii afectați de procesul de restructurare economică, falimente și șomaj, organizați și conduși de sindicate, mai ales cele din industria grea. Cele mai cunoscute astfel de mișcări, în special prin violența lor, au fost mineriadele. Cei angrenați în mișcări de tip liberal prețuiau prioritar și în consecință cereau libertăți, drepturi, construirea instituțiilor democratice și a statului de drept. Revolta explicită s-a manifestat public, prin mari mișcări de stradă cu viză anticomunistă și prin proteste-maraton (cel mai cunoscut protest-maraton este Piața Universității, 1990). Constituții acestor mișcări erau preponderent persoane educate, deschise spre spirit civic și pentru care ingredientele de mai sus (libertatea, democrația, statul de drept) erau și sunt

al patriarhatului de stat în timpul comunismului. Această cunoaștere i-a fost transmisă și fiicei.

8. Nici o situație nu pare nedreaptă până nu este conștientizată ca atare.

prioritare. În același timp, constituenții acestor mișcări nu au fost afectați semnificativ și direct de prăbușirea industriilor și aveau disponibilitate față de cauze nematerialiste, de tip moral-politic. Viitoarele feministe au fost parte a acestor mișcări de stradă, în calitate de cetățene. Ordinea de urgență o reprezenta democratizarea. Nu știu decât rare cazuri de mișcare socială feministă⁹ care să se fi manifestat prin indignare și revoltă stradală în societăți nedemocratice sau în democrații emergente, *in statu nascendi*. Mișcările feministe de masă, manifestate în stradă și consemnate de istorie, au avut loc în democrații liberale occidentale. De altfel, și în România debutul mișcărilor de stradă se produce în anul 2000, pe fondul așezării democrației și statului de drept și, mult mai semnificativ ca frecvență, după aderarea noastră la Uniunea Europeană. Mai mult, contopirea cerințelor explicit feministe cu cele ale altor revoltați, pe fondul crizei economice, are loc abia în intervalul 2011-2012. O soartă asemănătoare au avut-o și mișcările ecologiste. Prăbușirea industrială a avut un impact pozitiv asupra mediului și resurselor naturale. De ce s-ar fi revoltat, în aceste condiții, ecologiștii, în afara unor cazuri punctuale de deversări periculoase ale unor reziduuri toxice în râuri? Marile mișcări de stradă ale ecologiștilor coincid cu tendința inversă, cea de investiții în exploatarea resurselor, făcute însă în situații de risc extrem pentru mediu și oameni (vezi cazul notoriu al proiectului de exploatare cu cianuri la Roșia Montană).

În contextul dat, pe care nu avem cum să îl ignorăm, într-adevăr feminismul a debutat, în anii '90, ca o „minte fără corp”. Putea oare să fie altfel? Eu cred că este greu de presupus, iar supozițiile mele sunt următoarele. Femeile tranziției nu protestau pentru interesele lor nici când își pierdeau locurile de muncă și erau trecute în categoria nepolitică de casnice, nici când întreaga rețea de creșe și grădinițe publice s-a destruc-turat odată cu întreprinderile care le patronau și nici când puținii

9. Singurul caz care îmi vine în memorie este cel al femeilor egiptene, angrenate în mișcarea supranumită „Primăvara arabă”, care s-au revoltat că după victorie au fost date la o parte și trimise din nou în spațiul privat. Desigur, revolta lor a fost reprimată chiar de către foștii confrăți din timpul revoltelor împotriva dictaturii.

bani ai statului român (luați mai ales din industriile și serviciile feminizate) erau dirijați prioritar spre protecția socială destinată victimelor favorite ale tranziției – a se citi: bărbații din industria grea (Pasti *et al.*, 1997; Pasti, 2003). Pe scurt, bărbații au monopolizat statul pe mai multe căi: preluând aproape exclusiv puterea politică, exercitând presiuni spre redistribuirea banilor publici în favoarea celor ce aveau putere de monopol pe statutul de victimă (vezi sindicatele miniere, cele ale industriei grele, ale transportatorilor) și prin privatizări în favoarea clienților favoriți ai statului, bărbați și ei (Pasti, 2003, 2006).

În prima parte a anilor '90 era imposibil să conturăm pertinent o imagine adecvată a proceselor sociale și efectelor lor, altfel decât prin observație directă și știri din presă. Primele diagnoze sociologice serioase au început să se dezvolte abia începând cu 1996¹⁰. Din acest motiv, nici dacă am fi dorit să ne orientăm studiile feministe pe problemele sociale ale tranziției, pe baza datelor sociologice cantitative sau calitative, nu am fi putut¹¹. În consecință, cei câțiva oameni care se ocupau de drepturile omului, femeilor și minorităților erau mai degrabă normativiste. Se raportau mai degrabă la teorii occidentale și la achiziții democratice occidentale decât la realitățile sociale românești.

Când am spus „câțiva” oameni nu cred că am exagerat. În decembrie 1993, s-a organizat o conferință a APADOR-CH la Ankara. Cam toți reprezentanții de atunci ai problemelor de profil din România (drepturile omului, femeilor, minorităților) am încăput într-un singur autocar. Căuzașii acelor timpuri erau puțini (vezi și Grünberg, 2000, 2008). Sprijinul financiar sporadic pentru dezvoltarea societății civile sau chiar pentru studii academice venea în special din zona americană, prin programe

10. Cercetarea socială în România a fost aproape complet interzisă din 1977 până în 1990, iar prima generație de noi specialiști a început să facă cercetare, alături de puținii specialiști care i-au format, după absolvirea primelor serii.

11. Îmi amintesc limpede că, de exemplu, în ce mă privește, doar în elaborarea lucrării *România. Starea de fapt* (Pasti, Miroiu, Codiță, 1997) am putut să beneficiaz de cercetările anterioare.

federale sau cele introduse de George Soros¹². Acest fapt a mai produs o consecință care, în ultimii ani, a condus la contestări în interiorul mișcării feministe: orientarea teoretică și ideologică principală în cadrul acestui tip de demersuri legate de drepturi era cea liberală, respectiv cea inspirată de liberalismul etic sau, cu un termen mai familiar pentru cititori, de liberalismul bunăstării generale (*welfare*).

b. A doua critică: s-a constituit un *mainstream liberal* care trebuie să fie, în mod necesar, dislocat și înlocuit cu o pluralitate de feminisme.

Pentru mulți occidentali, în prezent și pentru tinerii estici, este foarte surprinzător faptul că intelectualii publici est-euro-peni ai primei decade postcomuniste, în general, cei români, în particular, la fel ca reprezentanții de marcă ai organizațiilor noguvernamentale, nu erau de stânga, cu alte cuvinte, le păsa mai degrabă de drepturi decât de dreptate și mai mult de libertate decât de echitate. Mai mult, erau mai degrabă procompetiție decât procooperare. Din perspectiva mea, explicația principală este următoarea: intelectualii publici, mai general reprezentanții societății civile orientate spre drepturi, au fost și sunt progresiști. Desigur, au existat și derapaje cu consecințe tragice de la această cutumă (vezi cazul celor profascisti, respectiv legionari sau al celor procomuniști în variantă stalinistă sau naționalistă). În genere, progresiști fiind, intelectualii publici sunt împotriva tipului de conservatorism din contextul în care se află. De regulă, conservatorismul occidental a fost de dreapta, a apărut fie privilegiile nobiliare, fie cele de clasă, fie cele ale unei elite definite într-un fel sau altul, fie, în cazuri care au degenerat în dreapta radicală, ale celor rasiale și etnice. Stânga progresistă (în acest sens, inclusiv liberalii clasici înclinau mai spre stânga, la fel ca adepții contemporani ai liberalismului bunăstării) a vrut subminarea oricăror privilegii în favoarea

competiției libere și meritocrative, corectate prin politici ale dreptății sociale pentru cei defavorizați.

Feminismul a extins în mod specific această atitudine în privința femeilor, care erau și mai sunt excluse, marginalizate și oprimate, în virtutea discriminării de gen, în regimuri patriarhale de putere. Contextul României, la fel ca al altor țări foste comuniste, era altul. În 1990 aveam în spate o jumătate de secol de dictaturi, dintre care 45 de ani de dictatură comunistă. Privilegiile aveau preponderent nomenclatura și securitatea. Economia, ca și alte domenii ale vieții sociale nu aveau cutumele competiției, ci ale dirijismului statal. Entitățile colective – clasa, poporul, partidul – erau incomparabil mai importante decât indivizii. Diversitatea etnică, religioasă și sexuală era strivită în ideologia formării poporului unic muncitor. Drepturile negative erau călcate în picioare. Nivelarea socială era foarte ridicată, iar diferențele de talente, performanțe, competențe aproape nu contau. Locurile de muncă erau sigure fiindcă munca era un scop în sine și singurul factor identitar care conta în ideologia partidelor comuniste, sintagma oficială pentru oricare dintre noi fiind cea de „om al muncii”. Nevoile de consum erau normate, iar frustrarea generată de îngrădiri a atins cote uriașe.

În aceste condiții, care puteau să fie opțiunile progresiste? Puteau oare reprezentanții societății civile și intelectualii progresiști, inclusiv cei feminiști, să vorbească limbajul stângii, la capătul unui regim de extremă stângă? Eu cred că nu. Limbajul drepturilor și libertăților trebuia să înceapă să intre în vocabularul de bază al construcției democratice, la fel ca și ideile pe care acesta le exprima. Acest limbaj și aceste idei erau învățate, pe atunci, doar din surse occidentale, preponderent americane. La nivel politic, tentativele de trecere bruscă la economia de piață, respectiv la capitalism au fost sistematic contracarate de mișcările sindicatelor industriale. În mod firesc, aceste sindicate încercau să salveze locurile de muncă din industriile falimentare și un statu-quo al clasei muncitoare, ambele amenințate și ulterior distruse de reforma economică. Cu alte cuvinte, aceste sindicate manifestau, în fapt, un conservatorism de stânga, complet inteligibil și rațional pentru cei interesați, și bine

12. Cu puține excepții, în anii '90, pentru Europa Occidentală, România, la fel ca Bulgaria, Moldova, Ucraina, făceau parte mai degrabă din zona gri, *no man's land*, iar sprijinul pentru dezvoltarea societății civile era redus.

reprezentat politic de către partidul socialist¹³ (vezi Miroiu, 1999).

Opoziția politică reformistă era înclinată spre liberalism economic, dar avea nostalgia democrației interbelice (la fel ca intelectualii atașați conservatorismului de dreapta), nostalgie pe care feministe nu aveau cum să o împărtășească, dată fiind privarea femeilor de drepturi civile și drepturi politice depline în „epoca de aur” a istoriei democrației românești. Practic, singurii aliați interni ai incipientului feminism românesc au fost APADOR-CH, Liga Pro Europa, revista 22, ulterior Editurile Polirom din Iași și Desire din Cluj, SNSPA și, într-o oarecare măsură, Universitatea din București și Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (la nivel instituțional). Aliații internaționali substanțiali au fost mai ales UNESCO-CEPES (Centre Européen pour l’Enseignement Supérieur), Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) și Fundația pentru o Societate Deschisă (Soros). În timp, au existat și aliați individuali din lumea politică¹⁴. În afara acestora, feminismul nu avea parte decât de antifeminismul preventiv al presei și al majorității intelectualilor publici, precum și de ostilitatea sau indiferența imensei majorități a politicienilor.

Dată fiind deschiderea atât de precară în relație cu feminismul, acesta nu avea cum să ajungă, ca ideologie și cultură, nici măcar la urechile femeilor, altfel decât întâmplător. Iar la cele care frecventau revistele cultural-politice și pe cele destinate femeilor¹⁵ ajungea mai degrabă antifeminismul preventiv și, eventual, postfeminismul revistelor pentru femei¹⁶. Dovada statistică cea mai expresă a *mainstream-ului* antifeminist, profund patriarhal, la nivel *grassroots* a constituit-o cercetarea națională *Barometrul de Gen* (august, 2000). Această cercetare ne-a adus cu adevărat cu picioarele pe pământ în privința stării percepției rolurilor de gen în societate. Nu ne închipuiam cât de

încastate și de generalizate erau patriarhatele românești (religios, cultural, politic) atât în mintea bărbaților, cât și în cea a femeilor.

În contextul descris pe scurt în rândurile de mai sus, în ce consta, în esență, feminismul românesc al primei decade și care consider că i-au fost dominantele?

- a. Ideologic, a fost un feminism centrat pe libertatea, autonomia și drepturile femeilor, pe abordări antidiscriminare și pentru egalitate de șanse prin politici afirmative. Pe lângă conservatorismul de stânga, dominant politic, s-a confruntat cu conservatorismul de dreapta, care domina discursul intelectual, cu naționalismul, precum și cu revigorarea discursului religios, profund patriarhal. În consecință, a fost un feminism preponderent liberal, inspirat din liberalismul etic (*welfare*)¹⁷.
- b. A debutat ca întreprindere de învățare, cercetare și educație, în consecință, a fost preponderent academic¹⁸ (pentru detalii, vezi Miroiu, 2010).
- c. A construit organizații noguvernamentale care au contribuit la cultura politică democratică și la procesul de democratizare¹⁹.
- d. A inițiat strategii de cooperare și de lobby²⁰ cu politicienii mai receptivi, nerecurgând la proteste de stradă (cu excepția

17. Îmi asum rolul jucat în această orientare și îi alătur acestuia rolul jucat de către Renate Weber în promovarea abordării liberale a drepturilor femeilor. Vezi și Weber, Watson (2000), Vincze (2002).

18. Au inițiat primele cursuri de profil: Mădălina Nicolaescu și Mihaela Miroiu, la Universitatea București (1994), primele programe masterale de profil (Mihaela Miroiu, în 1998, la SNSPA, Enikő Vincze, în 2002, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar ulterior, Reghina Dascăl, la Universitatea de Vest din Timișoara.

19. Cele mai semnificative sunt: Gender (Mădălina Nicolaescu), Societatea de Analize Feministe AnA (Laura Grunberg), Grupul Interdisciplinar pentru Studii de Gen (Enikő Vincze), Șanse Egale pentru Femei (Dina Loghin), Centrul Parteneriat pentru Egalitate (Renate Weber și Roxana Teșiu), Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen FILIA (Otilia Dragomir). Cu excepția primeia, toate celelalte există și se dezvoltă în continuare.

20. Vezi succesul înregistrat în lobbyul pentru Legea concediului parental și Ordonanța pentru prevenirea și combaterea discriminării (2000), dar cu mai puțin succes în privința legislației de combatere a violenței domestice și a egalității de șanse.

13. Indiferent de denumire: Frontul Salvării Naționale, Partidul Democrației Sociale din România, Partidul Social Democrat.

14. Vezi studiile din volum în care aceștia sunt menționați.

15. Acestea aveau o agendă complet străină de feminism.

16. Vezi Dragomir (2002), Bulai, Stanciugelu (2004), Grünberg (2005), Băluță (2012).

- protestului din aprilie 2000)²¹, ci doar la proteste în presă și la petiții. În consecință, a fost un feminism cu accente reformiste.
- e. A avut inițiative politice de mare semnificație (democrația paritară, vezi Grupul 222²²), dar nu au avut sprijin politic și civic și au eșuat.
- f. A suferit de sindromul Jane of All Trades: unele și aceleași persoane au îndeplinit roluri multiple: au introdus studii și au făcut cercetare, au creat ONG-uri, au făcut lobby, au fost intelectuali publici cu rol semnificativ în deschiderea către înțelegerea și răspândirea ideilor feministe (vezi și Bucur, 2008).

Caracteristicile acestei prime decade s-au prelungit destul de semnificativ în toată perioada de tranziție, care putem considera că se încheie în două etape: prima o putem situa în decembrie 1999, moment în care România începe procesul de aderare la Uniunea Europeană, și cea de-a doua în 2007, an în care România devine stat membru al Uniunii Europene. Dacă până în anul 2000 feministele și feminiștii construiau fără alt argument decât cel al democratizării și apărării drepturilor și intereselor femeilor, începând cu 2000 sprijinul UE devine hotărâtor, în sensul în care dependența de voința politică internă scade, în schimb începe dependența politicii românești de adoptarea *aquisului comunitar*. Până în acest moment, ONG-urile de profil erau construite mai ales de oameni cu crezuri, vise și donquijotisme personale și de grup. Nicio instituție a statului nu reflecta cerințele lor în mod explicit, tot așa cum nu reflecta cerințele și interesele romilor sau ale minorităților religioase și sexuale, pe scurt ale marginalilor sau exclușilor. Pentru toți aceștia, mereu nu era momentul potrivit, iar interesele lor erau situate la periferia politicii.

21. Vezi studiul Andreei Molocea în acest volum.

22. Un rol important l-au jucat Livia Deac, Ana Maria Sandi și Maria Șandor (pentru detalii, vezi studiul Andreei Molocea din acest volum).

c. *A treia critică*: feminismul creat în anii '90 nu a fost intersecțional, iar acest lucru a lăsat urme.

Feminismul liberal pare să aibă o hibă foarte semănătoare cu cea a liberalismului canonic. Este individualist, accentuează asupra drepturilor, libertăților și autoafirmării unor femei abstracte, scoase din multiplele lor identități (cu excepția celei de gen). Însă nici unul dintre noi nu este doar om sau doar bărbat și doar femeie, ci are o vârstă, o rasă, o etnie, o religie sau nici una, o orientare sexuală, o stare de sănătate, o stare socială, o educație, o stare materială, un regim politic în care trăiește. Pe scurt, una este să fii femeie albă matură, creștină, heterosexuale, educată, profesionistă din clasa de mijloc, care trăiește într-o democrație de tip occidental și cu totul alta este să fii femeie romă, săracă, din mediul rural, mamă singură, fără educație, șomeră, eventual cu handicap, într-o comunitate cu un regim de putere puternic patriarhal în propria comunitate. Chiar dacă promovezi mult clamata nediscriminare de gen și politici afirmative pentru femei, șansele celei de-a doua rămân *aproape* nule. Ajunge oare să ai o legislație și o instituție care să combată discriminarea (cum este la noi Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării) și o legislație și o instituție care să promoveze egalitatea de șanse²³ (cum este cazul Agenției Naționale pentru Egalitatea de Șanse²⁴? Ajunge o femeie aflată la nivelul maxim de marginalizare și excludere măcar să știe că aceste instituții există și o apără? De bună seamă că nu. Ea nu are resurse de informare: ea luptă pentru supraviețuire, nu pentru dezvoltare. În aceste condiții, întrebarea este firească: ajunge oare o politică feminist-liberală, impusă inclusiv prin feminismul politic *room-service*²⁵ al *aquisului comunitar*, ca să sprijine femeile aflate situație de discriminare multiplă și atât de departe de acces la competiție? Cred că răspunsul este evident negativ. Identitățile sunt multiple. Nedreptățile ne pot

23. Care, între altele, nu a fost aplicată vreodată în nici unul dintre articolele sale.

24. Vezi fluctuațiile semnificative legate de autonomia acesteia, reflectată în Borza (2010) și în studiul Ioanei Vlad din acest volum.

25. Expresia îmi aparține. Am folosit-o prima oară în cartea *Drumul către autonomie* (2004).

afecta în funcție de componentele identitare cele mai vulnerabile în contextul dat. În consecință, nu am cum să pretind că feminismul liberal este o rețetă mesianică pentru nedreptățile împotriva femeilor. Dar cred că, deși nu este deloc o condiție suficientă, este în schimb o condiție necesară în fundamentarea mișcărilor și politicilor feministe, posibile de altfel, în mod oficial acceptat, doar în democrații, fie ele și emergente. Argumentul meu era și este următorul:

Într-o societate atât de stratificată și de marcată de lipsuri pentru majoritatea populației, feminismul pare un lux, mai ales când nu este un „feminism victimist”, ci unul al autoafirmării. Acest „lux” este însă reprezentativ pentru interesele multor femei care își construiesc o existență în condiții de concurență profesională și politică. Fără îndoială, indiferent dacă admit sau nu, femeile au nevoie de feminism. Drumul lor spre siguranță trece prin feminismul socialist; drumul spre diferență și dezvoltarea feminității trece prin cel radical; drumul spre autonomie are nevoie de amândouă, dar obligatoriu și de feminism liberal (Miroiu, 2004, p. 278).

Feminismul românesc a fost reconstruit în primele decenii după căderea Cortinei de Fier exact în perioada în care începușeră să apară anunțurile mortuare despre feminismul occidental al valului al II-lea, cel al diferențelor, care în România abia începea să fie construit, în condițiile pomenite mai sus, mai ales fără o mișcare de femei în spate. Intersecționalitatea era vag și conjunctural reprezentată. De exemplu, grupurile feministe clujene aveau de la bun început în strategia lor intersecția între gen și etnie (respectiv, etnia maghiară, vezi Vincze, 2002), datorită particularităților regionale. În ultimii ani, îndeosebi după aderarea la Uniunea Europeană, acest grup s-a lărgit tematic, a inclus și problematica romilor, a segregării și a sărăciei. S-a diversificat substanțial și în privința tacticilor, care au devenit mai confrunționale în relație cu autoritățile. ȘEF, organizația ieșeană, are o tradiție serioasă în tematica traficării femeilor și a violenței împotriva acestora, înglobând, sau având ca subiect, femeile victime.

Ioana Andreea Vlad urmărește în studiul ei o parte a abordării intersecționale în mișcarea feministă de după aderare,

manifestată în special prin formarea coalițiilor între organizații diferite, dar care acționează în comun împotriva discriminării multiple (cu precădere, cea în privința femeilor rome și a minorităților sexuale), pentru combaterea violenței împotriva femeilor, pentru păstrarea drepturilor reproductive.

Fără îndoială, observațiile critice pe care le întâlnim aici, în interviurile cu persoane implicate în mișcarea feministă (fiindcă acum putem vorbi cu adevărat despre o mișcare), au îndreptățire. Încerc să le listez, așa cum reies ele în studiile din volum, precum și din alte studii (vezi Băluță, 2012b.; Bițu, Vincze, 2012; Păunescu, 2012; Tăriceanu, 2014). Multe feministe și profemiști din generația tânără s-au saturat de dominantă: întâi cercetăm, apoi reflectăm și acționăm, de preferință prin persuasiune. Un asemenea demers durează, nu este o garanție a reușitei și exclude femei individuale, profemiști, grupuri de presiune care se manifestă diferit și nonierarhic, din afara cercurilor academice și ONG-urilor furnizoare mai ales de know-how. Mă refer în special la Biblioteca Alternativă și LadyFest. Așa cum arată Ioana Andreea Vlad:

Aceste grupuri preferă abordarea participativă, creativă, intersecțională, antiinstituțională și nonierarhică asupra activismului, manifestată prin crearea de spații culturale (festivaluri, zine) și de discuții care să angajeze oamenii la nivel comunitar și se prefigurează ca fiind radical diferită de modul în care este configurată scena organizațiilor formalizate de drepturile femeilor... grupurile mici, non formale și non ierarhice, precum cel anarhofeminist, critică orientarea instituțională a organizațiilor *mainstream* și liberale de femei și feministe și insistă pe forme de acțiune directă la nivel comunitar și pe caracterul intersecțional al nedreptății sociale, unde sexismul se intersectează cu rasismul, homofobia, clasismul.

Cunoașterea nedreptăților de gen, rasă, etnie, orientare sexuală, a celor de clasă poate să pornească *grassroots*, de la cei care le trăiesc, le conștientizează împreună. Trebuie să ținem cont mult mai mult de emoțiile și sentimentele care generează pornirea oamenilor spre mișcări pentru dreptate socială, nu în cele din urmă de furie, indignare și revoltă împotriva felului în care sunt tratate persoanele din grupurile fără putere, inclusiv

fără putere academică. Ne-am săturat de strategia predecesoarelor, axată pe *captatio benevolentiae*. Nu vrem să ne rezumăm la studii, articole, sesiuni de pregătire, lobby, tratative cu politicienii mai deschiși. Ne-am săturat de iadul violenței domestice și de încurajarea lui inclusiv în presa sexistă? Facem proteste la metrou, la Parlament, în fața sediului Poliției Capitalei²⁶ (aceasta se întâmplă sistematic, începând cu 2011). Ne-am săturat să fim hărțuite pe stradă? Facem marșuri ale „panaramelor” (octombrie 2011). Nu vrem să ni se ia libertatea de a hotărî asupra sarcinii? Facem alianțe care să contracareze acțiunile tot mai populare ale organizației Pro-Vita și ale cercurilor dreptei conservatoare. Suntem indignate de felul în care sunt tratate minoritățile sexuale? Organizăm și participăm la marșul diversității. Credem că politicile de austeritate lovesc din plin, mai ales în femei și în săraci (vezi Băluță, 2012a)? Ne raliem în mod specific protestului-maraton, în plină iarnă (2011-2012), suportăm violența jandarmilor, dezinformarea televiziunilor, oprobriul politicienilor de la putere, chiar și gazele lacrimogene, dar cerem dreptate, inclusiv dreptate pentru femei. Suntem contrariați și revoltați față de segregarea și ghettoizarea romilor, de aruncarea lor la groapa de gunoi a Clujului? Protestăm până când punem capăt acestei samavolnicii (între 2010-2013). Ne înspăimântă consecințele posibile ale exploatărilor cu cianuri și exploatarea gazelor de șist? Ne raliem justetei cauzei ecologiste, participând săptămâni în șir la proteste și mitinguri-maraton (toamna lui 2013). În plus, feministele fac parte din rețele europene și internaționale care uneori se întâlnesc și dincolo de spațiul virtual pentru crea strategii noi de promovare a cauzelor comune și să acționeze în virtutea solidarității globale.

Protestele menționate anterior au virtutea că pot să coaguleze împreună feministe și feminști de orientări diferite: organizațiile considerate parte a *mainstream*-ului istoric: AnA, CEPES, FILIA precum și cele nou-create, pomenite mai sus,

26. Protestul împotriva violenței domestice (2011), Protestul contra tabloidizării violenței asupra femeilor (2012), Protestul împotriva abuzurilor sexuale din Poliția Română (2013), Protestul împotriva includerii violenței în Legea Medierii (2013).

chiar dacă intern între ele există accente confrunționale-polemice, desfășurate mai ales în spațiul online.

Concluzii

Nemulțumirea este o condiție perpetuă a umanității. Ea este sursă a conflictelor, revoltelor, războaielor și deopotrivă a progresului social, științific, cultural, dar și în conștiința morală a libertății. Feminismele, oricare ar fi ele, sunt expresia nemulțumirii față de un regim de putere de gen, cel patriarhal, născut din misoginism și sexism, care a făcut ca, de-a lungul istoriei și până în vremea noastră, ultimele venite (sau încă nevenite) la masa drepturilor, libertăților și deciziilor să fie femeile, pretutindeni în lume. Scopul prim și fundațional al mișcărilor feministe este exercitarea deplină a liberului arbitru de către femei, recunoașterea egalității în drepturi cu bărbații și egalitatea de șanse în exercitarea acestor drepturi. Fără atingerea acestui scop, derivat din feminismul liberal, celelalte nu se pot manifesta. Din acest motiv nu cred că feminismul liberal va deveni prea curând caduc, nici măcar în țările cu democrații consolidate. Ce înseamnă să exerciți drepturi, dacă este nevoie de drepturi specifice, în funcție de experiențe și interese specifice, aceasta este o discuție care nu se mai poate rezuma la feminismul liberal. Nedreptatea economică și socială, care afectează mai ales femeile, are nevoie de corecții socialiste. Ignorarea propriilor lor percepții și identificări, a specificității faptului de a fi femei, marginalizarea unor *weltanschauung*-uri produse de femei face necesar feminismul radical. Dubla dominare, de gen, rasă sau/și etnie, face necesar feminismul rom (de exemplu, în cazul României). Tendința feministelor liberale și socialiste de a deveni parte a *establishmentului*, deci parte a dominării, face necesar anarho feminismul. Naturalizarea femeilor și feminizarea naturii creează o obligație moral-politică de identificare cu cauze ecologiste, respectiv ecofeminismul. Iar prezentul ne arată că nici una dintre aceste direcții nu are cum să acopere toate provocările actuale, cu atât mai puțin cele care vor veni. Contestările, inclusiv cele interne, sunt expresia nemulțumirii

că lumea noastră, inclusiv cea feministă, este încă departe de a fi dreaptă pentru femei, deși este incomparabil mai dreaptă decât lumea mamelor, bunicilor și străbunicilor noastre, cu atât mai mult decât a predecesoarelor lor.

Cred, într-adevăr, că științele sociale, la fel ca și filosofia moral-politică nu se rezumă doar la aspirația de a descrie și explica lumea; ele au adesea și o dimensiune normativă sau doar una normativă (cazul filosofiei, mai general, al teoriilor sociale, de exemplu). În acest sens, astfel de domenii pot să fie și inspirate și inspiratoare de mișcări sociale. Cazul celei feministe nu diferă, în acest sens, în relație cu mișcările liberale, socialiste, ecologiste, alter-globaliste etc. Dacă în România, de exemplu, mișcarea ecologistă este un ferment semnificativ al cercetărilor și teoretizărilor pe această temă (vezi studiul lui Cristian Branea, din acest volum), în cazul feminismului, în ordine istorică, studiile și teoretizările au precedat și inspirat mișcarea într-o măsură semnificativă²⁷.

* * *

Privind înapoi, nu îmi rămâne decât să recunosc că, vrem nu vrem, fiecare ne transformăm, în cel mai bun caz, în istorie. Important este ca această istorie să fie parte a progresului, fie el cât de infim, în privința gradului de libertate și dreptate pentru semenii care vin.

27. Până la ora actuală, cea mai mare parte a ONG-urilor și activiștilor feminisți din România provin din zona științelor sociale și au studiat problematica dreptății de gen.

Bibliografie

- Băluță, Oana (ed.) (2006), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, Polirom, Iași.
- Băluță, Oana, Iancu Alice, Dragolea Alina (coord.) (2007), *Gen și interese politice. Teorii și practici*, Polirom, Iași.
- Băluță, Oana (coord.) (2011), *Impactul crizei economice asupra femeilor*, Maiko, București.
- Băluță, Oana (coord.) (2012a), *Catalogul reclamelor ofensatoare*, Maiko, București.
- Băluță, Oana (2012b), *Feminism modern reflexiv*, Tritonic, București.
- Bițu, Nicoleta (2014), *Femeile rome și feminismul*, teză de doctorat, SNSPA.
- Bițu, Nicoleta, Vincze, Enikő (2012), „Personal Encounters and Parallel Paths toward Romani Feminism”, *SIGNS*, 38(1) (septembrie), The University of Chicago Press, Chicago, pp. 44-46.
- Borza, Ioana (2010), „A Lacking Legitimacy in the Transposition of the EU's Equal Opportunity Directives: The Case of Romania”. *Women's Studies International Forum*, 33, pp. 47-53.
- Braga, Andreea (2014), *Violența împotriva femeilor rome*, teză de doctorat, SNSPA.
- Bucur, Maria (2008), „An Archipelago of Stories”, *The American Historical Review*, 115(5), (decembrie), pp. 1375-1389.
- Bucur, Maria, Miroiu Mihaela (2009-2010), *The Everyday Experience of Women's Emancipation in the U.S. and Romania in the Twentieth Century and Beyond: A Transnational Study*, Indiana University, Bloomington.
- Bulai, Ana, Stănciugelu, Irina (2004), *Gen și reprezentare socială*, Politeia, SNSPA, București.
- Dragomir, Otilia (coord.) (2002), *Femei, cuvinte și imagini*, Polirom, Iași.
- Gheorghe, Carmen (2014), *O perspectivă feministă asupra identității și invizibilității femeilor rome în spațiul public*, teză de doctorat, SNSPA.

- Grünberg, Laura (2000), „Women’s NGO’s in Romania”, în Susan Gal, Gail Kligman (eds.), *Reproducing Gender Politics, Publics and Everyday Life after Socialism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Grünberg, Laura (ed.) (2005), *Mass-media despre sexe. Aspecte privind stereotipurile de gen în mass-media din România*, Tritonic, București.
- Grünberg, Laura (2008), *biONGrafie. AnA – istoria trăită a unui ONG de femei*, Polirom, Iași.
- Gusti, Dimitrie (ed.) (1938-1943), *Enciclopedia României*, vol. III, Fundația „Carol”, București.
- Magyari-Vincze, Enikő (2002), *Diferența care contează. Diversitatea Social-Culturală prin Lentila Antropologiei Feministe*, Desire, Cluj-Napoca.
- Mihăilescu, Ștefania (2002), *Din istoria feminismului românesc 1838-1929*, Polirom, Iași.
- Mihăilescu, Ștefania (2006), *Din istoria feminismului românesc 1929-1948*, Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela (1999), *Societatea Retro*, Trei, București.
- Miroiu, Mihaela (2004), *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela (2007), „Communism was a State Patriarchy, not a State Feminism”, *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women’s and Gender History*, vol. I, New York, pp. 198-203.
- Miroiu, Mihaela (2010), „A Mind of Our Own. Gender Studies in Romania”, *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women’s and Gender History*, vol. 4, New York, pp. 167-176.
- Morteianu, Crina (2014), *Mariajele timpurii în comunitățile de romi*, teză de doctorat, SNSPA.
- Murgescu, Bogdan (2010), *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Polirom, Iași.
- Neaga, Diana (2013), *Gen și cetățenie în România*, Polirom, Iași.
- Olteanu, Cristina (ed.) (2003), *Femeile în România comunistă. Studii de istorie socială*, Politeia, SNSPA, București.
- Pasti, Vladimir (2003), *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, Polirom, Iași.
- Pasti, Vladimir (2006), *Noul capitalism românesc*, Polirom, Iași.
- Pasti, Vladimir; Miroiu, Mihaela; Codiță, Cornel (1997), *România. Starea de fapt: Societatea*, Nemira, București.

- Păunescu, Ramona (2012), *Evoluții politice ale maternității. Perspective feministe*, Polirom, Iași.
- Popescu, Liliana (2004), *Politica sexelor*, Maiko, București.
- Tăriceanu, Alina (2014), *Prostituția. Politici și practici. În cine dăm cu piatra?*, Polirom, Iași.
- Vlăsceanu, Lazăr; Hâncean, Gabriel (2014), *Modernitatea românească*, Paralela 45, Pitești.
- Weber, Renate, Nicole Watson (eds.) (2000), *Women 2000. An Investigation into the Status of Women’s Rights in Central and South-Eastern Europe and the New Independent States*, International Helsinki Federation for Human Rights, Viena.
- *** (2000), *Barometrul de gen*, Open Society Foundation, București (<http://www.gender.ro/gender>).
- *** (2013), *Democracy Index. Global Democracy at a Standstill*, The Economist Intelligence Unit (https://portoncv.gov.cv/dhub/porton.por_global.open_file?p_doc_id=1034).
- *** (2013), *Gender Equality Index Report*, European Institute for Gender Equality (EIGE) (<http://eige.europa.eu/content/document/gender-equality-index-report>).
- *** (2013), *Global Gender Gap Report*, World Economic Forum (<http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report>).

Statul, politicile de mediu și activismul ecologist în România

Cristian Branea

Preambul

Este imposibil să discutăm despre o mișcare ecologistă sau de mediu în România înainte de 1989. Deși, așa cum voi arăta ulterior, preocupările pentru ecologie, mediu nu au lipsit complet în perioada de dinainte de 1990, istoria mișcării de mediu din România începând doar după îndepărtarea de la putere a regimului comunist al lui Nicolae Ceaușescu, pentru a avea un traseu foarte diferit de cel urmat în formarea și consolidarea mișcărilor ecologiste din restul țărilor vest-europene.

În timpul primei jumătăți a secolului XX, România era preponderent o țară agrară și forestieră, cu o industrie petrolieră în plină dezvoltare. În a doua parte a secolului însă, prioritatea regimului comunist a fost rapida industrializare a țării. Acest proces a fost început de Gheorghe Gheorghiu-Dej, un mare susținător al principiilor staliniste și continuat de succesorul său, Nicolae Ceaușescu. Rezultatul a peste 40 de ani de dezvoltare a unei economii centralizate bazate pe industria grea a fost semnificativ: 625 de zone puternic poluate, dintre care majoritatea zone urbane dens locuite de forța de muncă (Peritore, Roper, 1999). Guvernările tranziției ce a urmat căderii regimului comunist, dar și cele din perioada post tranziție au avut ca priorități chestiuni precum liberalizarea, privatizarea, retrocedările proprietăților naționalizate, inflația, șomajul și criza economică. În

acest context, protecția mediului nu a fost niciodată o prioritate de guvernare.

Cu toate acestea, agenda politică ecologistă a apărut imediat după schimbarea de regim din 1990, odată cu formarea primelor partide politice ecologiste, care s-au bucurat de un succes neașteptat, dar de scurtă durată. Pe măsură ce partidele ecologiste pierdeau teren și popularitate, problemele de mediu și-au găsit ecou în societatea civilă și într-o mișcare de mediu mai consistentă ce avea să se formeze în timp în jurul unor probleme specifice.

În acest context, cea mai substanțială mișcare de mediu în termenii mobilizării civice și instituționale o reprezintă Mișcarea „Salvați Roșia Montană” (SRM), o mișcare născută din opoziția față de deschiderea celei mai mari mine de suprafață ce folosește metoda cianurării pentru extragerea minereului de aur și argint de la Roșia Montană, proiect propus de compania canadiană Gabriel Resources. Cu o istorie de 15 ani, această mobilizare a crescut treptat, transformându-se în cel mai important și mai complex conflict ecologic din România, cu o dimensiune internațională semnificativă. În acest capitol voi încerca să creionez o istorie a acestui traseu al preocupărilor pentru mediu, pentru a mă opri să analizez câteva aspecte pe care le consider esențiale pentru înțelegerea primei mișcări de mediu din România, Mișcarea „Salvați Roșia Montană”.

Statul și problemele de mediu înainte de 1990

La scurt timp după evenimentele din decembrie 1989 care au dus la schimbarea regimului în România, condamnarea modelului economic și politic dezvoltat de Partidul Comunist a fost realizată inclusiv pe temeiul problemelor de mediu pe care acesta le-a generat. Este deja un lucru de notorietate faptul că societatea multi lateral dezvoltată și proiectul omului nou nu au fost tocmai ceea ce azi am numi un proiect sustenabil, un model de dezvoltare în armonie cu natura și mediul înconjurător, în

ciuda intențiilor declarative și chiar a programului legislativ din anii '70.

La fel ca în restul țărilor europene, în România problemele de mediu au început ca apară ca o consecință a proceselor de industrializare. Chiar dacă acestea s-au agravat exponențial în perioada industrializării forțate, centraliste, realizată în perioada comunistă, multe dintre problemele de mediu au fost moștenite din trecut, din perioada în care, pe teritoriile care urmau să facă parte din statul român (după 1859, respectiv după 1918), începea modernizarea pe principii capitaliste. Un exemplu în acest sens este Uzina Metalurgică de la Reșița, probabil primul mare centru de dezvoltare industrială de pe actualul teritoriu al României, al cărei început a fost legat de decizia de investiții luate în 1768, cu primele două furnale puse în funcțiune în 1771. În secolul al XIX-lea a început și expansiunea industriei petroliere, atât ramura extractivă, cea a rafinăriilor, cât și cea a industriei chimice. Exploatarea forestieră au luat și ele amploare spre sfârșitul aceluiași secol. Cu toate acestea, în ceea ce privește amploarea proceselor de industrializare, perioada de după 1954 este imposibil de comparat cu perioada anterioară. Câteva exemple pot ilustra amploarea creșterii industriale: producția de energie electrică a crescut între 1938 și 1985 de la 1,1 miliarde kWh la 71,8 miliarde, producția de oțel a crescut între aceleași date de la 280.000 la 13.790.000 tone, iar cea de acid sulfuric a crescut de la 440.000 la 1.830.000 tone (Carter, Turnock, 1993). Unele dintre cele mai importante cazuri de poluare din perioada socialistă au avut la bază fabrici vechi, construite înainte de perioada socialistă, precum fabrica de negru de fum de la Copșa Mică sau fabrica de îngrășăminte chimice de la Valea Călugărească.

Măsurile de protecție a mediului au de asemenea o istorie mai veche decât se crede în general. În România, primele măsuri de conservare a naturii au apărut înainte de Primul Război Mondial și erau referitoare la managementul forestier și vânătoare. Primele coduri forestiere au fost urmate de diferite forme de legislație pentru protecția monumentelor naturale și de înființarea unor rezervații naturale și parcuri naționale (Florea, Cătălin, 1987). O contribuție importantă în promovarea

și elaborarea primelor acte normative referitoare la protecția pădurilor și a anumitor arii naturale a avut-o dezvoltarea științelor silvice, crearea administrației silvice și activitatea de cercetare științifică începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. C.F. Robescu, primul silvicultor academician român (1870) a promovat conceptul de gestionare superioară a pădurilor, iar P. Antonescu (1907) a fost promotorul protecției *ambianței umane* (termenul folosit la acea dată) în România. Antonescu a fost cel care a introdus pentru prima oară în România conceptul de monument natural (1908) și a propus în programul de activitate forestieră din 1915 „votarea unei legi prin care să se treacă la inventarierea și apărarea contra distrugerii a tuturor monumentelor naturale, să se rezerve o parte din pădurile virgine spre a păstra posterității aspectul lor caracteristic care în curând vor deveni o raritate” (Biriș *et al.*, 2003, p. 61). Prima rezervație naturală de pe teritoriul României a fost creată în anul 1904: codrul secular Slătioara (Biriș *et al.*, 2003). În 1912, V. Goleșcu propune crearea parcurilor naționale în România, considerând că mijloacele cele mai eficiente de a proteja peisajul ar fi crearea unor parcuri naționale în felul celor din Statele Unite în câteva păduri ale statului (Stoiculescu, Varga, 1986). În 1923, într-o perioadă de transferuri de proprietăți către țărani și agricultori, directorul Grădinii Botanice al Universității din Cluj face propunerea ca suprafața Munților Retezat, la sud de Hațeg, să fie rezervată pentru un parc național. Apelul a fost reluat în 1928, în timpul unui congres al naturaliștilor români și, în consecință, în 1930 a fost adoptată legea pentru protecția monumentelor naturale (Carter, Turnoc 1993). Interesul pentru ecologie a fost introdus în România de către Grigore Antipa și școala fondată de acesta. România s-a dovedit a fi una dintre primele țări din lume unde ecologia a pătruns la scurt timp după fondarea ei de către Ernst Haeckel. Spre deosebire de majoritatea țărilor în care la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX a început să fie dezvoltată ecologia haeckeliană în care prima abordarea *autecologiei*, Antipa împreună cu școala sa a consolidat abordarea sistemică, holistă în ecologie, ce pune accentul pe studiul ecosistemelor, trecând peste primele două paradigme ecologice, cea a *reducționismului autecologic* și cea a *reducționismului populațional*, anticipând

astfel actuala paradigmă dominantă, cea *ecosistemică* (Dediu, 2012).

Apariția „Legii pentru protecția monumentelor naturii” (1930) și a „Legii pentru pădurile de protecție” (1935) și instituirea „Comisiunii Monumentelor Naturii” (înființată în 1933, funcționează până în 1944) pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor au deschis calea conservării unor specii și habitate reprezentative, inclusiv păduri, ca „monumente ale naturii”. Parcul Retezat a fost inaugurat în 1935 cu scopul de a restrange activitățile pastorale, de exploatare a lemnului, de vânatoare și pescuit, însă abia în 1955 a fost desemnată o autoritate de control, ocazie cu care parcul a fost extins la 13.000 hectare ce includeau o zonă cu acces limitat destinată cercetării științifice (Popovici, 1987).

Și în alte domenii, oamenii de știință au fost cei care au adus în discuție problemele de mediu, chiar și în perioada socialistă. În domeniul poluării atmosferice, climatologii au fost cei care au tras primele semnale de alarmă (Băluță, 1973; Chițu, 1973; Gugiuman, 1976; Trufaș, Trufaș 1978). Societatea Geografică Română (constituită în 1875) a adus în discuție problema poluării aerului pentru prima dată în 1972, într-un articol publicat în buletinul societății, articol urmat apoi de studii de caz.

Aceste cercetări au fost posibile datorită introducerii în anii precedenți a unor sisteme de monitorizare a mediului. Monitorizarea calității apei a început în anii '60 și a fost realizată de Institutul de Meteorologie și Hidrologie în colaborare cu birourile locale ale Gospodăririi Apelor, însă abia în 1978 a fost înființat Sistemul Național de Supraveghere a Calității Apelor. Sisteme de monitorizare a poluării aerului au fost introduse mai întâi în centrele industriale: Hunedoara (1969), Baia Mare și Copșa Mică (în 1971), înainte de înființarea unui sistem de monitorizare de către Ministerul Sănătății (în 1973) (program îmbunătățit în 1978 cu sprijinul Programului de Mediu al Națiunilor Unite).

În lume, anii '70 au fost marcați de o creștere a îngrijorării și a preocupării pentru problemele de mediu. În 1972, la cererea Clubului de la Roma, o echipă de cercetători de la Massachusetts Institute of Technology condusă de Dennis Meadows publica „*Limitele creșterii*” („*The Limits of Growth*”), un studiu ce aduce

în discuție îngrijorările perioadei și contura încă o dată sentimentul de vulnerabilitate a vieții și a mediului. În plus însă, raportul afirma că regăsirea unei stări de echilibru durabil va presupune schimbări de valori și obiective la nivel individual, național și mondial. Încă din 1972, România a avut un reprezentant în Clubul de la Roma, în persoana lui Mircea Malița, diplomat și fost ministru al Învățământului în perioada 1970-1972. Și în România, anii '70 au fost marcați de o oarecare preocupare a regimului comunist față de problemele de mediu. Bunele intenții au rămas însă, în mare parte, la nivel declarativ, măsurile legislative erau limitate și rareori puse în aplicare. Mai mult, în anii '80, regimul lui Nicolae Ceaușescu a implementat decizii care intrau în contradicție cu obiectivele stabilite în decada anterioară. Spre exemplu, dorința de a crește producția agricolă a avut un impact negativ asupra terenurilor împădurite în ciuda măsurilor luate în 1976 de a proteja pădurile (Carter, Turnoc 1993).

Spre anilor '80 problemele de mediu au devenit atât de grave, încât regimul comunist a decis să le țină departe de opinia publică. Cercetările științifice și publicațiile au fost cenzurate sau descurajate. Muncitorilor din fabricile poluante le-a fost interzis să vorbească despre emisiile de gaze sau poluarea apelor. Situația a devenit din ce în ce mai dificilă începând cu anul 1985, când discuțiile academice pe teme de mediu au fost practic interzise. Acestea au fost organizate din anul 1970 de către un grup universitar cunoscut sub numele de Terra 2000. Singurele accente critice erau ascunse în tratate lungi și aride, redactate uneori într-un limbaj codificat sau cu un titlu care inducea în eroare cenzorii (Fisher, 1990). Un exemplu notabil este cel al Acțiunii Democratice, înființată în 1985, care a întocmit un Raport Verde în anul 1988, ce sublinia gravitatea problemelor legate de poluarea produsă de mariile uzine ale industriei grele. Raportul cerea o schimbare de politici și îmbunătățirea educației ecologiste pentru a se putea evita eventualele dezastre ecologice.

Motivele pentru care obiectivele de protejare a mediului asumate în anii '70 nu au fost atinse sunt greu de identificat. Unele studii explică acest lucru prin abordarea primitivă pe

care Ceaușescu o avea asupra comunismului, abordare determinată de originile sale umile și de persecutarea oricărei activități subversive (Gilber, 1990). Alte abordări insistă pe condițiile economice ale anilor '80 și pun accentul pe dorința guvernului de a achita în întregime datoriile externe, pentru a limita la maximum interferența în planificarea economică centralizată, în genere, în politica regimului dictatorial. Acest lucru a presupus creșterea producției industriale în paralel cu limitarea tuturor costurilor „neproductive”, precum cele legate de controlul poluării sau protecția mediului (Fisher, 1990). Din punctul de vedere al poluării și impactului asupra mediului, anii '80 au fost cea mai dezastruoasă perioadă din istoria României. Producția industrială avea nevoie de o creștere a exploatărilor și consumului de cărbune. Cantități foarte mari de emisii poluante au fost eliberate în atmosferă și în apă. De exemplu, între 1972 și 1982, România înregistra cea mai mare creștere de emisii de dioxid de sulf per capita în Europa. În anii '80, producția și consumul de cărbune au crescut cu 100%. Din 2.767 de stații de purificare a apei, 844 operau sub standarde, iar 68 erau complet nefuncționale, în condițiile în care 2.195 kilometri de râuri erau poluați și mai puțin de 20% din sursele de apă ofereau apă potabilă (Ropers, 2000).

Poluarea aerului atingea cote alarmante, principalele substanțe eliminate în atmosferă fiind oxizii de carbon, dioxid de sulf, amoniac, sulfură de carbon și fenoli. Alte substanțe poluau local: hidrogenul sulfurat în Brăila, Galați și Suceava, fluorina în Slatina, emisă de combinatul producător de aluminiu Alro Slatina. Cantitățile de emisii erau extrem de mari raportate dimensiunile economiei, iar consumul energetic era pe măsură, de trei ori mai mare decât nivelurile din țările vestice (Carter, Turnock, 1993). Poluarea afecta 10% din teritoriul țării și 20% din populația acesteia, aproximativ 4.500.000 de persoane. Dintre acestea, 1.500.000 erau afectate direct de poluare permanent, fapt ce avea drept consecințe nu doar condiții de trai nepotrivite, dar și un risc crescut al diverselor afecțiuni și o speranță de viață mai mică (Carter, Turnock, 1993). În unele zone poluarea atinge cote extreme. Orașul Copșa Mică a fost considerat orașul cel mai poluat din Europa. Doar accidentul nuclear de la Cernobil a schimbat acest clasament. Poluarea de

la Copșa Mică provenea de la două fabrici: Carbosin (deschisă în 1936 și închisă în 1993), producătoare de negru de fum, și Sometra (înființată în 1939), unitate producătoare de plumb, zinc și cositor, a cărei poluare, deși mai puțin vizibilă, afecta mai grav sănătatea locuitorilor și a muncitorilor, aceasta fiind considerată în 2008 cel mai mare poluator din România și unul dintre cei mai importanți din Europa (Green Report, 2014).

Poluarea afecta toate elementele mediului înconjurător: aer, apă, sol și vegetație, ecosisteme specifice. Poluarea solului avea surse diferite, iar o treime din terenul agricol era afectat de cel puțin un tip de poluare, de la folosirea excesivă în agricultură a îngrășămintelor, insecticidelor și pesticidelor (de la 5.900 tone în 1950 la 1.199.200 tone în 1985), la scurgeri de reziduuri rezultate din creșterea animalelor, extragerea și rafinarea petrolului, stații de purificare sau diferite industrii (Baicu, 1990). Pădurile erau exploatate la o rată ce depășea de două ori rata de creștere anuală naturală a pădurilor. Mai mult, aproximativ 330.000 hectare de pădure erau afectate de ploile acide rezultate în urma poluării atmosferice. Printre principalele surse de ploi acide erau fabrica de negru de fum de la Copșa Mică, combinatele chimice și metalurgice de la Baia Mare, Zlatna, Galați, Hunedoara, Reșița, Rovinari etc. (Negulescu, 1990).

În 1990, la schimbarea regimului, România avea așadar o uriașă povară de mediu, povară ce urma să fie adresată cu precădere în deceniul următor.

Ecologia și problemele de mediu în politica post decembristă

Primele măsuri au fost luate după 1990, sub conducerea Frontului Salvării Naționale (FSN). Este înființat Ministerul Mediului, iar Marcian Bleahu, de formație geolog și speolog, devine ministrul Mediului în guvernul condus de Theodor Stolojan. În cadrul ministerului este înființată Comisia Ecologică, condusă de A. Vădineanu. Primele măsuri luate

vizau ecologizarea și curățarea de urgență a celor mai poluate zone. Însă măsurile de reducere a poluării industriale necesită timp, iar guvernul FSN și-a propus o reducere de 20% până în 1995 și o apropiere de standardele de mediu europene până în 2000 (Carter, Turnock, 1993). O atenție specială a primit Delta Dunării, care în 1990 a fost inclusă în rețeaua internațională a Rezervațiilor Biosferei în cadrul programului UNESCO *Omul și Biosfera*. În plus, trei rezervații naturale au fost create în Delta (Hasmacul Mare, Istria și Sărăturile), ce acoperă împreună 1.600 de hectare (Carter, Turnock, 1993).

Spre deosebire de situația din alte țări care au aparținut blocului comunist, în România comunistă nu a existat nici un fel de mișcare ecologistă independentă. În politică, ecologia a început să se contureze doar începând cu 1990, dar a fost fragmentată chiar de la început. În frenezia apariției de noi partide politice ce a urmat evenimentelor din decembrie 1989, o serie întreagă de partide ecologiste au fost înființate: Mișcarea Ecologistă Română (MER), partid înființat de Marcian Bleahu și Toma George Maiorescu, Partidul Ecologist Român (PER), Partidul Ecologist Umanist, Partidul Național Ecologist și Federația Ecologiștilor din România. Debutul electoral a fost surprinzător de bun, dar succesul avea să fie de scurtă durată. La alegerile parlamentare din 1990, Partidul Ecologist Român a obținut 8 locuri în Camera Deputaților și un loc în Senat, în timp ce Mișcarea Ecologistă a obținut 12 locuri în Camera Deputaților și un loc în Senat. Împreună, cele două partide au atras peste 4% din numărul total de voturi. Platforma politică a Mișcării Ecologiste Române era mai degrabă una liberală decât ecologistă, o privatizare rapidă și promovarea economiei de piață fiind considerate adevăratele măsuri prin care se putea obține reconstrucția și protejarea mediului, dar această poziție ideologică era de fapt comună tuturor partidelor ecologiste de la acea dată (Pavlinek, Pickles, 2000, p. 191).

Acest început în forță al partidelor ecologiste a reprezentat, de altfel, și momentul culminant, ele începând să piardă teren începând cu 1992. PER a reușit să își păstreze participarea parlamentară până în 2000 candidând pe listele Convenției

Democrate Române (CDR)¹. În 2000, PER a ieșit din CDR și a încercat să coaguleze în jurul său un Pol Ecologist alături de Partidul Alternativa Verde Ecologității (PAVE), Partidul Convenția Ecologistă din România (PCER). Această alianță avea ca scop declarat promovarea unor măsuri de redresare economică bazate pe principiile dezvoltării durabile, protecției mediului, întăririi ordinii de drept și integrării în structurile euro atlantice. Polul Ecologist nu a reușit însă să strângă voturile necesare pentru intrarea în Parlament, obținând un procent subunitar. Dizolvând Polul Ecologist, cele trei partide vor fuziona în 2004 sub denumirea de Partidul Ecologist Român².

În 2006 se înființează la București Partidul Verde (PV), singura formațiune politică din România care este recunoscută de Partidul Verde European și care participă la congresele verzilor europeni. Raportându-se la scurta istorie a partidelor ecologiste post decembriste în care succesul acestora a fost într-un constant declin, invers față de creșterea necesității pentru soluții politice ecologiste, PV își propune redeşeptarea interesului pentru problematica ecologistă oferind un program ce are la bază principiile ecologiei politice, grefate pe cele ale unei democrații moderne care incumbă construirea statului de drept, pluripartidismul, respectarea dreptului omului și a avutului său, libertatea de gândire și exprimare, susținerea competenței în toate sectoarele socio economice, întronarea dreptății și promovarea tuturor inițiativelor și acțiunilor ce pot duce la o creștere a bunăstării populației³. Platforma program a PV este dominată de probleme de mediu precum: energie din surse regenerabile și nepoluante; protecția calității aerului, a apei și a solului; a ecosistemelor și biodiversității; agricultură și silvicultură. Ea face însă și câteva referiri schematică la probleme economice, sociale și de poziționare pe scena politică.

1. La alegerile legislative din 3 noiembrie 1996, PER, participând din nou pe listele CDR, a obținut două mandate în Camera Deputaților și 3 în Senat.
2. Partidul Ecologist Român: istoric (www.per.ro, accesat la data de 28 august 2014).
3. Partidul Verde: platforma-program (www.partidulverde.ro, accesat la data de 28 august 2014).

PV a avut puțină vizibilitate în spațiul public până în august 2009, când l-a desemnat pe Remus Cernea candidat la alegerile prezidențiale ce urmau să aibă loc în toamna aceluiași an. Până atunci, PV a publicat câteva luări de poziție împotriva energiei nucleare, a exploatarei zăcămintului aurifer de la Roșia Montană de către compania canadiană Gabriel Resources și a distrugerii spațiilor verzi din București.

Candidatura lui Remus Cernea la alegerile prezidențiale din 2009 nu a trecut însă neobservată. Înainte să intre în politică, Remus Cernea a activat în cadrul societății civile ca fondator al asociației umanist-seculariste „Solidaritatea pentru libertatea de conștiință” și s-a făcut cunoscut prin acțiuni împotriva îndoctrinării religioase și a prezenței însemnelor creștin-ortodoxe în instituțiile de învățământ, împotriva finanțării BOR de la bugetul de stat (în detrimentul școlilor sau al spitalelor), împotriva construirii Catedralei Mântuirii Neamului. Imaginea lui non conformistă, temele separării dintre biserică și stat, promovarea unei reforme a sistemului electoral, dar și susținerea minorităților, a comunității LGBT⁴ și încurajarea participării femeilor în politică, toate acestea au făcut din Remus Cernea un candidat insolit care nu a reușit însă să atragă decât un procent subunitar din voturile primului tur de scrutin.

Mai mult, acest discurs i-a adus chiar un vot de blam din partea Consiliului National al PV. Motivând decizia PV de a-l exclude pe Remus Cernea, Antonio Momoc, prim-vicepreședintele PV, afirma că agenda sa personală, preocupările sale, problemele sale erau diferite de cele identificate de PV, că, deși a fost sfătuit, Cernea nu a vorbit deloc în campania pentru alegerile prezidențiale despre crearea de locuri de muncă în industria verde ori despre agricultura ecologică⁵.

După despărțirea de PV, Remus Cernea a demarat proiectul înființării unui nou partid verde denumit Mișcarea Verzilor

4. Remus Cernea a participat alături de câțiva membri ai conducerii PV la Marșul Diversității organizat în cadrul GayFest în 2010.
5. <http://www.puterea.ro/news9769/Un-expert-in-comunicare-politica-explica-de-ce-s-a-ofilit-miscarea-ecologista-Exista-o-ruptura-intre-dorintele-publicului-si-mesajele-verzilor-din-Romania.htm>; accesat la data de 28 august 2014.

Democrați Agrarieni (MVDA), proiect politic construit de asemenea în jurul valorilor prevăzute de Carta Verzilor Europeni, asumate explicit și integral (Cernea, 2014a). În martie 2012, după numeroase piedici puse în instanță din partea Partidului Verde, a PER și UER, Remus Cernea reușește înregistrarea oficială a partidului Mișcarea Verzilor – Democrații Agrarieni (Cernea, 2014b). La finalul lui 2012, cu sprijin din partea verzilor europeni care erau interesați de consolidarea micilor partide verzi într-unul singur, Remus Cernea reușește fuziunea prin comasare a PV și MVDA, dar și o alianță electorală cu Uniunea Social-Liberală (USL), care îi va propulsa pe cei doi co-președinți ai noului PV fuzionat, Remus Cernea și Ovidiu Iane în Parlament⁶. Reprezentarea verzilor în Parlamentul României a fost însă una de scurtă durată. La scurt timp după începerea mandatelor, Ovidiu Iane a demisionat din PV și s-a înscris în PSD. În urma unor tensiuni interne și a lipsei de susținere din partea PV a unui proiect pentru alegerile europarlamentare, Remus Cernea a demisionat din PV în noiembrie 2013, rămânând de la acea dată deputat neafiliat.

Ideologiile politice verzi nu sunt așadar reprezentate în politica românească, iar temele de protecția mediului nu sunt asumate de restul partidelor în agendele proprii sau în campaniile electorale. În ultimii ani, o singură problemă de mediu a devenit suficient de vizibilă și controversată în spațiul public încât a devenit relevantă și în acțiunile și platformele diferiților actori politici. Este vorba despre proiectul minier aurifer de la Roșia Montană, propus de compania canadiană Gabriel Resources prin subsidiara sa Roșia Montană Gold Corporation, ale cărui aspecte le vom discuta în detaliu în continuare.

Dacă ecologia nu are încă o voce distinctă și puternică în viața politică românească, ea este mult mai bine conturată și îmbracă o formă foarte pragmatică în societatea civilă: „Nu este vorba de organizații care militează pentru ecologie în general, *in abstracto*, ci de ONG-uri care susțin proiecte concrete și acțiuni punctuale, locale sau zonale, menite să rezolve

probleme ecologice acute” (Oișteanu, 2014). Retorica acestor acțiuni este similară: *Salvați Roșia Montană* de un dezastru ecologic, de patrimoniu și uman cauzat de exploatarea cu cianuri propusă de Roșia Montană Gold Corporation; *Salvați Sighișoara*, orașul medieval și pădurile de stejari din jurul ei de proiectul Dracula Park; *Salvați Parcul Carol* de la distrugerea lui prin construirea Catedralei Mântuirii Neamului; *Salvați Vama Veche*, *Salvați Delta Dunării* și *Dunărea Inferioară* de la dezastrul ecologic cauzat de construirea unor sisteme de navigație sau drenare, diguri și hidrocentrale; *Salvați Parcurile Naționale din România*; *Salvați ursul carpatin*, *Salvați râurile de munte* de construcția de microhidrocentrale (MHC); *Salvați pădurile virgine*.

Aceste proiecte au și o componentă culturală foarte puternică, protecția mediului fiind gândită într-o strânsă legătură cu un ecosistem cultural, cu un *genius loci*, dar și cu interacțiuni simbiotice între localnici și turiști (Oișteanu, 2014). Scenariul activismului este și el similar. Cel mai adesea, un grup de tineri intelectuali reușesc să atragă atenția mass-mediei și publicului prin modalități inovative, inteligente și cu umor pentru a organiza o rezistență sau a obține câștig de cauză împotriva intereselor unor grupuri cu putere financiară, de influență sau decizională semnificativ mai mare, fie ele sindicate, structuri guvernamentale, de partid sau corporații multi naționale.

Societatea civilă ecologistă din România este reprezentată de o multitudine de organizații non profit, majoritatea născute din nevoia de a articula soluții sau răspunsuri față de o problemă concretă, sau cu un interes într-o anumită regiune precum: Asociația Salvați Dunărea și Delta, Asociația pentru Conservarea Ariilor Protejate Bio-Cultural (cunoscută pentru Campania „Salvați Vama Veche”), Asociația Alburnus Maior („Salvați Roșia Montană”), Terra Mileniul III (schimbări climatice), Ecopolis (politici de mediu), ReGeneration și altele. Organizațiile internaționale sunt de asemenea bine reprezentate în România, fie că este vorba despre organizații ce pun accentul pe conservare, precum World Wide Fund for Nature (WWF), fie despre organizații axate pe acțiune directă și protest precum Greenpeace România.

6. Comunicat de presă al Partidul Verde (<http://www.partidulverde.ro/2012/10/19/verzii-merg-in-continuare-impreama/>, accesat la data de 28 august 2014).

Un procent semnificativ din organizațiile non guvernamentale de mediu s-au profesionalizat puternic, în mare parte datorită surselor de finanțare și a criteriilor formale impuse de atragerea de finanțări. În acest sens, organizațiile de mediu se înscriu în mare parte într-un tip de societate civilă *tranzacțională*. România, precum alte țări din Europa Centrală și de Est, este caracterizată de dominanța unui model tranzacțional de activism, activism generat de ONG-uri spre deosebire de un tip de activism generat de indivizi și grupuri informale de cetățeni. Acest activism tranzacțional este definit prin stabilirea unor legături strânse între actorii non-statali, cei guvernamentali și finanțatori (care sunt cu precădere actori statali sau finanțează prin intermediul unor organisme intermediare guvernamentale) (Tarrow, Petrova, 2007). Ca o consecință, aceste ONG-uri sunt mai degrabă interesate de stabilirea și menținerea acestor legăturilor, de respectarea condițiilor și a procedurilor impuse de către acestea decât de stimularea activismului și a mobilizării la nivelul individului, al cetățeanului.

Cu toate acestea, în ultimii ani au apărut o serie de organizații și grupuri cu un profil diferit și nu întâmplător acestea au luat naștere și au ajuns să constituie nucleul organizațional al mișcării SRM, organizații precum Alburnus Maior sau ReGeneration. Este vorba despre organizații care nu au manifestat niciodată această abordare tranzacțională, ci, dimpotrivă, au încercat să genereze o mai mare mobilizare a cetățenilor pentru atingerea obiectivelor. Aceste organizații nu sunt interesate să formeze legături sau să se așeze la masa negocierilor cu autorități publice sau alte instituții statale sau partide politice, dimpotrivă, ele manifestă o mare neîncredere în acestea și se situează în permanență pe poziții de contestare (fie că este vorba despre acțiuni de comunicare, de protest, sau de acționare în instanță). De asemenea, ele refuză orice finanțare corporată sau din partea instituțiilor statului și își concentrează eforturile pe stimularea micilor donații individuale sau alte strategii care nu necesită bani, ci doar implicarea unui mare număr de oameni.

Voi insista în rândurile următoare pe diferite aspecte ale activității acestui tip de organizații, întrucât ele au constituit nucleul dur al mișcării SRM și au făcut posibilă o adevărată

mișcare socială care a reușit să mobilizeze mase mari pe termen lung, sub o identitate proprie.

Certej, Baia Mare, Roșia Montană și ecologia politică a mineritului cu cianură în Europa

Pentru a putea înțelege mișcarea SRM, relația sa cu diferitele instituții publice și impactul asupra politicilor publice, este necesar un demers de ecologie politică a cianurii în mineritul aurifer după accidentul de la Baia Mare din 2000 și în legătură cu conflictul de mediu de la Roșia Montană, precum și cu mișcarea de mediu ce a luat naștere în acest conflict. Problema cianurii merită o atenție specială, întrucât ea nu reprezintă doar cel mai important și cel mai vizibil cadru discursiv elaborat de oponenții proiectului minier (un cadru ce organizează răspunsuri emoționale, temeri și riscuri, discursuri științifice și date empirice, reprezentări politice și culturale), ci și cel mai important pretext pentru a cere reglementări, schimbări legislative, revendicări politice, pretext pentru lupte politice la toate nivelurile (național, local, regional și internațional). Mai mult, problema cianurii a funcționat ca un puternic catalizator al acțiunii colective (probabil cel mai eficient) și al coagulării unei mișcări sociale de anvergură și fără precedent în România. Consecințele accidentului de la Baia Mare și perspectiva unor noi proiecte de minerit pe bază de cianuri în România, dintre care unul de proporții masive (cel de la Roșia Montană), au făcut din problema cianurii o temă de interes nu doar pentru locuitorii Munților Apuseni, ci pentru întreaga țară, vecinii ei și Uniunea Europeană.

Nici una dintre specificațiile tehnice ale proiectului de minerit de aur și argint de la Roșia Montană nu a devenit atât de controversată și de alarmantă precum folosirea tehnologiei pe bază de cianură. Larga notorietate a cianurii, toxicitatea ei letală pentru oameni și pentru mediul viu, cantitatea colosală propusă pentru a fi folosită (între 11.000 și 13.000 de tone de

cianură de sodiu pe an, un total de 204.000 de tone pe întreaga desfășurare a proiectului⁷), memoria deversării dezastruoase de la Aurul SA Baia Mare din anul 2000 și impactul ei de mediu transfrontalier, toate acestea au contribuit la articularea unora dintre cele mai puternice și mai eficiente cadre politice și activiste opuse proiectului minier propus de Roșia Montană Gold Corporation.

Problema utilizării cianurii merită o atenție specială, nefiind doar un cadru discursiv impus de actorii care se opun proiectului de minerit de la Roșia Montană (cadru care organizează reacțiile emoționale, teama și factorii de risc, dovezile științifice și discursurile, reprezentările politice și artistice), dar este de asemenea un pretext important pentru reglementare, politici, revendicări politice și lupte la toate nivelurile (local, național, regional, internațional). Mai mult, este o motivație importantă pentru acțiunea colectivă și pentru coagularea mișcărilor sociale (dezvoltarea de organizații și formarea coalițiilor). Faptul că toxicitatea cianurii inspiră cote extraordinare de teamă și groază a condus la o mobilizare populară fără precedent și la implicarea în lupta împotriva folosirii cianurii într-un proiect de minerit de dimensiuni semnificative. Canalizată și instrumentalizată de organizații care făceau parte dintr-o mișcare socială, această mobilizare publică nu a scăpat atenției politicianilor. Dimensiunea proiectului minier propus de Roșia Montană Gold Corporation a purtat problema la diferite niveluri, cu implicații multiple pentru politică, politici publice, mobilizare socială și mediu: utilizarea cianurii nu este o chestiune de interes doar pentru zona Apusenilor sau pentru România, ea având implicații regionale, transfrontaliere, europene și internaționale (Clark, 2013).

Din acest motiv, doresc să schițez o ecologie politică a mineritului aurifer cu cianură în urma deversării care a avut loc la Baia Mare în anul 2000, în legătură cu conflictul ecologic de la

Roșia Montană și cu mișcarea socială care a crescut din acest conflict.

Cianura, impact social și de mediu

Cianura este un termen general pentru un grup de compuși chimici care conțin carbon și azot. Cianura este orice compus chimic care conține grupul cian (CN), care constă dintr-o legătură triplă între un atom de carbon și un atom de nitrogen. Cianurile anorganice sunt în general săruri ale anionului CN⁻. Există mulți compuși cianici – unii sunt gazoși, alții solizi sau lichizi, iar cei care pot elibera ionul CN (ELAW, 2010, p. 96) sunt foarte toxici.

Spre deosebire de compușii chimici folosiți în diverse alte industrii, cianura este cu ușurință recunoscută de public și este cunoscută ca substanță extrem de toxică, care poate ucide. Cianura este adesea menționată în literatură (în diverse romane populare scrise de Agatha Christie este folosită pentru a comite atât crime, cât și sinuciderea) sau în istorie. Acidul prusic (o denumire istorică a acidului cianhidric) a fost agentul preferat de Cel de-al Treilea Reich pentru sinucideri și a fost de asemenea folosit pentru execuția victimelor Holocaustului în camerele de gazare din lagărele de exterminare (sub forma gazului Zyklon B).

Atât în formă de gaz (acidul cianhidric) și de sare (cianura de sodiu), cianura este foarte otrăvitoare, toxicitatea ei extremă chiar și la doze mici rezultând din reactivitatea ei crescută cu alte elemente, interferând astfel cu procesele biologice obișnuite. Cianura folosită în mineritul metalelor prețioase este în cea mai toxică formă, cu efecte instantanee și acute, lăsând puține urme reziduale. Cianura este fatală și pentru oameni, și pentru ecosisteme, în special acvatică și marine. Otrăvirea cu cianură poate avea loc prin inhalare, ingestie sau prin contact epidermic sau cu ochii. O linguriță cu o soluție de concentrație 2% poate omorî un om. În general, peștii și viața acvatică dispar la concentrații de cianură de ordinul microgramelor pe litru (câteva părți la un miliard), în timp ce moartea păsărilor și mamiferele

7. Document oficial RMGC înaintat autorităților ca parte a procedurii Evaluarea Impactului de Mediu (EIM) (31.06.2006) (http://www.mmediu.ro/protectia_mediului/rosia_montana/04/RO-TECHNOLOGICAL%20PROCESSES.pdf, accesat la data de 20 septembrie 2014).

la concentrații de ordinul miligramelor la litru (câteva părți la un milion, abreviat ppm) (Moran, 2004). Cianura este deosebit de periculoasă în formă gazoasă (acidul cianhidric) și în formă de sare (cianură de sodiu). Este important să menționăm toate detaliile chimice, acestea fiind subiectul reglementărilor, al politicilor și al dezbaterilor științifice și politice.

Cianurarea aurului (cunoscută de asemenea ca *percolarea cu cianură*, *procesarea cu cianură* sau *procesarea MacArthur-Forrest*) este un procedeu tehnic metalurgic, o modalitate ieftină de a extrage metale din minereuri de calitate inferioară (cu concentrații joase de aur și argint) (Rubo *et al.*, 2006).

Utilizarea pe plan mondial a cianurii în mineritul de aur și argint conduce la pericole legate de mediu, vulnerabilitate economică, corupție și conflicte sociale. Problemele legate de apă, de disponibilitatea și calitatea acesteia sunt cu siguranță afectate în cea mai mare măsură de operațiunile miniere. Deversarea accidentală a materialului conținând concentrații mari de cianură are drept consecințe moartea și/sau contaminarea celei mai mari părți a râurilor afectate, precum și efecte negative considerabile asupra sănătății oamenilor și animalelor, făcând apa ne potabilă.

Cu toate acestea, majoritatea operatorilor din minerit sunt de acord că cianura se descompune și dispăre în apă și, la fel ca orice compus organic, prin efectul luminii solare reacționează cu organismele vii și astfel se acumulează în mediu împreună cu metalele grele precum cele rezultate din alunecările de teren în urma despădurii (Rubo *et al.*, 2006).

Emisii purtate de aer au loc la fiecare etapă a mineritului. Operațiunile de minerit mobilizează o mare cantitate de material, iar particulele de dimensiuni mici sunt cu ușurință împrăștiate de vânt. Minele lansează mari cantități de praf în aer. Mai mult, cianura este o substanță extrem de volatilă care se evaporă cu ușurință la temperaturi apropiate de cele ambientale (în jur de 30°C), putând astfel provoca ploii acide. De exemplu, potrivit documentelor oficiale înaintate de Roșia Montană Gold Corporation, se estimează că în jur de 30 de tone de cianură vor fi eliberate în aer din lacurile de decantare în fiecare an⁸.

Solul este contaminat de metale grele și de substanțe care conțin cianură sau mercur, fie direct la locul facilităților de minerit, fie prin ape contaminate și poluarea aerului provenite din zona minieră. Eroziunea solului cauzată de procesele de spălare a acestuia și agravată de despădurire poate conduce la eliberarea unor substanțe nocive din pământ, care apoi contaminează lacurile și râurile. O trecere în revistă a consecințelor mineritului asupra mediului arată că „operațiunile de minerit modifică adesea peisajul înconjurător, expunând materiale îngropate nederanjate înainte. Eroziunea solurilor expuse, minereurile, mineralele extrase și reziduurile fine în grămezi de roci ce pot duce la încărcarea substanțială cu sedimente a apelor de suprafață și a căilor de scurgere. Mai mult, deversările și scurgerile de materiale periculoase și depunerea prafului contaminat purtat de vânt pot conduce la contaminarea solului (MINEO Consortium, 2000)”.

Fauna este afectată de minerit prin distrugerea vegetației de suprafață, prin dislocare, prin împrăștierea poluanților și prin zgomotul și praful care sunt generate.

Nu în ultimul rând, minele de aur produc adesea încălcări ale drepturilor omului, spre exemplu prin evacuări forțate și prin distrugerea terenului și a apei care afectează comunitățile ce depind în mare măsură de acestea. Un raport despre minerit realizat de Institutul Internațional pentru Mediu și Dezvoltare (2002) descrie efectele asupra comunităților astfel: „Dislocarea comunităților așezate duce la resentimente și conflicte asociate cu dezvoltarea mineritului la scară mare. Comunități întregi pot fi dezrădăcinate și silite să se mute în altă parte, adesea în așezăminte construite special, și nu neapărat alese de acestea. Pe lângă faptul că își pierd casele, comunitățile își pot pierde de asemenea pământul și astfel mijloacele de subzistență”.

Pe lângă pericolele aduse de operațiunile obișnuite, numeroase accidente au loc în fiecare an în toată lumea. Între anii 1975 și 2000, accidentele majore produse în mineritul aurifer au avut loc la transport (14%), prin avarierea țevelor (14%) și prin accidente implicând barajele lacurilor de deversare (72%),

8. Document oficial RMGC înaintat autorităților ca parte a procedurii Evaluarea Impactului de Mediu (EIM) (31.06.2006) (<http://www.mmediu.ro>).

ro/protectia_mediului/rosia_montana/04/RO-TECHNOLOGICAL%20PROCESSES.pdf, accesat la data de 22 septembrie 2014).

accidente care au afectat viețile a mii de oameni, distrugând flora și fauna și producând pagube de miliarde de euro. În urma accidentelor de acest fel trebuie să treacă ani de zile pentru ca ecosistemele să se refacă, iar nota de plată pentru curățare revine adesea plătitorilor de taxe atunci când companiile responsabile dau faliment.

Un număr important de incidente cu cianuri au avut loc din 2009 și până în prezent, deversări și scurgeri, accidente de transport, acte teroriste și altele. Unele dintre cele mai importante accidente recente au avut loc în (Rainforest Information Centre Australia; 2004):

- regiunea Essequibo din Guyana (1995 și 2000);
- Papua Noua Guinee (2000, deversare de cianură în ocean de la mina Lihir a companiei Rio Tinto);
- Ghana (2001, două deversări consecutive în râul Asuman de la o mină condusă de Goldfields, o companie minieră sud-africană);
- China (2001, 11 tone de cianură de sodiu lichidă s-au vărsat în râul Luohe din provincia Henan);
- Nevada, Statele Unite (2002, două deversări la minele Twin Creeks și Denton Rawhide; în 2003 la mina Briggs din Balleratt);
- Honduras (2003, deversare masivă de cianură la mina San Andrés, care a contaminat râul Lara);
- Nicaragua (2003, 12 copii au murit prin otrăvire cu cianură de sodiu deversată de o companie de minerit canadiană);
- Ghana (2003, mina de aur Tarkwa, și 2004, mina de aur Prestea Sankofa);
- China (2004, Consiliul de Stat din China a raportat șapte cazuri de scurgeri de substanțe chimice letale care au dus la 21 de decese în toată țara. Ultimul a avut loc printr-o scurgere de acid cianhidric gazos dintr-o uzină de minerit în districtul suburban Huairou al Beijingului și a dus la moartea a trei persoane și spitalizarea altor 15);
- Papua Noua Guinee (2004, cianura s-a deversat din mina Misima, poluând apele oceanului în jurul micii insule și distrugând viața marină din zonă);
- Australia (2004, un raport comisionat de guvernul Australiei de Vest cu privire la barajele lacurilor de deversare de la

mina de aur Kalgoorlie a confirmat că din acestea se scurgea cianură în pânda freatică. Comunitățile locale se plâneau de impactul minei de peste un deceniu, dar compania a negat acuzațiile⁹);

- Ghana (scurgeri de cianură au avut loc dintr-un nou lac de deversare deținut de compania canadiană Bogoso Gold Limited în râul Aprepre, care constituie sursa de apă potabilă a comunităților din împrejurimi);
- Ghana (2005, Wexford Ghana Limited din Akyempim în Regiunea de Vest, o subsidiară a Bogoso Gold Limited și deținută de Golden Star Resources, a vărsat cianură în râul Kubekro);
- Laos (2005, o scurgere de cianură a avut loc mina de aur Phu Bia, operată de compania australiană Pan Australian Resources. Cianura a omorât peștii din râurile din jur și a otrăvit sătenii pe o rază de trei kilometri în jurul zonei miniere. Numeroase surse din Laos, inclusiv oficialii guvernamentali, au raportat că cel puțin 60-100 de săteni s-au îmbolnăvit după ce au consumat pește și au băut apă contaminată. În ciuda confirmării din partea mass-mediei de stat că sute de săteni au fost otrăviți din cauza scurgerii de cianură, compania a susținut că nimeni nu s-a îmbolnăvit în urma incidentului-Mineral Policy Institute Report);
- Filipine (2005, mina polimetaliferă Lafayette Rapu Rapu);
- Republica Cehă (2006, o scurgere masivă de cianură în râul Elba a contaminat o porțiune de 80 km din râu, omorând tone de pești Radio Praga, 2006);
- Ghana (2006, o scurgere de cianură la barajul lacului de deversare Bogoso Gold Limited – BGL – a poluat pârâul Ajo, omorând pești și raci. O îmbinare pe conducta principală de reziduuri s-a desprins și acestea s-au scurs direct în mediu. S-a raportat că 30 de membri ai comunității care au băut apă sau au mâncat pești ori raci au suferit de amețeli, dureri de cap, de stomac, pierderea apetitului, dar și prurit al pielii și al pielii).

9. Media Release de Robin Chapple, MLC, WA Legislative Council, 30 ianuarie 2004.

În afară de scurgeri și deversări, există și alte tipuri de catastrofe care implică cianura, cum ar fi accidentele de transport (din Kârgâzstan, în 1998; Papua Noua Guinee, în 2000; Australia, în 2002; Taiwan, în 2003 etc.), și chiar acte de terorism (din Africa de Sud – 1994 și 2013; Mexic în 2002; Texas, în 2002; New York, în 2003 etc.).

Exemplele de mai sus ilustrează nu doar varietatea accidentelor posibile cu cianură și consecințele negative, dar și frecvența cu care acestea se petrec. Ar putea de asemenea să indice faptul că cele mai multe astfel de incidente se petrec în țări în care reglementarea și impunerea acesteia sunt slabe sau absente și/sau produse de companii provenite din țări cu o reglementare limitată a mineritului aurifer (precum Canada) sau din teritorii off-shore. Acest lucru le permite companiilor nu doar să se lanseze în practici industriale riscante, dar și să mușamalizeze și să practice activități de *green washing* atunci când se produc accidente sau să evite complet răspunderea.

Mineritul aurifer cu cianură în România și accidentul de mediu de la Baia Mare

Până la finalul anului 2006, când sectorul de minerit a fost restructurat în conformitate cu cerințele asumate de România în procesul de aderare la Uniunea Europeană, tehnica cianurării aurului a fost folosită în mai multe exploatări miniere de aur din țară.

Până în 2006, cianura a fost folosită în următoarele mine: Baia de Arieș (județul Alba), Baia Mare (județul Mureș), Sasar (județul Maramureș), Suior (județul Maramureș), Cavnic (județul Maramureș), Băița (județul Maramureș) și Băiuț (județul Maramureș). În prezent¹⁰, cianura este folosită în Bazinul

10. Potrivit informațiilor furnizate mass-mediei de ministrul Economiei, Comerțului și Mediului de Afaceri pe 19 septembrie 2013 (<http://economie.hotnews.ro/stiri-companii-15611032-unde-romania-utilizat-cianuri-unde-utilizeaza-unde-vor-utiliza.htm>, accesat la data de 6 septembrie 2014).

Central de la Baia Mare (județul Maramureș), însă activitățile industriale sunt temporar suspendate (în așteptarea avizelor și a restructurării acționariatului companiei). În Baia Mare, operațiunile sunt conduse de Romalyn Limited, care intenționează să extragă aur și argint din 8,5 milioane de tone de reziduuri miniere ale exploatărilor anterioare.

Agenția Națională pentru Resurse Minerale (ANRM) a emis în februarie 2013 trei noi licențe pentru zonele Deva, Muncel și Brad (județul Hunedoara) companiei de minerit European Goldfields.

În decembrie 2011, gigantul canadian Eldorado Gold a întreprins o preluare amiabilă a companiei European Goldfields, în valoare de 2,4 miliarde de dolari¹¹. Achiziția a fost finalizată în februarie 2012, prin aceasta Eldorado Gold obținând 80% din Deva Gold, firma care deține licența de exploatare pentru depozitele aurifere din Certej. Mina de aur Certej s-a aflat în centrul unui scandal media în toamna anului 2012, când Agenția pentru Protecția Mediului a emis un aviz de mediu pentru exploatarea cu cianură a aurului. Câteva zile mai târziu însă, Rovana Plumb, ministrul Mediului și Schimbărilor Climatice a cerut o investigație cu privire la modul în care a fost obținut și la validitatea avizului de mediu pentru Certej.

Ținând cont de faptul că România deține un număr important de depozite de aur și argint care s-au aflat pe agenda de interese a mai multor companii multinaționale de minerit, Roșia Montană a devenit simbolul luptei civile și pentru mediu împotriva mineritului de suprafață cu cianură.

România a devenit un punct fierbinte pe harta europeană și mondială a mineritului aurifer prin cianurare nu doar datorită multitudinii depozitelor exploatabile de aur și argint, și nu doar datorită proiectelor miniere propuse deja de diferite corporații internaționale, ci și pentru istoricul de catastrofe de mediu semnificative.

11. „Eldorado Gold Corp. makes \$2.5B all-stock bid for European Goldfields Ltd.”, 18 decembrie, 2011 (http://www.huffingtonpost.ca/2011/12/18/eldorado-gold-corp-makes_n_1156867.html, accesat la data de 6 septembrie 2014).

Două astfel de evenimente ies în evidență ca fiind cele mai importante dezastre ecologice din Europa: scurgerea de cianură din octombrie 1971 prin cedarea barajului de la Certej (Hunedoara) și deversarea de cianură de la Baia Mare (Maramureș) din anul 2000.

Lacul de decantare de la Certej a fost folosit între anii 1936 și 1971 pentru a acumula reziduurile acide rezultate din exploatarea auriferă prin cianurare de la Certej. Pe 30 octombrie 1971, la ora 5 dimineața, barajul de acumulare a cedat pe o lungime de 80 de metri și 300.000 de tone de reziduuri acide din lacul de deversare au inundat o rază de 4-5 km în jurul lacului în orașul Certej. Deversarea a distrus complet șase clădiri de apartamente, un cămin de locuit cu 30 de camere, șapte case și 24 de gospodării. Raportul oficial emis de autoritățile comuniste menționează faptul că doar în prima zi au fost descoperite 21 de cadavre. Pentru a evita declararea unei zi de doliu național în memoria victimelor, oficialii au raportat doar 48 de decese. Numărul oficial rezultat din raportul de investigație arată că numărul victimelor a fost mult mai mare: 89 de persoane și-au pierdut viața și 76 au fost rănite. Ca rezultat al acidității mëlului rezidual și al modului în care corpurile au fost târâte de inundație, cele mai multe victime nu mai aveau haine și erau desfigurare, imposibil de recunoscut. Peste ani, mai mulți supraviețuitori ai accidentului au susținut că persoanele dispărute nu au fost incluse în raportul oficial¹².

Investigația tehnică destinată stabilirii cauzelor dezastrului număra patru posibile probleme provocate de găurile săpate în pământ de către mamifere mici în sedimente, determinând eventuale activități seismice. Investigația a concluzionat că nivelul reziduurilor din stratul sedimentar era ridicat, provocând destabilizarea solului. Cu toate că șase persoane au fost date în urmărire, cazul a fost respins pe data de 21 septembrie 1972, din cauza faptului că nimeni nu

a fost găsit vinovat, iar probele care ar fi explicat cauzele dezastrului nu au fost suficiente.

Nivelul impactului asupra mediului a rămas necunoscut până în zilele noastre, din cauză că nu a fost făcută nici o investigație la momentul accidentelor. Mediul era pur și simplu lipsit de însemnătate.

În ciuda faptului că pierderile umane au fost semnificative, tendința de mușamalizare a dezastrelor sistemului comunist și izolarea politică a României comuniste au împiedicat atât implicarea internațională, cât și schimbările politice sau legale în reglementările industriei miniere.

Cu toate acestea, patru decenii mai târziu, un context socio-politic total diferit a permis dezlănțuirea unui scandal internațional provocat de un nou dezastru, implicând o deversare de cianură care a avut loc la Compania Aurul SA (Baia Mare, 2000) și având un impact semnificativ din punct de vedere politic și economic. Aurul SA era o companie pe acțiuni, un *joint venture* al companiei australiene Esmeralda Exploration Limited și al companiei române. Pe parcursul unei perioade de șapte ani, societatea Aurul a obținut toate permisele de mediu necesare, solicitate de către legislația României pentru uzina din Baia Mare, înainte de a-și începe activitatea în luna mai a anului 1999. Se spera că proiectul Aurul va îndeplini atât nevoile autorităților române, cât și pe cele ale investitorilor australieni. Societatea Aurul avea să câștige profituri din activitățile de minerit, iar autoritățile locale aveau să beneficieze de pe urma exploatării desfășurate de Aurul și a curățării reziduurilor din vechile eleștee contaminate din Baia Mare, care blocau dezvoltarea ulterioară a proiectelor orașului. Procesele și tehnologiile folosite la uzina din Baia Mare pentru recuperarea metalelor prețioase erau cu totul noi pentru România și era de așteptat să fie cele mai moderne, sigure și eficiente din regiune, reprezentând, totodată, și o îmbunătățire majoră din punctul de vedere al mediului. Uzina de la Baia Mare era destinată prelucrării a 2,5 milioane de tone de sedimente reziduale pe an, urmând să fie recuperate aproximativ 1,6 tone de aur și 9 tone de argint pe an. Proiectul urma să dureze de la 10 la 12 ani, cu toate că această perioadă se putea prelungi din cauza afacerilor de ultimă oră, încheiate cu companii românești. Reziduurile,

12. „Certej 1971, tragedia uitată a 89 de vieți îngropate sub 300 de mii metri cubi nămol”, Adevărul, 14 octombrie 2010 (http://adevarul.ro/locale/hunedoara/exclusiv-certej-1971-tragedia-uitata-89-vieti-ingropate-300-mii-metri-cubi-namol-atentie-fotografii-Socante-1_50aea54a7c42-d5a6639eb6b8/index.html, accesat la data de 6 septembrie 2014).

provenind din activitățile miniere precedente și deversate în apropiere de Baia Mare, conțineau cantități mici de metale prețioase, în special aur și argint. Procedeele de la Aurul implicau folosirea unor concentrații mari de cianură pentru a extrage metalele prețioase din reziduuri. O parte a procesului presupunea transportul reziduurilor la 6,5 km de Baia Mare, într-un lac de baraj de lângă satul Bozânta Mare. Procesul fusese conceput astfel încât să nu emită niciun fel de reziduu în mediul înconjurător¹³.

Cu toate acestea, pe data de 30 ianuarie, la ora 20, barajul care înconjură un eleșteu de reziduuri a cedat într-una dintre instalațiile aparținând companiei Aurul din Baia Mare. Ca urmare, aproximativ 100000 m³ de ape contaminate și reziduuri suspendate, conținând între 50 și 100 de tone de cianuri, dar și de cupru și alte metale grele au fost deversate. Apa contaminată a ajuns în râurile Săsar, Lăpuș, Someș, Tisa și în fluviul Dunărea, înainte de a se vărsa în Marea Neagră, patru săptămâni mai târziu. O suprafață de aproximativ 2.000 km din fluviul Dunărea și din sistemul hidrografic local au fost afectate de scurgerea de cianură¹⁴.

Breșa a fost probabil cauzată de un defect al instalațiilor proiectate în uzinele companiei Aurul, de condițiile de operare neașteptate și de condițiile meteorologice nefavorabile. Compania funcționa în termenii stabiliți de permisele guvernului. Conform legilor în vigoare, fabricile și eleșteele, clasificate cu un risc *obișnuit*, nu impuneau nici un plan de urgență sau monitorizare care să identifice situațiile de urgență. Existau planuri de acțiune în caz de accidente, însă nu erau suficiente. O anchetă condusă de Programul de Mediu al Organizației Națiunilor Unite¹⁵ (UNEP/OCHA) imediat după accident a scos la iveală faptul că atât compania, cât și autoritățile locale au avut un

program inadecvat de răspuns în caz de urgențe, ținând cont de cantitatea mare de poluanți folosită în apropierea locuitorilor și ecosistemelor acvatice. Administrația Națională „Apele Române” a primit un avertisment târziu de la Agenția pentru Protecția Mediului. Prin urmare, localnicii nu au fost informați corespunzător, într-un timp cât mai scurt. Cu toate acestea, Administrația Națională „Apele Române” a solicitat întreruperea pe loc a tuturor activităților companiei Aurul, precum și luarea tuturor măsurilor necesare stopării scurgerii. De asemenea, a informat și Direcția pentru Protecția Mediului și Gospodărirea Apelor Nyíregyháza (Ungaria) și au avertizat autoritățile locale din aval despre pericolele folosirii apei din râu și din fântâni pentru consumul oamenilor și animalelor. În ziua următoare, pe 31 ianuarie, Centrul Internațional Principal de Alarmare (PIAC)¹⁶ a informat și centrele PIAC din Ungaria, Bulgaria, Moldova, Ucraina și Iugoslavia. Acest fapt le-a permis să prevină toate autoritățile regionale și locale la timp și să ia măsurile necesare pentru a reduce la minimum impactul scurgerii. Măsurile luate au inclus: avertizarea oamenilor, operațiuni la baraje și eleștee pentru a proteja straturile acvifere și zonele laterale (de exemplu, închiderea temporară a barajului Kisköre, în avalul râului Tisa), informarea tuturor celor care foloseau apa în vederea opririi instalațiilor destinate alimentării cu apă, punerea în funcțiune a barierelor hidraulice pentru a preîntâmpina ca scurgerea să afecteze părțile laterale și canalele de-a lungul fluviului Dunărea, închiderea prizei de apă din Belgrad și o înștiințare privind interzicerea pescuitului și a comerțului cu pește ca măsură de protecție a sănătății publicului¹⁷.

13. Scurgerea cianurii de la Baia Mare. Înainte, în curs și după. Centrul Regional pentru Protecția Mediului pentru Europa Centrală și de Est, iunie, 2000.

14. *Ibidem*.

15. Misiunea de investigație a UNEP/OCHA în zonele afectate a fost condusă de o echipă de 20 de oameni de știință în perioada 23 februarie – 6 martie, anul 2000. A inclus analize de probe și discuții cu autoritățile locale și cu ONG-urile din zonele afectate.

16. Centrele PIAC au fost stabilite în toate țările străbătute de Dunăre ca parte a Sistemul de avertizare rapidă în caz de accidente – Dunărea (AWES) care și-a început activitatea în 1997 Conform legislației internaționale, centrele PIAC trebuie să fie anunțate imediat ce se constată o creștere bruscă a substanțelor periculoase în Bazinul Dunării (<http://www.dainet.org/water/danube.htm>, consultat la 6 septembrie 2014).

17. Scurgerea cianurii de la Baia Mare. Înainte, în curs și după. Centrul Regional pentru Protecția Mediului pentru Europa Centrală și de Est, iunie, 2000.

În urma scurgerii, concentrația de cianură din râul Someș a fost de 700 de ori mai mare decât nivelul permis. Scurgerea a contaminat rezervele de apă potabilă a peste 2,5 milioane de maghiari¹⁸. În afară de cianuri, au mai fost deversate în râuri și metale grele, care, spre deosebire de cianură, au proprietatea de bioacumulare, presupunând un efect negativ pe o perioadă lungă asupra mediului. Natura sălbatică a fost cu precădere afectată pe Tisa: pe alocuri, au murit practic toate vietățile, iar mai departe, în amonte, în secțiunea dunăreană din Serbia, circa 80% din viața acvatică a fost răpusă. Un număr mare de pești au murit din cauza toxicității apelor, cianura afectând 62 de specii de pești, dintre care 20 protejate. În Ungaria, voluntarii au participat la îndepărtarea peștilor morți pentru a preveni extinderea dezastrului în lanțul trofic, pentru că alte animale, cum ar fi vulpi, vidre și egrete, au murit după ce au mâncat pește contaminat.

Impactul deversării de cianură a acaparat mass-media, iar vestea a fost primită foarte emoțional, în special în Ungaria. Un steag negru a fost ridicat la primăria orașului Szeged, unde localnicii au ținut lumânări aprinse și au aruncat flori în apă, de pe poduri. Scene asemănătoare de doliu au putut fi văzute și mai la nord, în orașelul Szolnok. Ministrul sârb al Mediului, Branislav Balzić, a declarat că „Tisa a fost omorâtă. Nici măcat bacteriile nu au supraviețuit. Este o catastrofă totală”. În Ungaria, Tom Popper, de la Centrul Regional de Protecția a Mediului, a comparat impactul cianurii cu accidental nuclear de la Cernobîl: „Din punctul de vedere al distrugerii complete a unui ecosistem, aici e probabil mai rău decât ce s-a întâmplat la Cernobîl. Prejudiciul adus naturii a fost înfricoșător, iar amenințarea pentru oameni ar putea persista”. După cum se spune în 2012 Gergely Simon, expert regional Greenpeace pe probleme de toxicitate, maghiarii au un respect deosebit pentru râuri, deși toate râurile care traversează Ungaria izvorăsc din țările vecine. Tisa este numită cu afecțiune „râul blond”, datorită înfățișării sale nisipoase și e considerată mai curată și mai frumoasă decât mult mai faimoasa Dunăre (BBC, 2000a).

18. „Death of a river”, BBC, 15 februarie 2000 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/642880.stm>, accesat la 5 septembrie, 2014).

Numeroase organizații au reacționat și și-au exprimat îngrijorarea: WWF, ECO-Carpatia, Platforma Tisa și Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP) în Ungaria și România, grupuri de interes locale și alți reprezentanți ai populației. Au fost organizate ședințe în Budapesta, București, Baia Mare, Satu Mare, Csenger, Kisköre și Szeged. Echipa s-a întâlnit, de asemenea, cu reprezentanții din Bozântza Mare la locul accidentului și cu reprezentanții Centrului Regional pentru Protecția Mediului (REC) din Belgrad.

Reprezentanții comunității locale din Baia Mare și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu locația în care se desfășurau activitățile de minerit și alte industrii înrudite. Solul și pânda de apă freatică fuseseră poluate și înainte, iar conductele care transportau reziduurile cedaseră de mai multe ori, deversând apă ce conținea cianuri, care s-a împrăștiat în afara zonelor industriale. În aceste condiții, s-au ridicat semne de întrebare în privința problemei prafului în timpul verii și asupra posibilului prejudiciu întârziat adus de accident în sine: fântânile care erau acum curate puteau fi poluate mai târziu.

ONG-urile din județul Maramureș cu reședința la Baia Mare și-au exprimat îngrijorarea față de implicațiile pe termen lung pentru dezvoltarea turistică din regiune și au indicat și alte consecințe economice în privința acestei forme de poluare, dar și a altora asemănătoare, printre care se număra și faptul că fermierii nu-și vor mai putea vinde produsele (ouă, lapte, recoltele) din cauza fricii de contaminare. S-au plâns în mod repetat din cauza informațiilor insuficiente privind poluarea primite de la mass-media și până la autoritățile locale. Reprezentanții autorităților locale au subliniat nevoia de a avea o comunicare mai bună între administrațiile locale și centrale.

Apelul pentru informații mai detaliate, mai obiective și din surse mai sigure despre scurgere, despre caracterul ei și impactul potențial, incluzând caracteristicile substanțelor periculoase implicate a fost repetat în aproape fiecare ședință și schimb cu ONG-urile și cu alți reprezentanți ai populației locale în avalul fluviului Tisa. Reprezentanți ai filialelor de agricultură și de pescărit au subliniat faptul că au existat efecte atât directe, cât și indirecte ale scurgerii: în afară de efectele toxice directe, și imaginea produselor din regiune a avut de suferit, prejudiciind

comerțul și exportul. Informațiile corecte și constructive puteau ajuta la atenuarea efectelor întârziate. Un reprezentant al unei cooperative de pescari amplasate pe cursul Tisei a afirmat că grupul lor, format din 61 de membri (pescari profesioniști) și 15 angajați, a avut de suferit de pe urma efectelor directe și indirecte ale scurgerii, acestea incluzând și efectele de ordin psihologic. În afară de pescarii profesioniști, în regiune erau aproximativ 30.000 de alți pescari care practicau pescuitul recreativ. O astfel de asociație avea 12.000 de membri. Majoritatea își plătiseră deja permisul anual și despăgubirile lor necesitau o clarificare (UNEP/ECHA, 2000).

O asociație pentru profesori a precizat că râul Tisa este foarte sensibil la efectele cauzate de activitățile omului și, prin urmare, trebuie acordată multe atenție educării și informării oamenilor pentru a preveni prejudiciile ecologice și de altă natură provocate de astfel de activități. Un număr semnificativ de organizații specializate și ONG-uri și-au exprimat dorința de a se implica mai îndeaproape în evaluarea și monitorizarea acestor efecte ale poluării și a altora asupra florei și faunei, datorită rețelelor lor de comunicare și expertiză.

Reprezentanții ONG-urilor au indicat relațiile dintre preocupările sociale, economice și ecologice și perspectivele privind bazinul Tisa-Dunăre, dar și constrângerile preponderente (resurse insuficiente, cooperare, comunicare) pentru a găsi soluții problemelor specifice formulate. Ei au subliniat necesitatea de a exista pentru o cooperare internațională sporită și sprijin pentru un mod de abordare holistic al administrației bazinului râului (UNEP/ECHA, 2000).

Ca o consecință a distrugerii mediului, cauzată de scurgerea de cianură în bazinul Tisei, România trebuie să plătească Ungariei despăgubiri în valoare de 104 milioane de euro (cu toate că este acționarul minoritar al companiei Aurul SA). Compania australiană Esmeralda Exploration a refuzat să-și asume responsabilitatea pentru accident. La două săptămâni de la scurgere, prețul ei pe piață a scăzut brusc cu 40% înainte de suspendarea activităților de comerț. Pe 16 martie 2000, Esmeralda Exploration a fost plasată pe mâinile unui administrator. La vremea aceea, Greenpeace și-a exprimat îngrijorarea legată de faptul că astfel compania s-ar putea

sustrage responsabilității, datoriei și răspunderii pentru accident printr-un asemenea plan. Mai mult decât atât, compania a respins multe plângeri privind pagubele ecologice în urma accidentului, prezentându-le ca având „substraturi politice” (BBC, 2000b). Brett Montgomery, purtătorul de cuvânt al conducerii minelor, a refuzat să-și asume responsabilitatea, declarând că prejudiciul provocate de scurgere a fost „mult exagerat” și că moartea peștilor în cantități atât de mari s-a produs din cauza lipsei de oxigen provocate de înghețarea râului. Un reprezentant al companiei a afirmat că motivul ar fi fabricile industriale de pe Tisa (care ar prelua) sau pur și simplu apele reziduale filtrate necorespunzător deversate în râu.

De asemenea, oficialii guvernului australian au apărut compania. Ministrul Mediului din Australia de Vest, Colin Barnett, a afirmat: „Din câte știu... mina a fost dezvoltată la standarde ridicate”. Ministrul Mediului, Robert Hill, a afirmat că nu e recomandabil să „ne grăbim să judecăm”, în același timp refuzând cererea de introducere a legilor ce reglementau activitatea companiilor de minerit din Australia care își desfășurau operațiunile peste hotare. Oficialii est-europeni au acuzat Australia și alte țări din vest de „colonialism ecologic”. Un purtător de cuvânt al guvernului Ungariei a afirmat că „nu există îndoielii” în ceea ce privește responsabilitatea companiei Aurul pentru dezastru: „Putem număra peștii morți și cu siguranță putem spune că nu au murit de pneumonie”. Zoltán Illés, purtător de cuvânt pe probleme de mediu pentru Parlamentul Ungariei, a căutat să demonstreze că guvernul australian a fost responsabil chiar și pentru companiile australiene private. Făcând apel la activiștii de mediu maghiari pentru a demara o campanie internațională împotriva „eco-colonizării”, acesta a declarat pentru un post de radio local: „Profitul a fost obținut aici, dar este folosit în altă parte. Contaminarea are loc aici, natura este distrusă aici, în Europa Centrală, sănătatea a sute de mii este pusă în pericol, în timp ce aceste tehnologii sunt poate interzise în țările cu pricina, în Australia sau, de pildă, în Europa de Vest” (WSWS, 2000).

Scurgerea de cianură a accentuat criza mediului înconjurător în fosta Iugoslavie, care deja se confrunta cu probleme serioase de poluare provocate de bombardamentul aerian al NATO.

În ciuda faptului că refuzul companiei miniere australiene sau al Australiei de a-și asuma responsabilitatea nu a fost surprinzător, reacția a fost totuși ironică din două motive. În primul rând, ca și în cazul proiectului Roșia Montană propus de către compania Gabriel Resources, activitățile Esmeraldei au fost prezentate public sub forma „unui proiect de curățare a mediului”. Compania a afirmat într-un comunicat de presă că ia „în serios responsabilitatea pentru mediu” (Andrew, 2000, pp. 7-11). În al doilea rând, refuzul companiilor de a-și asuma responsabilitatea și răspunderea era de așteptat atâta timp cât nu există legi care să reglementeze activitatea companiilor miniere australiene (sau canadiene) de peste hotare. Cu toate că exista un Acord al Managementului Mediului pentru companiile miniere australiene, era un cod voluntar care putea fi ignorant, în special în cazul în care companiile își desfășurau activitățile în jurisdicții străine sau internaționale. În orice caz, Esmeralda nu semnase acest acord (Andrew, 2000, pp. 7-11).

La cinci săptămâni de la scurgerea de cianuri din Baia Mare, o altă scurgere de ape contaminate cu metale grele s-a produs în aceeași zonă. Un dig a cedat în Baia Borșa (județul Maramureș) și 20.000 de metri cubi de apă contaminată cu zinc, plumb și cupru s-au deversat în Tisa, întunecând o întindere de apă de 70 km. Potrivit Autorității Managementului Apei din Ungaria, înainte ca reziduurile toxice să ajungă la barajul Tisei din nord-estul Ungariei, inundația izvorului a diluat-o. Cu toate acestea, au închis etanș un canal care aproviziona cu apă potabilă 250.000 de locuitori din orașul estic Debrecen. Încă o dată, Guvernul Ungariei a cerut României să ia imediat măsuri pentru a identifica și, dacă era nevoie, pentru a închide fabricile industriale care reprezentau amenințări serioase pentru mediu (BBC, 2000c).

La un an după accidentul de la Baia Mare, în ianuarie 2001, o altă scurgere de cianură a fost provocată de câțiva muncitori, care au încercat cu bună știință să golească în Siret și Șomuzul Mare soluția de cianură și amoniac din rezervoarele aparținând unei fabrici de detergenți aflate în insolabilitate. Reziduurile au ajuns, încă o dată, în Dunăre. Aproximativ 100 de persoane, majoritatea copii, au fost spitalizate după ce au consumat pește

contaminat. Câteva tone de pești morți au fost îndepărtate din râul Siret în zilele de după accidentul cu cianură¹⁹.

Cooperarea internațională în reglementările pentru managementul cianurii și riscurile scurgerii de cianură din Baia Mare

Spre deosebire de accidentul de la Certej, scurgerea de cianură de la Baia Mare și impactul ei internațional au provocat multe schimbări administrative și politice, schimbări care au avut loc chiar la nivelul percepției publicului vizavi de folosirea cianurii, dar și vizavi de minerit și dezastrele de mediu în general.

Organizațiile non guvernamentale internaționale pentru protecția mediului, cum ar fi Greenpeace și Friends of Earth, au căutat să arate că un astfel de dezastru e un motiv pentru a interzice metodele tehnice de minerit cum ar fi extragerea minereului aurifer folosind metoda cianurării. Acesta a fost un prim apel dintr-un șir lung de lupte pentru impunerea unei interdicții definite de a folosirii cianura în mineritul auro-argintifer, luptă care continuă și astăzi. Acest proces, actorii săi politici, cererile lor și impactul aurifer până în prezent vor fi discutate mai târziu în acest capitol.

În urma scurgerii de cianuri din Baia Mare, organizații internaționale precum Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Națiunile Unire prin Programul Națiunilor Unite pentru Protecția Mediului (UNEP) și Programul de Dezvoltare al Națiunilor Unite, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) au dezvoltat împreună proiectul *Securitatea activităților de minerit în sud-estul Europei și bazinul fluviului Tisa: politici, metode și îndrumări pentru un minerit durabil și închiderea minelor* pentru a stabili un plan de acțiune având în vedere dezvoltarea metodelor companiilor,

19. BBC: Second cyanide spill blights Romania, 26 January 2001. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1137460.stm> (Consultat la 4 August 2014).

contextelor reglementate, îndrumările guvernamentale și practicile economice de asigurare (UNEP, 2005).

Banca Mondială, împreună cu Agenția Națională pentru Resurse Minerale din România (ANRM) și ONG-urile au dezvoltat Proiectul pentru diminuarea riscurilor în cazul producerii calamităților naturale și pregătirea pentru situații de urgență care viza siguranța instalațiilor din barajele reziduale aflate în bazinul superior al Tisei. Obiectivele generale ale proiectului au fost susținerea Guvernului României în diminuarea vulnerabilității din punctul de vedere al mediului, social și economic la dezastrele naturale și a scurgerilor accidentale catastrofale în urma mineritului prin întărirea competențelor instituționale și tehnice pentru managementul dezastrelor; implementarea investițiilor specifice de capital pentru inundații, alunecări de teren, și cutremure; îmbunătățirea siguranței pentru barajele de acumulare selecționate. Mai mult decât atât, în primăvara anului 2004, Banca Mondială (2004) a afirmat încă o dată faptul că nu sprijină dezvoltarea noii mine de exploatare din Roșia Montană. Pe 10 octombrie, Corporația Internațională de Finanțe (The International Finance Corporation - IFC), mâna dreaptă a Băncii Mondiale, a anunțat că nu va susține financiar proiectul controversat de minerit aurifer de la Roșia Montană. Anunțul a fost făcut după ce a avut loc o negociere între Gabriel Resources, compania care a propus proiectul, și IFC pentru a asigura participarea instituției (100 milioane de dolari) cu un împrumut de 250 milioane de dolari necesari companiei Gabriel Resources pentru a-și finanța proiectul în România. Președintele Băncii Mondiale, James Wolfensohn, i-a cerut lui Peter Woicke, președintele IFC, să întrerupă negocierile cu Gabriel Resources (*Evenimentul zilei*, 12 octombrie 2002). Într-o declarație oficială, IFC afirma că „a ajuns la concluzia că este în interesul tuturor să nu dăm curs discuțiilor cu compania în ceea ce privește implicarea IFC în proiectul [Roșia Montană]”. Compania Gabriel Resources și proiectul său de minerit în Roșia Montană întâmpinau deja rezistență în România și peste hotare. Alburnus Maior, asociația a 300 de familii din Roșia Montană care s-au opus proiectului minier, ajustării conținutului acestuia și relocării lui, era deja înființată și funcțională. În martie 2002, compania Gabriel Resources a demarat un proiect de ajustare și

relocare, în lipsa procedurilor de audiere publică și în lipsa vreunui raport de evaluare a impactului asupra mediului. Planning Alliance (Toronto) a fost responsabilă cu relocarea. Înainte de a colabora cu compania Gabriel Resources, fusese implicată în relocarea controversată a 20.000 de oameni în mina auriferă Gold Fields din Tarkwa, Ghana. Ca parte a coaliției internaționale a ONG-urilor cum ar fi CEE Bankwatch Network, Mineral Policy Center (Washington, DC), Friends of the Earth International (Amsterdam), Greenpeace CEE (Vienna) și Inițiativa Halifax (Ottawa), reprezentanții Alburnus Maior s-au întâlnit cu oficialii Băncii Mondiale în Washington. Cu sprijinul Mining Watch, Canada, Codruța Nedelcu, un geolog care lucrează pentru Alburnus Maior, și Ioana Cotuțiu de la Greenpeace s-au întâlnit cu jurnaliști, cu firme de investiții cu conduită etică, alte ONG-uri, oficiali ai Guvernului Canadei și Companiei pentru Dezvoltarea Exporturilor din Canada (Export Development Corporation). La două luni de la întâlnirea cu oficialii Băncii Mondiale, WB-IFC a promulgat anunțul conform căruia Banca Mondială nu va susține și nu va finanța proiectul de minerit în România (Mining Watch, 2014).

Prima inițiativă *multi-stakeholders* pentru managementul cianurii: Codul Cianurii

Scurgerea de cianuriă din Baia Mare, produsă în ianuarie 2000, a avut drept rezultat o inițiativă promovată de mai mulți acționari, numită *Codul Internațional de Management al Cianurii pentru Producția, Transportul și Folosirea Cianurii în Exploatarea Aurului* (Codul Cianurii).

Prima întâlnire a avut loc la Paris în mai 2000, la ea participând și reprezentanți ai Programului Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP) și Consiliul Internațional pentru Metale și pentru Protecția Mediului (ICME), cunoscut acum sub numele de Consiliul Internațional de Minerit și Metale.

Scopul acestei prime întâlniri a fost dezvoltarea unui cod conținând cele mai bune practici pentru utilizarea cinaurii în

mineritul aurifer ca răspuns la creșterea preocupărilor publicului pentru cianura generată de scurgerea din România. Obiectivele generale pe termen lung din Cod își propun să obțină activități îmbunătățite de minerit prin auto impunerea unor standarde ridicate ale tehnologiei, managementului și controlului și să câștige încrederea publicului în faptul că așteptările lor pentru această ramură industrială sunt discutate (UNEP, 2000, p. 3).

În afara celor doi co organizatori, diverse tipuri de părți interesate au participat la atelier: agenții ONU (UNEP și UNCTAD/UNDSA), Comisia Europeană (DG Enterprise), guverne naționale (Australia și New South Wales, USEPA, Franța, România și Ungaria), organizații interguvernamentale (OECD Chemical Accidents Group), ONG-uri internaționale (World Wildlife Fund, Sierra Club, Mineral Policy Center), instituții financiare (IFC), reprezentanți ai industriei miniere aurifere (Barrick Gold, Placer Dome, Newmont Mining, Normandy Mining, Western Mining, AngloGold, Rio Tinto, Homestake, Gold Fields), furnizori de cianuri (Degussa-Hüls, DuPont), asociații (World Gold Council, GoldInstitute, Euromines, ICOLD Tailings Dams Committee, ICME) și consultanți privați (UNEP, 2000, p. 5).

La acel moment, evenimentul a fost o premieră. În comentariile de încheiere, Fritz Balkau, directorul executiv al Producției și Consumului din cadrul UNEP a afirmat: Această întâlnire a reprezentat o evoluție semnificativă datorită faptului că, pentru prima dată, industria s-a întâlnit cu alți acționari în vederea redactării unui Cod de Conduită. Ne așteptăm ca implementarea unui astfel de cod să reducă frecvența accidentelor grave care implică folosirea cianurii și să producă un nivel mai ridicat de siguranță a mediului și a publicului în urma activităților de minerit (UNEP, 2000, p. 5).

Cu toate acestea, în ultimii 12 ani, noțiunea de forum multipartit a ajuns să fie la modă. Chiar și termenul „parteneriat” a fost folosit ca o mantră în vocabularul politicii globale. Inițiativele multipartite au fost folosite adesea în anii trecuți pentru a umple „golurile de guvernare”, unde legislația națională existentă și/sau aplicarea ei nu au fost îndeajuns pentru a împiedica fie corupția, fie abuzul în ceea ce privește drepturile omului.

Inițiativele multipartite au fost prezentate drept modele alternative de guvernare și ca o posibilă platformă pentru construirea răspunderii democratice, în locurile unde instituțiile democratice tradiționale sau instituțiile de control și proces nu au putere, sunt corupte, sau acolo unde ele nu există. Ca alternativă, guvernările multipartite (sau modelele de autoguvernare) au devenit vizibile mai frecvent în zonele guvernărilor slabe și complexe, punând probleme de natură normativă care depășesc capacitatea sau dorința guvernelor individuale pentru dezvoltare și aplicare, cum ar fi managementul resurselor naturale și condițiile de exploatare care respectă normele de protecție a mediului (Koechlin, Calland, 2009).

Un astfel de model de guvernare a fost considerat necesar datorită faptului că activitățile de exploatare variază într-o măsură considerabilă între jurisdicții, în principiu depinzând de preocuparea locală și publică. Mai mult decât atât, nici o jurisdicție nu a stabilit un set cuprinzător de legi și reglementări de susținere capabile să prevadă toate problemele legate de folosirea cianurii în mineritul aurifer. Cu toate acestea, există abordări legislative utile pentru anumite zone geografice sau climatice (de exemplu: Îndrumar pentru Protecția Animalelor și Plantelor Sălbatică – Asociația de Minerit Nevada; Îndrumar pentru Activități de Minerit – Avian Wildlife, Northern Territory, Australia; Managementul Cianurii – ICME). Au fost publicate și alte ghiduri care acoperă multe probleme de ordin etic, cum ar fi standardele de design și construcție, evaluarea riscurilor, managementul apelor etc.

Reglementările mineritului aurifer cu cianuri în Uniunea Europeană

Conform principiului precauției, adoptarea măsurilor de precauție reglementate în situații de nesiguranță științifică de către statele membre este justificabilă. Există deja anumite state membre ale Uniunii Europene care au recunoscut pericolele utilizării cianurii pentru mediu în activitățile de minerit și

consecințele ireversibile ale accidentelor de acest fel. Printre aceste țări se numără și Republica Cehă (2000), Ungaria și Germania. În luna august 2000, Parlamentul Cehiei a votat interzicerea oricărei activități de extragere a metalelor folosind metoda percolării cu cianură pe teritoriul ceh, prin amendamentul adus Legii minelor nr. 44/1988. În 2002, Germania a semnat un decret prin care interzice folosirea tehnologiei de percolare cu cianură în mine, iar în 2009, Ungaria a interzis utilizarea tehnologiei de minerit pe bază de cianură pe teritoriul maghiar prin amendamentul adus Legii minelor nr. 48/1993. Tot în 2009, Grecia și Turcia (pe baza articolului 56 din Constituția Turciei, care garantează dreptul oamenilor de a trăi într-un mediu sănătos), chiar dacă nu au interzis metoda tehnologică, s-au pronunțat împotriva unui număr mare de proiecte miniere aurifere (EUROSTAT, 2014).

În urma accidentului cu cianuri din Baia Mare, Uniunea Europeană (UE) a trasat niște limite extrem de riguroase privind cianurile reziduale din eleșteele din lume, prin adoptarea Directivei 2006/21/EC ce privea managementul reziduurilor în urma operațiunilor de extracție a mineralelor. Conform art. 13(6), „concentrația de cianură disociabilă acidă slabă din eleșteu [trebuie] să fie redusă la cel mai mic nivel posibil, folosind cele mai avansate tehnici disponibile”. Toate minele deschise după data de 1 mai 2008 nu vor deversa reziduuri ce conțin o concentrație de cianură mai mare de 10 ppm WAD, iar minele construite, sau care au permis de funcționare înainte de data menționată nu au permisiunea de a folosi mai mult de 50 ppm la început, ajungându-se la 25 ppm în 2013 și la 10 ppm în 2018. Potrivit art. 14, administratorii minelor vor depune garanții financiare pentru asigurarea curățării după încheierea activităților miniere (European Union, 2006).

Printre altele, UE a recunoscut pericolele tehnicilor de minerit pe bază de cianură. De exemplu, Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2003, care aducea un amendament Directivei Consiliului privind controlul riscurilor de accidente majore implicând substanțele periculoase enunța că „[...] anumite activități de depozitare și de procesare în minerit [...] pot avea consecințe foarte serioase”.

Mai mult decât atât, utilizarea cianurii în operațiunile de minerit poate încălca „Directiva-cadru pentru ape”. Cianura este un produs chimic extrem de toxic, folosit în industria mineritului aurifer, fiind un poluant principal, conform Anexei VIII a Directivei-cadru pentru ape (European Union, 2000), și poate avea un impact catastrofal și ireversibil asupra sănătății omului, asupra mediului și asupra biodiversității. Conform Directivei-cadru pentru ape, statele membre sunt obligate să obțină și să păstreze „o stare bună” a resurselor de apă și să prevină poluarea resurselor de apă cu substanțe riscante.

Interzicerea mineritului cu cianură în Uniunea Europeană

Sprijinul politic pentru interzicerea folosirii cianurilor în minerit este asigurat prin *Acordul pentru dezvoltarea durabilă ca alternativă pentru minerit*, promulgat la cea de-a XIV-a ședința Guvernului de la Visegrád, în data de 25 mai 2007, la Praga (Republica Cehă), în care miniștrii Protecției Mediului ai țărilor membre (Republica Cehă, Ungaria, Polonia și Slovacia) și-au exprimat îngrijorarea față de tehnologiile periculoase folosite și plănuite pentru activitățile de minerit în numeroase zone din regiune. Acordul a recunoscut pericolele considerabile pentru mediu precum și consecințele, care aveau puterea să depășească granițele din cauza tehnologiilor periculoase din minerit (European Network of Environmental Law Organizations, 2011).

Deși există reglementări legale detaliate în Uniunea Europeană, care au ca scop prevenirea poluării și deteriorării mediului, au loc accidente în mod regulat, chiar dacă o activitate industrială dată este în totală conformitate cu reglementările pertinente. Deși constrângerile executive sunt inexpugnabile, neglijența umană duce deseori la accidente. Prin urmare, interzicerea utilizării de cianuri în minerit este singura cale sigură de a preveni contaminarea mediului cu cianuri. Implementarea legislațiilor existente cu privire la cianură depinde și de puterea

executivă a fiecărui stat membru, care este, uneori, insuficientă. De exemplu, Directiva privind deșeurile rezultate în urma activităților de minerit nu a fost complet implementată în anumite state membre. Regulile de precauție și garanțiile financiare adecvate încă lipsesc, iar companiile de exploatare nu au asigurare pe termen lung, care să acopere costurile în eventualitatea unui accident sau a unei defecțiuni. Acest fapt expune mediul la un risc ridicat din cauza cianurilor folosite în minerit (European Network of Environmental Law Organizations, 2011).

Exemplele aplicabile și deciziile Curții Constituționale a fiecărei țări din UE, cum ar fi Bulgaria, Grecia sau România, arată că legislația UE (adică Directiva EIA 85/337/EEC cu amendamentul by 97/11/EC and 2003/35/EC, Directiva Deșeurilor Miniere 2006/21/EC, Directiva 96/82/EC privind controlul accidentelor majore care implică substanțe periculoase, cu amendamentul Directivei 2003/105/EC) este pusă în vigoare în mică măsură în statele membre, mai ales când vine vorba de minerit la scară largă pentru metale prețioase (Popov *et al.*).

Pe baza principiului precauției, activitățile de minerit la scară largă care folosesc cianura nu pot fi autorizate dacă există alte tehnologii fezabile ce servesc aceluiași scop, iar industria minieră nu poate demonstra faptul că cianura este cea mai bună metodă disponibilă.

Pe baza celor de mai sus (European Network of Environmental Law Organizations, 2011), în 2010, Parlamentul European a adoptat o rezoluție privind interzicerea generală a utilizării cianurii în tehnologiile de minerit în Uniunea Europeană (European Parliament, 2010) și a cerut Comisiei să propună interzicerea totală a folosirii metodelor de minerit cu cianură în Uniunea Europeană înainte de sfârșitul anului 2011. Rezoluția prezintă numeroase argumente care justifică interzicerea totală a utilizării cianurii în minerit. De asemenea, acesta subliniază principiul precauției așa cum a fost definit în Declarația de la Rio cu privire la mediu și dezvoltare și în Convenția pentru diversitate biologică adoptată în iunie 1992 la Rio de Janeiro.

Rezoluția (recomandarea) votată de Parlamentul European a fost respinsă mai târziu de Comisia Europeană. Pe 23 iunie 2010, Comisarul european pentru Mediu, Janez Potocnik, a

publicat următoarea declarație, în numele Comisiei, ca răspuns la o întrebare pusă în Parlament privind această problemă: După o analiză amănunțită a problemei, Comisia consideră că interdicția totală a utilizării cianurii în activitățile de minerit nu este justificată din punctul de vedere al mediului și al sănătății. Legislația existentă, în special cea referitoare la managementul reziduurilor în urma exploatărilor (Directiva 2006/21/EC), include cerințe precise și stricte care asigură un nivel de siguranță adecvat al instalațiilor pentru reziduurile rezultate în urma activităților de minerit. Limita valorilor pentru depozitarea cianurilor, așa cum este definită în Directivă, este cât se poate de strictă și implică practic un pas distructiv al cianurii folosite înainte de a fi depozitată. (...) Din cauza lipsei de tehnologii alternative mai bune (în sensul că ele ar avea un impact mai mic asupra mediului), o interzicere totală a utilizării cianurii ar însemna închiderea minelor existente, care funcționează în condiții de siguranță. Acest lucru s-ar întâmpla în detrimentul angajării fără vreo valoare suplimentară pentru mediu sau pentru sănătate...” (EMED Mining).

Problema mineritului cu cianură a fost readusă în discuție în Parlamentul European și în Comisia Europeană în septembrie 2013 încă o dată, în urma cererilor și plângerilor formulate de organizații non guvernamentale, precum și a protestelor masive, fără precedent, susținute în diverse orașe din România și din alte capitale europene (EMED Mining).

Interzicerea mineritului cu cianură în România

Din 2005 până în prezent, au avut loc trei încercări pentru a interzice utilizarea cianurii în România. Prima inițiativă legislativă românească pentru a „interzice folosirea cianurii în industria mineritului auro-argintifer în Roșia Montană” a fost propusă de un grup de 12 senatori din cadrul Partidului România Mare (EMED Mining), în 2005. Conform titlului, această inițiativă legislativă se referea doar la utilizarea tehnologiei cu cianură

în proiectul Roșia Montană. În noiembrie 2005, propunerea senatorilor a fost respinsă, iar în martie 2006, Camera Deputaților a respins proiectul de lege cu o majoritate copleșitoare (159 contra 28).

Cea de-a doua încercare a avut loc în 2009, la inițiativa a doi senatori din Cluj-Napoca, Eckstein-Kovács Péter de la Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), și Gheorghe Funar, de la Partidul România Mare (PRM). De data aceasta, motivele au fost exprimate clar, iar proiectul de lege stipula interzicerea oricărei activități de minerit care folosea cianura, indiferent de procedură și nivelul de diluare. Cu această ocazie, proiectul de lege nu face vreo referire la proiectul minier Roșia Montană, ci stabilește doar limitele pentru utilizarea cianurii în operațiunile de minerit întreprinse în România²⁰. În Senat, legea nu a adunat destule voturi pentru a trece drept lege organică și a fost trimisă la Camera Deputaților. După o dezbatere îndelungată, privind atât procedura, cât și conținutul, proiectul a fost retrimis la Comisia Parlamentară pentru industrii și servicii²¹ unde este încă îngropată.

A treia încercare, și cea mai recentă, de a impune interzicerea totală a folosirii cianurii în mineritul aurifer a fost inițiată în 2013 de Remus Cernea, singurul membru al Partidului Verde din Parlament. Proiectul de lege a fost semnat și susținut de alți 42 de membri ai Parlamentului din toate partidele politice. Printre alții, la inițiativă au scris și Gabriela Crețu (Partidul Social Democrat), academicianul Dinu C. Giurescu (Partidul Conservator), fostul ministru al Mediului Korodi Attila (Uniunea Democrată a Maghiarilor din România), Theodor Paleologu (Partidul Democrat Liberal) și jurnalistul Sorin Roșca-Stănescu (Partidul Național Liberal). Proiectul de lege a fost respins de

20. *Propunere legislativă privind interzicerea folosirii cianurilor în industria minieră pentru obținerea aurului și argintului la Roșia Montana* (http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=6850, accesat la 9 august 2014).

21. Este vorba de Lege pentru completarea articolului 4 din Legea minelor (nr. 85/2003) <http://senat.ro/legis/lista.aspx> (Consultat 10 Octombrie 2014).

Senat²² în decembrie 2013 și află încă la comisii în Camera Deputaților, cameră decizională²³.

Rolul organizațiilor naționale și internaționale în impunerea interzicerii totale a cianurilor folosite în mineritul aurifer

Imediat după scurgerea de cianuri din Baia Mare, organizațiile internaționale pentru protecția mediului (ONG-uri) s-au făcut auzite și au cerut interzicerea mineritului aurifer cu cianură. În acel moment, UE a emis propriul raport privind compania Esmeralda și dezastrul contaminării cu cianură de la Baia Mare, România, investigată de o alianță formată din Prietenii Pământului – Ungaria, Mineral Policy Center din SUA și Institutul de Energie și Minerale din Australia, a cerut dezvoltarea unor standarde internaționale adecvate pentru operațiuni de minerit în UE și în întreaga lume. Potrivit spuselor lui Geoff Evans (Institutul de Energie și Minerale din Australia), „companiile miniere trebuie trase la răspundere, fiind necesară impunerea unor standarde internaționale pentru a preveni catastrofe pe viitor (...) Dosarele internaționale ale companiilor miniere din Australia, Canada, SUA și Marea Britanie sunt cumplite”. În declarația sa, Steve D’Esposito (Mineral Policy Center, SUA) a pus accentul pe aspectele de mediu ale unor astfel de practici miniere: „Dezastrul Esmeralda este doar unul dintre numeroasele probleme de scurgeri și de poluare neîntreruptă care sunt inacceptabile. Industria trebuie să învețe că râurile curate și ecosistemele sănătoase sunt mai prețioase decât aurul”. Cu toate acestea, în declarația sa, József Feiler (Prietenii Pământului, Ungaria) a subliniat, de asemenea, faptul că practicile

22. Lege pentru completarea articolului 4 din Legea minelor (nr. 85/2003) (http://www.cameradeputatilor.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=13866) (Consultat 10 Octombrie 2014).

23. Propunere legislativă pentru modificarea Legii minelor nr. 85 din 23 martie 2003, privind interzicerea tehnologiilor de minerit pe bază de cianuri (<http://senat.ro/legis/lista.aspx>) (Consultat 10 August 2014).

companiilor internaționale de minerit provoacă și probleme sociale, viața comunităților locale depinzând de agricultură și de pescărie. „Îngrijorarea oamenilor afectați din Ungaria este luată în considerare, dar tăcerea cu privire la impactul neîntrerupt asupra populației locale din vecinătatea sitului minier este o problemă gravă, ce nu este discutată.”²⁴ Problemele de mediu și cele sociale nu pot fi separate; ele sunt interdependente. Mai mult decât atât, József Feiler a subliniat standardul dublu practicat de companiile internaționale cu complicitatea instituțiilor statului din țările în care acestea operează: „Dezinteresul autorităților române merge mână în mână cu abordarea cinică și neglijentă a companiei australiene, care folosește standarde duble. Practicile care continuă în estul Europei nu ar fi premise în Australia”. Denunțând acest standard dublu, perspectivele colonialismului de mediu și ale resurselor sunt, probabil pentru prima dată, clar enunțate în contextul estului Europei: „Astăzi cerem sfârșitul a ceea ce reprezintă standardul dublu de mediu. Trebuie să existe un efort internațional de a proteja țările în curs de devoltare de practici miniere care nu ar fi permise în țările de origine ale companiilor – SUA, Australia, Canada sau Marea Britanie” (Mineral Policy Institute, 2000).

Totuși, acest moment a reprezentat doar începutul unei lupte lungi și complexe, dusă de actori non statali, cum ar fi ONG-uri internaționale, organizații naționale, locale și regionale și mișcări sociale, pentru a elimina utilizarea cianurii în mineritul auro-argintifer. Odată cu scurgerea de cianură de la Baia Mare și cu noile prospecte privind deschiderea unor noi mine, dintre care una va fi, de departe, mina de aur și argint cu scurgeri de cianură cu cel mai mare puț din Europa și una dintre cele mai mari din lume (Roșia Montană), România a devenit unul dintre cele mai mari câmpuri de luptă în acest război politic al cărui scop este de a limita utilizarea cianurii folosite în mineritul din Europa.

Cea mai semnificativă mișcare pentru protecția mediului din România a apărut și s-a devoltat ca răspuns la proiectul minier

propus de Gabriel Resources și de compania subsidiară românească Roșia Montană Gold Corporation. La momentul înființării, mișcarea a început ca o mișcare de opoziție locală a locuitorilor din Roșia Montană și din satele învecinate, Corna, Cărpiniș și Țarina (aflate în zona directă de impact a proiectului minier). Inițial, opoziția locală a fost mai puțin preocupată de detaliile tehnice ale proiectului sau de tehnologia de extracție propusă. Principalul motiv de îngrijorare al localnicilor era legat de planul companiei de a reloca aproximativ 974 de gospodării în localitățile Roșia Montană, Corna și Gura Corneii (RMGC, 2006). Alburnus Maior a început ca o asociație de aproximativ 300 de familii care se opuneau proiectului minier. Cu timpul, rezistența locală s-a transformat în mișcarea *Salvați Roșia Montană* (SRM, cea mai amplă mișcare pentru protecția mediului (RMGC, 2006) din România post comunistă. În timp ce mișcarea se străduia să oprească proiectul minier al RMGC, problema cianurii devenea unul dintre cadrele de comunicare și politice dominante adresate de organizațiile din spatele mișcării sociale „Salvați Roșia Montană”.

Din perspectiva comunicării, problema utilizării cianurii putea fi încadrată cu ușurință în mesaje simple, puternice și ușor de înțeles (*cianura ucide, cianura este otravă, cianură este moarte.*) Cianura este cunoscută, se știe că este o otravă puternică, prin urmare, această notorietate a fost utilă în eforturile de informare a publicului cu privire la riscurile de mediu provocate de proiect. Prin urmare, *cianura* a devenit, de asemenea, un cadru important pentru acțiuni colective, cum ar fi proteste stradale, reprezentații și flash mob-uri.

Din perspectivă politică, presiunile pentru interzicerea totală a cianurii folosite în mineritul auro-argintifer ar putea reprezenta o barieră clară în calea începerii activităților de minerit. Au existat multe încercări de a interzice cianura în mineritul aurifer la nivel național și european.

Toate cele trei încercări de a propune interzicerea utilizării cianurii în mineritul auro-argintifer în România au fost puternic susținute de organizațiile pentru protecția mediului. Pentru o mai bună colaborare între membrii societății civile, în 2007, un grup de ONG-uri a înființat Coaliția România fără cianuri.

24. Propunere legislativă pentru modificarea Legii minelor nr. 85 din 23 martie 2003, privind interzicerea tehnologiilor de minerit pe bază de cianuri (<http://senat.ro/legis/lista.aspx> (Consultat 11 August 2014).

Formată din câteva ONG-uri pentru protecția mediului, cum ar fi Greenpeace CEE, Centrul Independent pentru Devoltarea Resurselor de Mediu, Fundația de Parteneriat Terra Millennium III, Otus, Focus Eco Center, Sun Valley, Asociația Transilvania Verde etc., coaliția a fost formată ca să susțină propunerea legislativă înaintată Parlamentului României de senatorii Eckstein-Kovács Péter și Gheorghe Funar. Acesta s-a implicat în diferite activități, cum ar fi campanii de informare, de susținere, de petiții și scrisori vizând membrii parlamentului și alte instituții relevante. Acuzându-l pe președintele Comisiei Parlamentare pentru Industrie și Servicii, Iulian Iancu (Partidul Social Democrat), pentru blocarea intenționată a proiectului de lege prin refuzul de a face public raportul final necesar dezbaterii și votului în Camera Deputaților, coaliția a adresat numeroase petiții și scrisori Comisiei, Ministerului Mediului și liderilor Partidului Social Democrat.

De asemenea, coaliția a cerut un sondaj la nivel național, descoperind că 66% dintre respondenți erau în favoarea interzicerii totale a mineritului cu cianuri față de doar 8% dintre respondenți care nu erau de acord cu o astfel de lege, și a făcut public o analiză a impactului economic în cazul interzicerii totale a tehnologiilor pe bază de cianură în mineritul aurifer din România²⁵.

Mișcarea „Salvați Roșia Montană” a avut, de asemenea, un rol central în lobby-ul în favoarea deciziei luate de Parlamentul European de a trece o rezoluție care cerea Comisiei Europene să interzică definitiv utilizarea cianurii în mineritul aurifer din Europa. Rezoluția a fost introdusă în 2010 de membrii EPP László Tökés (România) și János Ader (Ungaria) și semnată de câțiva deputați, inclusiv de membrii EPP Richard Seeber, Theodoros Skylakakis și Zuzana Roithová; socialiștii Daciana Sârbu și Csaba Sándor Tabajdi; Chris Davies din ALDE MEP și deputații GUE Kartika Tamara Liotard, Sabine Wils, João Ferreira și Jirí Ma tálka. Vorbind după o dezbateră pe această temă la ultima întâlnire în plen a Parlamentului, comisionarul

25. http://www.centruledmediu.ro/img_upload/ea26669302f1530f5dc-171a51204a15b/punct_vedere_final.pdf (Consultat 16 August 2014)

UE Cecilia Malmström a afirmat următorul aspect: comisia împărtășește aceleași griji în privința cianurii, dar a votat împotriva interzicerii ei.

O altă încercare de a introduce o rezoluție în Parlamentul European a avut loc la începutul anului 2008 și a fost inițiată de parlamentarul european Csibi Magor împreună cu Daciana Sârbu și Péter Olajos. Cu un an înainte, în 2007, patru parlamentari europeni din România (Daciana Sârbu, Adina Vălean, Horia-Victor Toma și Tiberiu Bărbulețiu) au prezentat Declarația 85/2007, cerând Comisiei Europene să susțină interzicerea cianurii în Europa. Declarația susținea, de asemenea, inițiativa legislativă propusă de Gheorghe Funar și Péter Eckstein-Kovács pentru interzicerea mineritului cu cianură din România²⁶.

În încercarea de a folosi cât mai multe aspecte ale reglementărilor, mișcările Salvați Roșia Montană derulate pe plan național, european și internațional au favorizat apropierea de organizații internaționale pentru protecția mediului și de mișcări similare din alte țări: Kremnica nad zlato (Kremnica dincolo de aur) din Slovacia și OXI (στα χρυσωρυχεία Χαλκιδικής, în traducere: oprți mina de aur din Halkidiki), Grecia. Potrivit Ramonei Duminicioiu, lider Alburnus Maior, mișcarea românească a descoperit un partener foarte apropiat în coaliția maghiară pentru mediu (interviu cu Ramona Duminicioiu, 2012). Coaliția „Ungaria fără cianură!”, care a organizat campanii pentru interzicerea totală a mineritului cu cianură, era alcătuită din câteva ONG-uri pentru protecția mediului, cum ar fi Protejați viitorul (Védegylet), Greenpeace Ungaria, Prietenii Pământului din Ungaria și LMP – Partidul Verde din Ungaria. Li s-au alăturat alte 50 de ONG-uri maghiare și 13 ONG-uri din UE, inclusiv câteva din România și Bulgaria. Moțiunea, care avea ca scop să aducă un amendament legii de minerit din Ungaria, a fost promovată de cinci membri ai parlamentului din partide politice diferite, iar votul în plen a avut drept rezultat un consens fără precedent: 365 de voturi pentru interzicerea cianurii și un singur vot împotriva. Cooperarea dintre guvern și opoziție se întâmplă foarte rar, iar o astfel de susținere activă și copleșitoare din

26. <http://www.centruledmediu.ro/index.shtml?apc=es3n-&x=50&s=t> (Consultat 17 August 2014)

partea membrilor parlamentului a fost, practic, fără precedent în Ungaria. Organizatorilor campaniei le-a luat numai două luni pentru a trece moțiunea. Cererea unui sondaj de opinie publicat în mai multe părți și separate fusese singura lor cerință. Conform lui Jávör Benedek, unul dintre organizatorii campaniei și lider al LMP, interzicerea cianurii în Ungaria este, să sperăm, doar primul pas: Am vrut să demonstrăm că interzicerea cianurii în mineritul de metale este posibilă datorită calității de membru UE și e chiar simplă când există voință politică. Într-un timp când au fost făcute concesii pentru depozite de aur și argint în Ungaria și în regiunea CEE, acesta este un pas vital pentru a păstra în siguranță mediul și sănătatea oamenilor. Sperăm că vecinii noștri ne vor urma exemplul (*The Ecologist*, 2010).

Ungaria a activat în convenția de la Espoo din 2003, datorită, din nou, lobby-ului făcut de ONG-urile maghiare pentru protecția mediului și a fost necesară consultarea ei în evaluarea proiectului Roșia Montană. Convenția de la Espoo a Comisiei Economice a Organizației Națiunilor Unite pentru Europa a impus părților semnatare obligația de a evalua impactul anumitor activități asupra mediului în primele faze de planificare. De asemenea, a stipulat o obligație generală a statelor de se a anunța și a se consulta între ele în privința tuturor proiectelor majore luate în considerare, care ar putea avea un impact major advers asupra mediului peste granițe²⁷. Recent, în 2010, la începutul președinției maghiare a UE, Greenpeace Ungaria a cerut să „includă discuția privind interzicerea cianurii în programul său, să o treacă între prioritățile Consiliului și să pregătească și să adopte concluziile acestuia, în care țările din UE își afirmă clar intenția de a interzice mineritul prin folosirea de cianură”²⁸.

27. UNECE, *Introduction to Espoo Convention* <http://www.unece.org/env/eia/eia.html> (Consultat 16 August 2014)

28. <http://www.greenpeace.org/eu-unit/Global/eu-unit/reports-briefings/2010/11/our-demands-of-the-hungarian-e.pdf> (Consultat 16 August 2014).

Salvați Roșia Montană ca mișcare de dreptate de mediu

Conflictele de mediu și contestările politice ale unor teme de mediu iau naștere și se dezvoltă ca rezultat al progresului economic și al consecințelor ecologice ale acestuia. La modul general, prăbușirea blocului comunist în 1989 și restructurarea capitalismului global cu o rapidă expansiune a capitalului transnațional au produs consecințe și schimbări la nivelul mediului. Aceste schimbări nu trec neobservate și fără răspuns din partea unor segmente ale societății care se organizează și se angajează în conflicte împotriva acelor actori despre care se crede că sunt responsabili pentru dezastre ecologice, distrugerii ale mediului și consecințele sociale și economice care rezultă din acestea.

Azi, puține teme sunt mai prezente și mai intens dezbătute în spațiul public decât proiectul minier propus de Roșia Montană Gold Corporation (RMGC) în Munții Apuseni. Acest conflict își are începuturile acum mai bine de 15 ani, când Gabriel Resources Ltd., o companie canadiană deținută de omul de afaceri de origine română Frank Timiș, listează pe bursa din Vancouver licențele de exploatare a minereurilor de aur și argint de la Roșia Montană. Cu 17,1 milioane de uncii de aur și 81,1 milioane de uncii de argint (măsurate și indicate), depozitul de metale prețioase de la Roșia Montană este cel mai mare din Europa și printre cele mai mari din lume. Intențiile companiei Gabriel Resources și ale subsidiarei sale RMGC de a deschide cea mai mare mină de aur și argint din Europa folosind exploatarea în patru cariere de suprafață și tehnologia cianurării integrale au fost întâmpinate de o puternică opoziție din partea unei părți a comunității locale, a unor organizații non guvernamentale, dar și a opiniei publice în general. Situația a fost complicată și de faptul că Roșia Montană este o localitate cu o importanță aparte pentru istoria României, pentru arheologie și patrimoniul cultural. Cunoscută pe vremea romanilor sub denumirea de Alburnus Maior, Roșia Montană a fost o așezare minieră fondată de aceștia în timpul lui Traian, cu coloniști iliri din Dalmația de Sud. Prima atestare documentară a existenței

acestei așezări se găsește pe tablele cerate ce conțin contracte de minerit, datate 6 februarie 131 (Boștinăru, 2013). Aceste descoperiri fac din Roșia Montană cea mai veche localitate atestă documentar de pe teritoriul României.

Vizibilitatea conflictului de la Roșia Montană a crescut în timp, pentru a atinge apogeul la finele anului 2013. În lunile septembrie și octombrie 2013 am asistat la o mobilizare socială fără precedent în România. Sub sloganul „Uniți salvăm Roșia Montană”, zeci de mii de oameni au participat la proteste de stradă în București și în principalele orașe din țară. Mai mult, diaspora românească a organizat proteste de stradă în majoritatea capitalelor europene, dar și în principalele orașe de pe alte continente, de la Beijing la Toronto, de la Kathmandu la New York și Washington. Amploarea și caracterul inedit al acestui fenomen nu a scăpat atenției presei internaționale. Comparate cu Primăvara Arabă și cu Vara Turcească, protestele pașnice împotriva proiectului minier de la Roșia Montană au fost denumite de către jurnaliști de la CNN *Toamna Românească*. Ele au fost declanșate de elaborarea de către Guvern a unei legi speciale²⁹, proiect legislativ ce ar urma să admită o serie de derogări de la reglementări de mediu, administrative, de proprietate, pentru a asigura emiterea acordului de mediu și demararea proiectului minier de la Roșia Montană.

Un alt indicator al importanței și proeminenței acestei teme în spațiul public îl reprezintă datele despre reflectarea ei în mediul on-line. În vreme ce principalele canale mass-media au fost constant acuzate de cenzură – explicată de opoziția proiectului prin faptul că presa centrală și locală este constrânsă prin contractele de publicitate ale RMGC să nu publice materiale critice la adresa proiectului minier –, dezbaterile au fost mutate în mare parte în mediul on-line, în special pe platformele

29. Proiectul de lege PL 520/2013 privind „unele măsuri aferente exploatarea minereurilor aur-argintifere din perimetrul Roșia Montană și stimularea și facilitarea dezvoltării activităților miniere în România”, inițiat de Guvernul Ponta în luna august 2013, respins în cele din urmă și de Senat, și de Camera Deputaților, după proteste intense și mobilizări din partea membrilor SRM.

interactive și colaborative precum blogurile și platformele de rețele sociale (Facebook, Tweeter).

Problematica conflictului ecologic de la Roșia Montană a devenit în timp tot mai complexă și mai ramificată, cu dezvoltări și consecințe sociale, politice și economice, astfel încât probabil nici un domeniu academic nu poate oferi o explicație și o analiză comprehensivă a tuturor aspectelor fenomenului. Acesta este motivul pentru care am decis să abordez problema conflictului ecologic de la Roșia Montană dintr-o perspectivă care să analizeze dimensiunea politică a conflictului și a mișcărilor de mediu care se opun proiectului minier.

Diverse aspecte ale conflictului de la Roșia Montană au atras interesul mai multor tineri cercetători: Alina Pop (PhD *La Sapienza* – Universitățile din Roma), Irina Velicu (PhD Hawaii University), Filip Alexandrescu (PhD University of Toronto, Canada), Dan Mercea (PhD University of York, Marea Britanie). Pe lângă aceste cercetări doctorale, o serie de lucrări de masterat au fost elaborate pe tema Roșia Montană, printre care cele realizate de: Christoph Waack (Leibniz-Institut für Länderkunde, Leipzig); Katharina Kühnle (Friedrich-Schiller, Universitățile din Jena); Kristóf Szombati (Cambridge University); Ionuț Anghel (Universitatea din București). Cea mai mare parte a acestor cercetări au analizat diferite aspecte ale fenomenului dintr-o perspectivă sociologică sau a studiilor comunicării (Alexandrescu 2004, 2011, 2012; Balica, Velicu 2005; Pop, 2008, 2012; Velicu 2011, 2012).

După studiul literaturii academice care tratează fenomene sociale similare – conflicte ce au apărut în diverse părți ale lumii, în special în țările în curs de dezvoltare, cauzate de opoziția locală față de proiecte industriale de anvergură cu un puternic impact de mediu, dar și social –, analizând similitățile dintre aceste conflicte de mediu și cel de la Roșia Montană, am ales să abordez această temă din perspectiva ecologiei politice.

Ecologia politică este un tip de abordare multidisciplinară elaborată preponderent în ultimii 30 de ani pentru a analiza și explica conflictele de mediu ce au apărut în diferite locuri din lume. Conflictele de mediu, în special cele legate de proiecte miniere de mare anvergură, cu o configurație tripartită cu

formula *stat – corporații transnaționale – grupuri ecologiste*, sunt subiect de studiu al ecologiei politice, o abordare multidisciplinară ce combină ecologia politică și economia politică putând explica condițiile materiale (originea) conflictelor, dar și modalitățile prin care acestea sunt modelate politic și social. Mai mult, ecologia politică poate scoate în evidență modalitățile prin care procesele culturale și politice (construcția reprezentărilor despre natură și mediu, construcția comunităților epistemice de experți, ideologii politice, elaborarea politicilor publice și procesele decizionale etc.) produc efecte și schimbări de mediu.

Conflictul de mediu de la Roșia Montană poate fi înțeles ca un conflict de distribuție ecologică ce își are originea în tensiunea și contradicțiile dintre dezvoltarea economică și sustenabilitatea ecologică (și asigurarea mijloacelor și condițiilor de trai pentru comunitățile afectate).

În încercarea de a oferi o analiză a mișcării de mediu „Salvați Roșia Montană”, trebuie subliniat faptul că acest fenomen are puternice similarități cu luptele populațiilor indigene și ale grupurilor defavorizate din diverse părți ale lumii pentru dreptatea de mediu. Ca și acestea, mișcarea SRM presupunea articularea unui concept complex, pluralist al dreptății. Acesta are ramificații dincolo de preocupare liberală pentru o distribuția dreaptă a resurselor, beneficiilor, câștigurilor pe de o parte și a pierderilor și riscurilor de mediu, pe de altă parte. Acest cadru al dreptății de mediu presupune un concept trivalent de dreptate care se referă în egală măsură la *distribuție echitabilă, recunoaștere și participare*, concept care include și o puternică dimensiune intergenerațională, respectiv de dreptate față de generațiile următoare (Schlosberg, 2009; Schlosberg, Carruthers, 2010).

Din perspectiva filosofiei politice, abordările existente ale dreptății de mediu nu au suficientă bază teoretică care să poată explica modalitățile în care diverși factori structurali produc nedreptăți de mediu în diverse contexte sociale și politice specifice. În literatura de specialitate, dreptatea de mediu îmbracă diverse forme: ecologia săracilor (*environmentalism for the poor*, Martinez-Alier, 2002, 2010), ecologia populară (*popular environmentalism*, Tylor, 1995), ecologia modurilor de subzistență

(*livelihood ecology*, Gari, 2000) sau chiar ecologia eliberării (*liberation ecology*, Peet, Watts, 1996, 2008). O mare parte a studiilor dedicate dreptății de mediu tind să prezinte o descriere a cazurilor de nedreptate care apar în diverse părți ale lumii, fiind mai puțin interesate să detalieze modalitățile în care apar aceste nedreptăți. Ecologia politică tinde însă să explice acest lucru și să ofere un fundament teoretic și conceptual pentru astfel de explicații. De asemenea, poate să descrie conexiunile dintre diferite niveluri ale conflictului (local, național, regional, european, global), dar și efectele diferitelor acțiuni, la diferite niveluri și de natură diferită: asupra mediului, comunităților locale, politicilor și reglementărilor, proceselor de luare a deciziilor, evoluției mișcării sociale sau chiar schimbări lor la nivelul societății în general.

O analiză sistematică a conflictelor de mediu trebuie să urmeze o serie de pași. În primul rând, este necesară o descriere a acestora ca produse ale unor condiții materiale sau economice date într-un context particular, cu o serie de consecințe asupra mediului, comunităților, economiei, patrimoniului cultural etc. În al doilea rând, trebuie realizată o inventariere a tuturor actorilor implicați. În al treilea rând, este necesară studierea pozițiilor și a discursurilor acestor actori. În al patrulea rând, este necesară o trasare a cronologiei evenimentelor cu marcarea schimbărilor de poziție, actori, mesaje. Al cincilea pas constă într-o analiză a strategiilor, tacticilor și acțiunilor actorilor implicați în conflict, interacțiunile cu instituțiile statului sau alte tipuri de instituții precum cele europene. În ultimul rând, acolo unde este posibil, este necesară o evaluare a consecințelor, impactului, a deznodământului final al conflictului și o explicație a acestora din perspectiva modurilor în care s-au luat deciziile, justificarea lor, modalităților de exercitare a puterii.

Mișcarea socială care se opune proiectului minier de la Roșia Montană, din punctul meu de vedere, poate fi cel mai bine descrisă în termenii unei *mișcări de dreptate de mediu* (*environmental justice movement*) și de a arăta că *dreptatea de mediu* poate oferi un cadru important pe baza căruia putem explica lupta socială și conflictul de mediu din jurul acestui proiect.

Principala mea ipoteză este că, deși mișcarea socială în discuție nu are limbajul explicit pentru a se descrie ca o mișcare de dreptate de mediu, ea totuși prezintă multiple similarități definitorii cu alte mișcări de dreptate de mediu din lume (în special cu cele din America Latină) și reușește să își articuleze cu succes revendicările etice, politice, dar și strategiile și acțiunile în cadrul unui concept trivalent de dreptate: distribuție, recunoaștere și participare.

Mișcarea SRM își are originile în primele încercări *grassroots* ale unor localnici din Roșia Montană și împrejurimi de a se opune proiectului minier propus de Gabriel Resources. Forța din spatele mișcării SRM este Alburnus Maior, asociație *grassroots* și nonprofit, fondată în septembrie 2000 de către un grup de locuitorii și proprietarii din Roșia Montană. La acel moment, Alburnus Maior reprezenta 300 de familii din Roșia Montană și alte 100 din satul vecin, Bucium. Toți membrii asociației aveau inițial un lucru în comun: opoziția față de proiectul minier și refuzul de a-și vinde proprietățile. În timp, numărul membrilor a scăzut, consecință a planului de relocare pus în practică de către Roșia Montană Gold Corporation. Totuși, vocile împotriva exploatării miniere s-au extins și multiplicat. La fel ca și în cazul altor mișcări de dreptate de mediu din Statele Unite sau America de Sud, mișcarea SRM a pornit ca o formă de rezistență de tipul *nu în curtea mea* (*not in my backyard*, NIMBY³⁰) din partea comunității locale. Însă dimensiunea proiectului minier și implicațiile sale de mediu, sociale și politice au trezit rapid interesul multor actori care au început să își exprime opoziția față de planurile propuse de Roșia Montană Gold Corporation: ONG-uri de mediu, locale, naționale și internaționale precum Greenpeace, World Wide Fund for Nature, Friends of Earth; instituții academice și științifice precum universități și Academia

30. NIMBY este un acronim al expresiei *not in my back yard* („nu în curtea mea”). El este folosit adesea în mod peiorativ, pentru a denumi opoziția unor localnici față de diferite proiecte industriale, de infrastructură etc. în apropierea proprietăților lor, dar care nu oferă alte argumente împotriva acestor proiecte decât proximitatea.

Română; biserici, sindicate, suporteri din fotbal și sport, politicieni, intelectuali, artiști și simpli cetățeni.

Ca în cazul altor mișcări de dreptate de mediu din lume, mișcarea SRM, discursul, strategiile și tacticile folosite în timp pot fi analizate folosind cele trei aspecte ale conceptului de dreptate: distribuție, recunoaștere și participare.

Aspectul distribuțional al dreptății de mediu se referă la repartizarea incorectă a „câștigurilor” economice *versus* „costurile, povara” asupra mediului. Din documentele SRM (studii independente, luări de poziție, scrisori deschise, comunicate de presă etc.), putem extrage o serie de argumente care conturează ideea de nedreptate. Probabil cel mai des întâlnit argument în privința nedreptății face referire la faptul că investitorii străini ai firmei canadiene vor avea de câștigat cel mai mult de pe urma proiectului de exploatare minieră de la Roșia Montană pe o perioadă foarte scurtă, în timp ce comunitatea locală va rămâne cu povara socială și de mediu pentru o perioadă nedefinită. Printre costurile proiectului minier subliniate de actorii mișcării, cele mai des întâlnite fac referire la:

- relocarea și reșezarea unui număr de aproape 1.000 de familii și a unor întregi comunități, incluzând decedați, morminte și întregi cimitire;
- exploatarea inefficientă și incompletă a resurselor naturale: nu doar aurul și argintul în schimbul unei compensații financiare disproporționate (redevență de 4%), dar și pierderea altor minerale și metale prețioase și soluri rare a căror posibilă valoare este mult superioară aurului și argintului, resurse ce nu ar mai putea fi apoi recuperate din deșeurile miniere de către o altă exploatare;
- poluarea aerului, solului și a apei freatică cu deșeuri toxice miniere: cianură, mercur și alte metale grele ce sunt foarte toxice și ar putea avea proprietăți biocumulative; evaporarea cianurii și ploii acide pe o suprafață mult mai mare decât cea direct vizată de operațiunile miniere;
- pierderea biodiversității prin despădurire, schimbarea cursului râului Corna, poluare cu cianuri, eliminarea vârfului muntelui, strămutare agresivă a solului și rocii în zone naturale protejate unde se găsesc specii rare și protejate;

- pierderea patrimoniului cultural: un număr mare de case monumente istorice vor fi distruse de operațiunile miniere, o vastă rețea întinzându-se pe kilometri întregi de galerii miniere de aur pre romane, romane, medievale și moderne, perfect conservate, unice în lume, localizate în masivul Cărnic; vor fi complet distruse numeroase alte situri arheologice, a căror conservare *in situ* ar fi imposibilă;
- atât costul întreținerii barajului, haldelor de steril și a altor amenajări post exploatare, cât și activitățile de monitorizare vor fi responsabilitatea autorităților române pentru o perioadă indefinită;
- pierderea resurselor în vederea dezvoltării post miniere; turismul, agricultura de subsistență, întreținerea de ferme sau apicultura nu vor mai putea asigura traiul populației locale;
- totalitatea riscurilor, fie ele de mediu (riscuri asociate cu funcționarea barajului, erodarea solului, cutremure majore, ploi torențiale) sau economice (incapacitatea de a asigura capitalul necesar pe întreaga durată a proiectului, scăderi semnificative ale cotațiilor aurului și argintului ce ar face ca mina să devină neprofitabilă, faliment, practici financiare frauduloase etc.)

În cazul Mișcării „Salvați Roșia Montană”, limbajul argumentelor nedreptății distribuționale ia multe forme: lumea dezvoltată (de unde provine capitalul, corporația Gabriel Resources) este pusă în contrast cu o lume aflată la periferie, o zonă rurală și subdezvoltată a României unde se găsesc minereurile de aur și argint; este subliniat dezechilibrul de puteri dintre actorii implicați (corporații transnaționale, instituții financiare ale capitalului internațional) *vs* o comunitate locală, rurală și săracită; practica de preluare a resurselor de către corporații străine, în favoarea dezvoltării durabile încete (agroturism și valorificarea patrimoniului cultural, ferme mici, procesarea lemnului); crearea de noi locuri de muncă în favoarea conservării patrimoniului de mediu și cultural; presupusele câștiguri economice și financiare ale comunității locale și ale statului român, având în vedere redevențele scăzute, participarea slabă a statului, puține locuri

de muncă și chiar și mai puține pentru localnici decât pentru străini.

Aspectul distributiv este discutat chiar și în termeni de dreptate intergenerațională, comparând câștigurile pe termen scurt ale generațiilor din prezent cu costurile pe termen lung, povara de mediu și dezvoltarea durabilă, pe termen lung, a regiunii Apuseni prin turism și agricultura.

Aspectul recunoașterii se referă la comunitatea locală, cultura identitară a localnicilor din vecinătatea zonelor afectate: Roșia Montană – localizată în Țara Moților, o regiune etnografică, localnicii fiind cunoscuți sub denumirea de „moți”. Regiunea are o lungă istorie de luptă pentru drepturi politice, economice și sociale, cu mișcări precum Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785) și partea română a Revoluției de la 1848 avându-și originea aici. Moții sunt cunoscuți ca oameni mândri, demni și hotărâți. Această identitate culturală a fost constant folosită de către mișcare în campania de comunicare și în timpul unor evenimente precum festivalul de activism de mediu FânFest sau diferite proteste. Comunitatea de la Roșia Montană și zonele învecinate a devenit un important câmp de luptă în acest conflict de mediu. Conflictul însuși a fracturat și sărăcit comunitatea rurală, linia fracturii trecând uneori prin interiorul aceluiași familii (interviu cu Ramona Duminicioiu, 2012; interviu cu Mihai Goțiu, 2012). O parte semnificativă a comunității a fost deja strămutată și reșezată într-un cartier nou-construit la periferia orașului Alba Iulia. Totuși, actori de ambele părți ale conflictului fac referire permanentă la comunitate. În eforturile lor de a câștiga legitimitate, de a-și întări pozițiile și argumentele, cu toții construiesc diferite versiuni ale comunității locale: oamenii, identitatea lor, pământul lor, tradițiile culturale, stilul de viață, identitatea și tradiția de mineri, moștenirea, interesele lor (economice, culturale și de mediu), drepturile lor. Comunitatea este importantă întrucât poate fi încadrată în moduri diferite: comunitatea poate fi un locus de cunoaștere, un loc al reglementării și al managementului, o sursă de identitate și un antrepozit de tradiție și moștenire, o sursă de rezistență și activism politic (parte importantă a unei mișcări sociale), un corp de instituții, purtător de drepturi (drepturi de proprietate, de asociere), un

obiect al controlului statal, al manipulării corporatiste etc. (Watts, Peer, 2004).

Aspectul participativ (procedural) al mișcării de dreptate de mediu a fost extrem de important pentru mișcarea SRM și posibil unul dintre cele mai de succes până acum. Dreptatea procedurală este o premisă obligatorie a dreptății distributive. Aceasta presupune participarea și consultarea comunității, a cetățenilor în procesul decizional și în formarea politicilor publice: Utilizați toate mijloacele civice și legale în vederea asigurării că procedura de primire a licenței pentru Proiectul Minier Roșia Montană este în acord cu toată legislația EIA (*Environmental Impact Assessment*), a autorizării lucrărilor de construcție, cu protecția patrimoniului cultural, cât și cu dreptul publicului de acces la informație, participare publică și acces la dreptate (Alburnus Maior, 2011).

În principal, există trei strategii de implicare și participare: acces la informație, acces în justiție și participare publică. În ultimii 10 ani de activitate, membrii SRM, organizații sau persoane fizice au făcut peste 2.000 de cereri de informare către autoritățile române (în baza Legii nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public). Cereri suplimentare au fost trimise Parlamentului European, Comisiei Europene, Guvernului canadian și unor instituții financiare private.

Litigiile strategice (începând din 2003), exclusiv împotriva instituțiilor statului, au avut ca rezultat anularea permiselor, a certificatelor arheologice, a planurilor urbanistice zonale. Aceasta a fost cea mai de succes strategie de întârziere sau de stopare a procedurii de certificare de mediu, dar și de a dezvălui numeroase aspecte ilegale ale proiectului minier, de unde și nevoia unei rezoluții politice pentru a continua planurile în ciuda problemelor legale. Un alt exemplu: procedura EIA a fost contestată la Comisia Convenției de la Aarhus a ONU privind accesul la informație, participare publică și acces în justiție în probleme de mediu.

Mișcarea SRM poate fi cel mai bine descrisă ca o mișcare de dreptate de mediu ce articulează cu succes nevoia de mai multă dreptate și participare civică în probleme de mediu și sociale. Toate cele trei aspecte ale dreptății – distribuție, recunoaștere și participare – au fost forțe determinante pentru

mobilizarea publică împotriva proiectului minier propus de Gabriel Resources. O opoziție ecologistă *mainstream*, conservacionistă sau centrată doar pe protecția naturii nu ar fi reușit să fie o forță contestatoare suficient de puternică împotriva dezvoltatorilor proiectului minier, de aceea mișcarea de mediu Roșia Montană s-a implicat în dezbateri asupra dreptății de mediu și sociale. Această abordare a devenit o necesitate, aproape o strategie de supraviețuire pentru mișcare, întrucât promotorii proiectului au fost foarte abili în a construi o multitudine de argumente de dreptate de mediu ce păreau să amelioreze problema etică și de mediu.

Mai mult, mișcarea a luat forma unei mișcări de dreptate de mediu împinsă de factori externi, precum oportunitățile politice externe. Procedura de evaluare a impactului de mediu (*Environmental Impact Assessment*) este probabil cel mai bun exemplu în acest sens și a constituit fără îndoială cea mai bună oportunitate pentru organizarea și structurarea eforturilor activiștilor. Lupta pentru o participare publică reală, autentică în dezbateri și în procesul de luare a deciziilor, litigiile strategice și accesul la justiție și activitatea constantă de *watchdog* s-au dovedit a fi cele mai de succes tactici în blocarea autorizării proiectului minier și probabil motivul pentru care proiectul a fost blocat ani la rând, chiar înainte de existența unei mase critice care să conteze în protestele de stradă sau presiunea asupra politicienilor.

Concluzii

Conflictul ecologic de la Roșia Montană s-a dovedit a fi un subiect de cercetare extrem de bogat și actual. Complexitatea și multitudinea implicațiilor lui necesită o abordare din mai multe perspective teoretice.

Pentru mai bine de un deceniu, fiecare aspect al conflictului de la Roșia Montană a fost intens dezbătut și politizat în spațiul public. Chiar și cunoașterea științifică produsă de diferiți experți și institute de cercetare a fost contestată și politizată.

Am încercat să argumentez ipoteza conform căreia cea mai bună modalitate de a explica SRM, evoluțiile ei în timp, revendicările sale majore, strategiile și tacticile ei este prin folosirea conceptului de dreptate de mediu. Activismul de mediu poate lua multe forme, dar asemănarea conflictului de la Roșia Montană cu alte conflicte declanșate de minieră auriferă în întreaga lume a oferit primul indiciu că avem de-a face cu o mișcare de dreptate de mediu. O analiză a actorilor mișcării, a strategiilor și activităților confirmă această ipoteză. La fel ca și alte mișcări de mediu, mobilizarea pentru Roșia Montană articulează un concept trivalent de dreptate, care include aspecte legate de distribuție, recunoaștere și participare.

Abordarea ecologiei politice diferă foarte mult de o abordare pur și simplu ecologică a proiectului. Premisa de bază a ecologiei politice afirmă faptul că schimbările de mediu și condițiile ecologice sunt produsul unor procese politice și sociale complexe. Costurile și beneficiile asociate cu schimbările de mediu sunt în general distribuite inegal între actori, iar acest lucru poate consolida sau modifica inegalitățile sociale și economice existente. Această inegalitate este principala preocupare a mișcării de justiție de mediu. Ecologia politică este mai puțin interesată în stabilirea consecințelor de mediu cuantificabile ale unui potențial accident, sau de probabilitatea ca acesta să se întâmple. O perspectivă a ecologiei politice oferă mai degrabă o analiză a modului diferit și disproporționat în care un altfel de impact îi va afecta pe actori, analiză care va descrie și condițiile sociale și politice structurale care cauzează această disparitate.

O altă diferență importantă vine din regândirea conceptului de *mediu* în sine. Așa cum am arătat, un aspect specific al conflictului de mediu de la Roșia Montană este caracterul specific al locației: Rosia Montană nu este un mediu natural curat care necesită protecție și eforturi de conservare, ci o zonă montană locuită, un important sit istoric și arheologic. În acest caz, *mediul* include – pe lângă păduri seculare, munți, râuri, biodiversitate, arii și specii protejate – gospodăria, o comunitate locală cu o identitate istorică și culturală distinctă, pășuni și terenuri de care depind mijloacele de trai ale comunității

locale (agricultura de subzistență, apicultura etc.), monumente istorice, situri arheologice importante. Pe scurt, *mediul* la Roșia Montană este un întreg natural, cultural-istoric și uman, *mediul* este un peisaj cultural complex ce posedă propriul *genius loci* distinctiv. Această înțelegere mai largă a conceptului de mediu este în concordanță cu definiția articulată de alte mișcări de dreptate de mediu din lume, și în contrast cu definiții clasice în care mediul este echivalat cu lumea naturală, ecosisteme și biodiversitate.

O concepție greșită, dar des întânită în spațiul public, în special în eforturile diverșilor actori de a discredita mișcările de mediu, este considerarea oricărei probleme de mediu ca fiind rezultatul unui ecologism ecocentric, care va accentua conservarea naturii în defavoarea dezvoltării economice, a locurilor de muncă și a îmbunătățirii condițiilor de trai ale oamenilor. Această concepție eronată are un corolar care presupune că ecologismul, activismul de mediu promovează nedreptate pentru cei săraci: preocuparea de a conserva natura și patrimoniul cultural va bloca dezvoltarea industrială a anumitor regiuni și va priva comunitățile locale de locuri de muncă, infrastructură și servicii moderne, le va condamna pe acestea la sărăcie. Această concepție greșită a fost utilizată frecvent de către promotorii proiectului de exploatare a aurului de la Roșia Montană, în scopul de a discredita și ataca legitimitatea adversarilor, a actorilor mișcării de mediu SRM și a activiștilor de mediu în general.

Aceasta este o practică corozivă, care, în special într-o societate aflată în proces de democratizare, ar putea avea implicații sociale și politice negative. Ea poate avea efecte negative și asupra unei mișcări de mediu în formare, o mișcare care este mai degrabă despre oameni și care revendică în primul rând drepturile acestora la o formă de dezvoltare care nu va compromite mediul și mijloacele lor de trai acum sau în viitor, dar nici dreptul lor de a fi informați și de a participa la procesele de luare a deciziilor.

O altă concepție eronată este aceea conform căreia opoziția față de proiectul minier al RMGC este simptomatică pentru o ideologie post-materialistă îmbrățișată de o clasă de mijloc care,

în lipsa unor îngrijorări legate de asigurarea bunăstării imediate, își poate permite luxul unor valori ne-materiale, precum protecția naturii, a animalelor, a valorilor culturale imateriale etc. Cu toate acestea, în analiza mea a mișcării de la Roșia Montană ca mișcare de dreptate de mediu am arătat faptul că principalul loc de rezistență, originile acestui activism se află în cadrul comunității locale din zona de impact a proiectului. Cu alte cuvinte, într-o comunitate lipsită de putere sau privilegii, angajată într-o luptă cu un adversar influent, cu putere politică și financiară. Prin urmare, relațiile de putere relevante nu sunt cele dintre adversarii proiectului și comunitatea locală, ci relațiile de putere dintre titularul proiectului și suporterii acestuia și opozanți.

Această luptă este modelată de diferite condiții și oportunități politice, dar la rândul său produce o serie de consecințe. O mișcare de dreptate de mediu reușește să îmbunătățească accesul la justiție, la informații și la procesele de luare a deciziilor. Ea îi împuternicește pe oamenii din grupuri mai puțin favorizate și poate acționa ca un actor ce monitorizează și influențează în permanență funcționarea instituțiilor de stat, dar și practicile corporatiste. Pentru țările cu democrații fragile cum ar fi România, cu un scor scăzut de participare politică, impactul unei astfel de mișcări nu poate decât să adâncească procesul de democratizare. Cu toate acestea, un actor corporat care utilizează strategii de *astroturfing* pentru a-și atinge propriul interes și pentru a simula o societate civilă și o dezbatere publică poate vicia funcționarea instituțiilor de stat și a practicilor democratice.

Cercetarea conflictului de mediu de la Roșia Montană este importantă și pentru înțelegerea mobilizării sociale împotriva exploatării gazelor de șist prin intermediul fracturării hidraulice. Există multe similitudini importante între aceste două problematice de mediu și teme de activism social. Mai mult decât atât, deși opoziția față de exploatarea gazele de șist a adus noi actori politici în scenă, o proporție semnificativă a actorilor care se opun proiectului minier de la Roșia Montană și-au asumat și lupta împotriva exploatării gazelor de șist prin fracturare hidraulică. Faptul acesta constituie probabil o

ultimă dovadă pentru a spune cu certitudine că în România, pentru prima dată, avem de a face cu o mișcare de mediu complet dezvoltată, autentică, și nu doar cu o campanie cu o singură temă care se va dizolva odată ce problema a fost rezolvată într-un fel sau altul.

Bibliografie

- Adam, Clark (2013), „Is Cyanide in Its Autumn Hours? Greener Gold and the International Implications of a Romanian Ban on Cyanide”, *Huffingtonpost* (http://www.huffingtonpost.com/adam-cerneia-clark/is-cyanide-in-its-autumn-hours_b_3974634.html).
- Agyeman, J. (2002). „Constructing Environmental Injustice: Transatlantic Tales”, 3, pp. 31-53.
- Appiah, A.; Benhabib, S.; Young, I.; Fraser, N. (2007), *Justice, Governance, Cosmopolitanism, and the Politics of Difference. Reconfigurations in a Transnational World*, Forschungsabteilung der Humboldt-Universität, Berlin.
- Associated Press (2012), „Protest against Canadian Mining Firm Turns Deadly in Bolivia” (www.cba.co. <http://www.cbc.ca/news/world/story/2012/07/06/bolivia-silver-mine-protest.html?cmp=rss>).
- Barry, Brian (1995), *Justice as Impartiality*, Oxford University Press, Oxford.
- Barry, Brian (1999), *Rethinking Green Politics*, Sage Publications, Londra.
- Baxter, Brian (2005), *A Theory of Ecological Justice*. Routledge, Londra.
- BBC (2000a), „Death of a River” (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/642880.stm>).
- BBC (2000b), „Firm Rejects Cyanide Damage Claims” (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/645235.stm>).
- BBC (2000c), „Hungary Demand Action over Pollution” (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/677755.stm>).
- BBC (2001), „Second Cyanide Spill Blights Romania” (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1137460.stm>).
- Biriș, I.A.; Doniță, N.; Stoiculescu, Cr.D.; Mihai, D.; Seghedin, Georgeta (2003), „Contributions of the Foresters to Biodiversity Conservation in Romania”, in *Bioplatform European Platform for Biodiversity*, Editura Vergiliu, București.
- Blouin, Dave (2004), „Crandon Proposal: Cyanide Issues”, Wisconsin Stewardship Network (<http://www.wsn.org/mining/Cyanidebackground.html>).
- Boehmer-Christiansen, Sonja (2008), „The Precautionary Principle in Germany – Enabling the Government”, în Timothy O’Riordan (ed.) (2009), *Interpreting the Precautionary Principle*, Earthscan, New York.
- Boutilier, R.; Thomson, I. (2009), „Establishing a Social Licence to Operate in Mining”, EduMine (<http://www.edumine.com/xutility/html/menu.asp?category=xcourse&course=Xlicence>).
- Bullard, R.D. (ed.) (2007), *Growing Smarter: Achieving Livable Communities, Environmental Justice, and Regional Equity (Urban and Industrial Environments)*, MIT Press, Cambridge.
- Bullard, R.D.; Johnson, G.S. (2000), „Environmental Justice: Grassroots Activism and Impact on Public Policy Decisions Making”, *Journal of Social Issues*, 56(3), pp. 555-578.
- Carter, F.W.; Turnock, D. (1993), *Environmental Problems in Eastern Europe*, Routledge, New York.
- Cerneia, Remus, „Mișcarea verzilor s-a lansat oficial” (<http://remuscerneia.ro/2010/10/miscarea-verzilor-s-a-lansat-oficial>; accesat la data de 28 august 2014).
- Cerneia, Remus, „Partidul MV-DA a obținut decizia definitivă și ievocabilă de înregistrare” (<http://www.miscareaverzilor.eu/?q=node/137>, accesat la data de 28 august, 2014).
- Cole, L.W.; Foster, S.R. (2000), *From the Ground Up: Rnvironmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement*, New York University Press, New York.
- Dediu, Ion (2012), „Contribuții românești la dezvoltarea ecologiei”, *Akadosmos*, 2(25).
- Di Chiro, Giovanna (1998), „Environmental Justice from the Grassroots: Reflections on History, Gender, and Expertise”, în *The Struggle for Ecological Democracy*, ed. D. Faber, Guilford Press, New York.
- Diani, M.; della Porta, D. (1999), *Social Movements. An Introduction*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Dryzek, John; Hunold, Christian; Schlosberg, David; Downes, David; Hernes, Hans-Kristian (2002), „Environmental Transformation of the State: the USA, Norway, Germany, and the UK”, în *Political Studies*, vol. 50, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 559-682.
- Dryzek, John *et al.* (2003), *Green States and Social Movements. Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*, Oxford University Press, New York.

- Dumitru, D. (ed) (2009), *Guide for the Public Participation in the Decision Making Process on Environmental Processes*, Editura Didactică și Pedagogică, București, pp. 1-30.
- Dunlap, R.E.; McCright, A.M. (2011), „Organized Climate Change Denial”, în *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, Oxford University Press, Oxford, pp. 144-160.
- EMED Mining, „European Union Rejects Proposed Ban on Using Cyanide in Extractive” Mining (<http://www.emed-mining.com/news/announcements/european-commission-rejects-proposed-ban-using-cyanide-extractive-industry>).
- European Commission (EUROSTAT) (2010), „Impact of Gold Extraction in the EU” (http://ec.europa.eu/environment/waste/mining/pdf/IH_2010-001.pdf).
- European Network of Environmental Law Organizations (2011), „Banning Cyanide from Mining in the European Union. Legal Analysis”.
- European Parliament, „European Parliament resolution of 5 May on a general ban on the use of cyanide mining technologies in the European Union” (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0145+0+DOC+XML+V0//EN>).
- Faber, Daniel (1998), *The Struggle for Ecological Democracy. Environmental Justice Movement in the United States*, Guilford Press, New York.
- Florea, M.; Cătălin, B. (1987), „Observații geomorfologice și biogeografice în Parcul național Retezat”, *Terra*, 19(1), pp. 35-38.
- Flowers, Sarah-Louise, (2012), „Peru: Conga Mine Report Complete. Conga Mining Results to Be Announced; Ex-President Three Years in Prison; Doe Run Demands Damage Payments”, Pulsamerica.co.uk (<http://www.pulsamerica.co.uk/2012/04/09/peru-this-week-56/>).
- Gibbs, L. (1993), „Celebrating Ten Years of Triumph”, *Everyone Backyard*, 2(11).
- Green Report, „Poluare de 125 de ori mai mare la Sometra Copșa Mică” (<http://www.green-report.ro/poluare-de-125-de-ori-mai-mare-la-sometra-copsa-mica/>, acesat 15 septembrie 2014).
- Greenpeace, „Our demands of the Hungarian EU Presidency” (<http://www.greenpeace.org/eu-unit/Global/eu-unit/reports-briefings/2010/11/our-demands-of-the-hungarian-e.pdf>).
- Gunninham, N.; Kagan, R.; Thornton, D. (2004), „Social License and Environmental Protection: Why Business Go Beyond Compliance”, *Journal of the American Bar Foundation*, 39(2), pp. 307-341.

- Howarth, David; Norval, Aletta; Stavrakakis, Yannis (eds.) (2000), *Discourse Theory and Political Analysis. Identitis, Hegemonies, and Social Change*, Manchester University Press, Manchester.
- Humphrey, Mathew (2007), *Ecological Politics and Democratic Theory. The Challenge to the Deliberative Ideal*, Routledge, New York.
- International Institute for Environment and Development (2002), „Breaking New Ground: Mining, Minerals and Sustainable Development: Chapter 9: Local Communities and Mines. Breaking New Grounds” (<http://www.iied.org/pubs/pdfs/G00901.pdf>).
- Jane, Andrew (2000), „Denying Accountability? Australia’s International Mining Shame”, *News Journal of the Asia Pacific Centre for Environmental Accountability*, 11, pp. 7-11.
- Koopmans, Ruud; Statham, Paul (1999), „Political Claims Analysis: Integrating Protest Event and Political Discourse Approaches”, *Mobilization*, 4(2).
- Laitos, J.L. (2012), „The Current Status of Cyanide Regulations”, *Engineering and Mining Journal* (<http://www.e-mj.com/index.php/features/1656-the-current-status-of-cyanide-regulations>).
- Lee, Hosuk (2009), „The Political Ecology of Environmental Justice: Environmental Struggle and Injustice in the Yeongheung Island Coal Plant Controversy”, *Electronic Theses, Treatises and Dissertations*. Paper 3157.
- Low, Nicholas; Gleeson, Brendan (1998), *Justice, Society, and Nature: An Exploration of Political Ecology*, Routledge, New York.
- Martinez-Alier, J. (2002), „Environmentalism for the Poor. A Study of Ecological Conflicts, and Valuation”, Edward Elgar, Cheltenham.
- Martinez, Alier *et al.* (2010), „Social Metabolism, Ecological Distribution Conflicts, and Valuation Languages”, *Ecol. Econ.*, 70, pp. 153-158.
- McDonald, David (ed.) (2002), *Environmental Justice in South Africa*, Ohio University Press, Ohio.
- McGurty, E.M. (2000), „Warren County, NC, and the Emergence of the Environmental Justice Movement: Unlikely Coalitions and Shared Meanings in Local Collective Actions”, *Society and Natural Resources*, 13, pp. 373-387.
- Miller, Jr. G. Tyler (2003), *Environmental Science: Working With the Earth*, ed. a IX-a, Brooks/Cole, Pacific Grove, CA, p. G5.
- MINEO Consortium (2000), „Review of Potential Environmental and Social Impact of mining” (<http://www2.brgm.fr/mineo/UserNeed/IMPACTS.pdf>).
- Mineral Policy Institute (2000), „International mining environment groups call for worldwide mining law reforms” (<http://reliefweb.int/>

- report/hungary/eu-releases-report-cyanide-disaster-international-mining-environment-groups-call).
- Miroiu, Mihaela (2004a), *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Editura Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela (2004b), „State Men, Market Women. The Effects of Left Conservatism on Gender Politics in Romanian Transition”, *Feminismo/s*, 3, pp. 207-234.
- Moran, Robert (2004), „Cyanide Uncertainties: Observations on the Chemistry, Toxicity, and Analysis of Cyanide in Mining-Related Waters”, Mineral Policy Center.
- Mudder, Botz (2004), „Cyanide and Society: A Critical Review”, *The European Journal of Mineral Processing and Environmental Protection*, 4(1), pp. 62-74.
- NAFTA (2009), „Final Award”, 8 iunie (<http://www.naftalaw.org/Disputes/USA/Glamis/Glamis-USA-Award.pdf>).
- Nelsen, J.L. (2006), „Social License to Operate”, *International Journal of Mining, Reclamation and Environment*, 20(3), pp. 161-162 (<http://www.miningfacts.org/Communities/What-is-the-social-licence-to-operate/#sthash.PaSMlyZ2.dpuf>).
- Novotny, P. (2000), *Where We Live, Work and Play: The Environmental Justice Movement and the Struggle for a New Environmentalism*, Praeger, Westport, CT.
- Nussbaum, Martha (2000), *Women and the Human Development: the Capabilities Approach*, Oxford University Press, Oxford.
- Nussbaum, Martha (2004), „Beyond Compassion and Humanity: Justice for Nonhuman Animals”, in Cass R. Sustein, Martha C. Nussbaum (eds.), *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, Oxford University Press, Oxford.
- Nussbaum, Martha (2006), *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Harvard University Press, Cambridge.
- Oișteanu, Andrei, „Ecologia salvează România” (<http://www.revista22.ro/ecologia-salveaza-romania-1100.html>; accesat la data de 4 septembrie 2014).
- Peet, Richard, Watts, Michael (eds.) (2004), *Liberation Ecologies. Environment, Development, Social Movements*, Routledge, Londra, New York.
- Peet, Richard, Watts, Michael (eds.) (2010), *Global Political Ecology*, Routledge, Londra.
- Peritore, N. Patrick, Roper, Steven D. (1999), „Romania: Candidate Democracy, Vulnerable Environment”, in *Third World Environmentalism: Case Studies from the Global South*, University Press of Florida, Gainesville.

- Popov, Daniel; Kadoglou, Maria; Roth, Stephanie, „Can Existing EU Legislation Prevent a Future Cyanide Spill? (http://www.ngo.ro/date/17ef04f0530a65b2f4e73d9a4b5d99ea/Can_existing_EU_legislation_prevent_a_futur_e_cyanide_spill_2.pdf).
- Rawls, John (1971), *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Redclift, Michael; Woodgate, Graham (1997), *International Handbook of Environmental Sociology*, Edward Elgar Publishing Ltd., Northampton.
- Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe (2000), „Cyanide Spill at Baia Mare, Romania. Before, During and After”.
- Ritchie, Jane; Lewis, Jane (2003), *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Student and Researchers*, Sage Publications, Londra.
- Robins, Paul (2011), *Political Ecology: A Critical Introduction*, ed. a II-a, Wiley-Blackwell, Malden.
- Rootes, C. (2002), „Global Visions: Global Civil Society and the Lessons of European Environmentalism”, *Voluntas*, 13(4), pp. 411-429.
- Rootes, C. (ed.) (2003), *Environmental Protest in Western Europe*, Oxford University Press, Oxford.
- Ropers, Steven (2000), *Romania, the Unfinished Revolution*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam.
- Rubo, Andreas; Kellens, Raf; Reddy, Jay; Steier, Norbert; Hasenpusch, Wolfgang (2006), „Alkali Metal Cyanides”, in *Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry*, Wiley-VCH, Weinheim.
- Sandler, Ronald, Pezzullo, Phaedra (2007), *Environmental Justice and Environmentalism. The Social Justice Challenge to the Environmental Movement*, MIT Press, Cambridge, Londra.
- Schlosberg, David (2004), „Reconceiving Environmental Justice: Global Movements and Political Theories”, *Environmental Politics*, 13(3), pp. 517-540.
- Schlosberg, David (2007), *Defining Environmental Justice. Theories, Movements, and Nature*, Oxford University Press, New York.
- Schlosberg, David, Carruthers, David (2010), „Indigenous Struggles, Environmental Justice, and Community Capabilities, *Global Environmental Politics*”, 10(4).
- Schweizer, Errol (1999), „Environmental Justice. An Interview with Robert Bullard”, *Earth First! Journal* (<http://www.ejnet.org/ej/bullard.html>, accesat la 12 iulie 2012).
- Snow, A. David; Soule, A. Sarah; Kriesi, Hanspeter (2007), *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, Oxford.

- Steger, Tamara (2007), *Making the Case for Environmental Justice in Central and Eastern Europe*, Central European University, Budapesta.
- Tarrow, S. (1998), *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Tarrow, S., Petrova, T. (2007), „Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity. The Puzzle of East-Central Europe”, *Comparative Political Studies*, 40(1), pp. 74-94, 100.
- UNECE, „Introduction to Espoo Convention” (<http://www.unece.org/env/eia/eia.html>).
- UNEP (2000), Cyanide Spill at Baia Mare, Romania. UNEP/ECHA Assessment Mission, Romania, Hungary, Federal Republic of Yugoslavia, 23 februarie – 6 martie, Geneva.
- United Nations (2000), „United Nations Environment Programme with assistance from International Council on Metals and the Environment. A workshop on Industry Code of Practice: Cyanide Management Report”, 25-26 mai, Ecole des Mines, Paris, p. 5.
- US Environmental Protection Agency, Solid Waste Bureau, „Technical Report on Treatment of Cyanide Heap Leaches and Tailings” (<http://www.epa.gov/osw/nonhaz/industrial/special/mining/techdocs/cyanide.pdf>).
- van der Hein-Anton, Heijden (2010), *Social Movements, Public Spheres and the European Politics of the Environment. Green Power Europe?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York.
- Wade, Terry (2012), „Peru Threatens to Arrest Pregnant Anti-mining Protesters”, [www.reuters.com](http://www.reuters.com/article/2012/06/19/us-peru-politics-mining-idUSBRE8511FJ20120619) (<http://www.reuters.com/article/2012/06/19/us-peru-politics-mining-idUSBRE8511FJ20120619>).
- Walker, Gordon (2011), *Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics*, Routledge, Londra.
- Whitehead, M.; Jones, R.; Jones, M. (2007), *The Nature of the State. Excavating the Political Ecologies of the Modern State*, Oxford University Press, New York.
- Yarar, B., „Long Term Persistence of Cyanide Species in Mine Waste Environments”, Colorado School of Mines, Tailings and Mine Waste '02: Proceedings of the Ninth International Conference on Tailings and Mine Waste, Swets & Zeitlinger, Amsterdam, p. 197.
- Young, Iris Marion (1990), *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton.
- *** (1992), UN Conference on Environment and Development, Agenda 21, iunie (<http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>).

- *** (1998), Science and Environmental Health Network, „The Wing-spread Statement on the Precautionary Principle” (<http://www.sehn.org/state.html>).
- *** (2000), „Cyanide Spill, a Catastrophe of European Dimensions”, WWSWS, 15 februarie (<http://www.wsws.org/en/articles/2000/02/cyan-f15.html>).
- *** (2000), Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. (<http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/>).
- *** (2002), „Banca Mondială renunță la Roșia Montană”, *Evenimentul zilei*, 12 octombrie (<https://www.youtube.com/watch?v=Kv4iOwy-AhFw>).
- *** (2002), „Romania, World Bank Rejects Controversial Gold Mine Project”, Miningwatch.org, 30 noiembrie (<http://www.miningwatch.ca/romania-world-bank-rejects-controversial-gold-mine-project>).
- *** (2003), Propunere legislativă pentru modificarea Legii minelor nr.85 din 23 martie 2003, privind interzicerea tehnologiilor de minerit pe bază de cianuri (<http://senat.ro/legis/lista.aspx>).
- *** (2004), Letter to Mr. Eugen David, President Alburnus Maior from Rita E. Cestti, Senior Water Resources Economics, Environmentally and Socially Sustainable Department Europe and Central Asia, World Bank, 3 may 2004.
- *** (2004), Media Release by Robin Chapple, MLC, WA Legislative Council, 30 ianuarie.
- *** (2005), „Propunere legislativă privind interzicerea folosirii cianurilor în industria minieră pentru obținerea aurului și argintului la Roșia Montana”, Camera Deputaților, Pl-x nr. 541/2005 (http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=6850).
- *** (2006), „Cyanide Leak Contaminates the Elbe”, Radio Praga, 18 ianuarie (<http://www.radio.cz/en/section/curraffrs/cyanide-leak-contaminates-the-elbe>).
- *** (2006), Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council, 15 March 2006 (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:102:0015:0033:en:PDF>).
- *** (2006), RMGC official document submitted to the Romanian Ministry of Environment as part of the Environmental Impact Assessment (EIA) procedure (http://www.mmediu.ro/protectia_mediului/rosia_montana/04/RO-TECHNOLOGICAL%20PROCESSES.pdf).
- *** (2008), Session of Chamber of Deputies on 15.04.2008 (<http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6480&idm=6>).

- *** (2010), „Certej 1971, tragedia uitată a 89 de vieți îngropate sub 300 de mii metri cubi nămol”, 14 octombrie (http://adevarul.ro/locale/hunedoara/exclusiv-certej-1971-tragedia-uitata-89-vieti-ingropate-300-mii-metri-cubi-namol-atenTie--fotografii-Socante-1_50aea54-a7c42d5a6639eb6b8/index.html).
- *** (2010), „Great Victory against Cyanide for Gold Mining”, *The Ecologist*, 8 ianuarie (http://www.theecologist.org/blogs_and_comments/commentators/other_comments/394395/great_victory_against_cyanide_for_gold_mining.html).
- *** (2010), *Guidebook for Evaluating Mining Project EIAs. Environmental Law Alliance Worldwide (ELAW)*, Eugene OR 97403, p. 96.
- *** (2011), „Eldorado Gold Corp. Makes \$2.5B All-stock Bid for European Goldfields Ltd.”, 18 decembrie (http://www.huffingtonpost.ca/2011/12/18/eldorado-gold-corp-makes_n_1156867.html).
- *** (2012), „Bolivia to Revoke Mine License after Protest. President Evo Morales to Revoke Concessions of Canadian Silver Mine Following Violent Opposition from Quechua Indians”, 11 iulie (<http://www.aljazeera.com/news/americas/2012/07/201271193933748927.html>).
- *** (2012), „Peru’s Repression of Mining Protesters Condemned”, *Environment News Service* (<http://www.ens-newswire.com/ens/jul2012/2012-07-11-01.html>, reposted on www.amazonwatch.org).
- *** (2013), Romanian Ministry of Economy, Trade and Business Environment, 19 septembrie (<http://economie.hotnews.ro/stiri-companii-15611032-unde-romania-utilizat-cianuri-unde-utilizeaza-unde-vor-utiliza.htm>).
- ***, „Ban on Cyanide Mining in Montana with Initiative 137”, MEIC (<http://meic.org/issues/mining-in-montana/hardrock-and-cyanide-mining-in-montana/ban-on-cyanide-mining-in-montana-with-initiative-137>).
- ***, „Campania «Romania fără Cianuri!» – o campanie pentru interzicerea cianurii în sectorul minier din România” (<http://www.centruldemediu.ro/?apc=rt1n4&x=59&s=t>).
- ***, „Canadian Company Protest Cancellation of Bolivian Mining License, Canadian Press (www.canadianbusiness.com, <http://www.canadianbusiness.com/article/90515-canadian-company-protests-cancellation-of-bolivian-mining-licence>).
- ***, „Coaliția «Romania fără Cianuri!». Interzicerea cianurii în minerit devine o inițiativă europeană” (<http://www.green-report.ro/231107-coalitia-romania-fara-cianuri-interzicerea-cianurii-minerit-devine-o-initiativa-eu/>).

- ***, „Coaliția «Romania fără Cianuri!». Interzicerea cianurii în sectorul minier din România. Aspecte economice” (http://www.centruldemediu.ro/img_upload/ea26669302f1530f5dc171a51204a15b/punct_vedere_final.pdf).
- ***, <http://www.bloomberg.com/news/2013-09-11/paulson-backed-gabriel-threatens-4-billion-of-claims-in-romania.html>.
- ***, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&refere nce=20100421&secondRef=ITEM-007&language=EN>.
- ***, http://www.theparliament.com/no_cache/latestnews/news-article/newsarticle/eu-parliament-resolution-on-cyanide-mining-branded-massively-harmful.
- ***, Lege pentru completarea articolului 4 din Legea Minelor (nr. 85/2003) (<http://senat.ro/legis/lista.aspx>).
- ***, Mineral Policy Institute Report. http://www.mpi.org.au/campaigns/cyanide/phubia_cyanide/
- ***, Rainforest Information Centre, Australia: Cyanide Incidents (<http://www.rainforestinfo.org.au/gold/spills.htm>).
- ***, RMGC S.A. Management of Social Impact. Resettlement and Relocation Action Plan, vol. 1. Main Report (http://en.rmgc.ro/Content/uploads/RRAP_final.pdf).

Index tematic

A

activism
activism feminist
activism ecologist
activism tranzacțional
activism participativ
actori
acțiune colectivă
acțiune non-instituțională
aderare/la UE/preaderare
advocacy
Agenția Națională pentru
Egalitate de Șanse între Femei
și Bărbați
Agenția Națională pentru
Protecția Familiei
Alburnus Maior
alegeri
ALEG
anarhofeminism
androcentric
antidiscriminare
anticomunism
antifeminism
antifeminism preventiv
APADOR-CH
Asociația pentru Promovarea
Femeii din România
asociații
austeritate/politici de

autonomie
autoritate
avangardă

B

Baia Mare
Barometrul de gen
Biblioteca Alternativă

C

capacitare
Câr-mâr
Certej
cianură, cianurare
ciclu de protest
cetățean/ cetățeană
cetățenie activă
„click”
coalitție
Centrul Parteneriat pentru
Egalitate
Centrul de Dezvoltare Curriculară
și Studii de Gen Filia
Clubul de la Roma
Centrul Euroregional pentru
Inițiative Publice
Consiliul Național pentru
Combaterea Discriminării
Comisia pentru egalitate de șanse
Senat

Comisia pentru egalitate de șanse
-Camera Deputaților
comunism
comunitate
comunitate a mișcărilor sociale
Confederația Națională a Femeilor din România
conflict
conflict de mediu
Consiliul Național al Femeilor
conservatorism
conservatorism de stânga
cooptare
contestare
contra-mișcare
corporație
cote de reprezentare
cultură politică
cunoaștere

D
decizie politică
democrație
democrație paritară
democratizare
Democracy Index
dezbateri publice
dictatură
discriminare
discriminare multiplă
distribuție
drepturi civile
drepturi reproductive
dreptate de gen
dreptate de mediu
dreptate intergenerațională
dreptate socială

E
ecofeminism
ecologie
ecologie politică
ecologie populară

ecologia eliberării
ecologia săracilor
ecologist
ecosistem
educație
egalitate
egalitate de șanse
egalitate de gen
emoție
European Women's Lobby
emancipare

F
Făt frumos și când vreau eu
femei
feminism
feminism intersecțional
feminism de stat
feminism liberal
feminism marxist
feminism socialist
feminism radical
feminism rom
feminism room-service
feminism vestic/occidental
filosofie
finanțare
Fondul Monetar Internațional
formalizare
furnizare de servicii
funcție de mobilizare
Fundatia pentru o Societate Deschisă

G
Gabriel Resources
generație
generații viitoare
Global Gender Gap Report
grassroots
Greenpeace
grup de interese
grup vulnerabil

grup ecologist
Grupul 222
Grupul interdisciplinar pentru Studii de Gen

H
hărțuire sexuală
homofobie

I
ideologie
ideologie politică
ideologii moniste
ideologii pluraliste
identitate
identitate colectivă
impact
independență economică
Institutul Est European pentru Sănătatea Reproducerii
instituționalizare
individual
industrializare
inegalitate/inegalitate de gen
intelectual/intelectual public
interese

J

K

L
Ladyfest
liberalism
liberalismul bunăstării generale/
welfare
liberalism etic
libertate reproductivă
Liga Pro Europa
litigiu
lobby

M
mainstream liberal
Marșul „panaramelor”
Marșul diversității
Masteratul de Politici, gen și minorități
mecanism de certificare
mediu academic
micromobilizare
militantism
minerit
minorități
misoginism
mișcare civică
mișcare de mediu
mișcare de dreptate de mediu
mișcare ecologistă
mișcare feministă
mișcare grassroots
mișcare intelectuală
mișcare politică
mișcare socială
mișcarea pentru drepturile femeilor
mișcarea romilor
mișcarea LGBTQ
mișcări de stradă
mobilizare
modelul procesului politic
modelul mobilizării resurselor
modernizare

N
natură
neoliberal/neoliberalism

O
obiectiv
organizație
organizații de femei
organizații de mediu
organizații ecologiste
organizații feministe
organizații neguvernamentale

organizații Phoenix
 ONGizare
 oportunitate
 oportunitate politică
 ordin de restricție
 ordine de gen

P
 participare
 participare civică
 participare politică
 partid
 Partidul Comunist Român
 patriarhat
 patriarhat de stat
 patriarhat modern
 patriarhat tradițional
 personal
 politic
 politica pronatalistă
 politici
 poluare
 post-comunism
 post-feminism
 post-materialism
 procedural
 proiect
 prietenie
 profesionalizare
 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD)
 protest
pro-choice
prolife
 Pro-Vita
 programe
 putere
 putere/regim de/de gen
 queer feminism

R

rasism
 reactiv

recunoaștere
 reformă
 reprezentare politică/cote de
 restructurare economică
 repertoriu tactic
 revendicare
 Revista 22
 Revista Femeia
 revoltă
 revoluție
 rezistență
 riot girl
 Romanian Women's Lobby
 Roșia Montană

S

sărăcie
 schimbare
 sexism
 sindicat
 societate civilă
 Societatea de Analize Feministe
 AnA
 solidaritate
 stat
 stat de drept
 suroritate
 sustenabil
 structură de hibernare
 structură socială
 studii de gen
 subiectiv

Ș

Șanse Egale pentru Femei
 Școala Națională de Studii
 Politice și Administrative
 (SNSPA)
 șezătoare

T

tactică
 tranzacțional

tranziție
 Transcena

U

Uniunea Femeilor Democratice din
 România
 UNESCO-CEPES
 Universitatea Babeș-Bolyai
 Universitatea din București
 Uniunea Europeană
 Uniunea Tineretului Comunist

V

victime/victime favorite
 violență domestică/violență împo-
 tiva femeilor
 viol marital

W**X****Y****Z**

Index nume

A

Abdela, Lesley 51
Antipa, Grigore 222

B

Baban, Adriana 34, 64
Balogh, Lidia 22-23, 32
Băluță, Oana 146, 149, 150, 196,
200 n. 5, 206 n. 16, 211, 212,
223
Berg, Karin 38
Bițu, Nicoleta 64, 196, 211
Bleahu, Marcian 226, 227
Borza, Ioana 95, 209 n. 24
Botez, Calypso 199, 200 n. 5
Bragă, Andreea 121, 196
Brânzan, Ovidiu 120, 125
Brucher, Marina 48, 64
Bucur, Maria 43, 150, 191, 191-
192 n. 1, 194 n. 3, 198, 208

C

Cantacuzino, Alexandrina 25
Ceașescu, Nicolae 133, 219,
224-225
Cerneă, Remus 229-230, 260
Císař, Ondřej 96, 117
Cliveti, Minodora 64, 123, 125,
148, 149
Constantinescu, Emil 27

D

Deac, Livia 34, 51, 64, 208 n. 22
Diani, Mario 98, 103, 115-116, 118,
138
Dragolea, Alina 196
Dragomir, Otilia 41, 64, 206 n. 16,
217 n. 19

F

Fábián, Katalin 24, 96, 101
Freeman, Jo 36
Friedan, Betty 37
Fuszara 90, 91

G

Gal, Susan 90, 91,
Gheonea, Elena-Simona 33
Gheonea, Valentin 33
Gheorghe, Carmen 152, 196
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 219
Ghodsee, Kristen 106
Grünberg, Laura 22, 27, 28, 30, 32
n. 12, 34, 37-38, 40, 42, 59,
61-62, 63-64, 91, 95, 98, 101,
112, 144, 149, 197, 203, 206 n.
16, 207 n. 19
Gusti, Dimitrie 199

H

Haeckel, Ernst 222

Hercus, Cheryl 40, 53, 56

I

Iancu, Alice 196

J

Jugaru, Anca 37, 64

K

Kligman, Gail 90, 91, 133

Kriesi, Hanspeter 97, 100, 104

L

Liiceanu, Aurora 27

Loghin, Dina 31, 41, 42, 52, 64,
79, 145, 161, 207 n. 19

M

Malița, Mircea 224

Marinescu, Simona 120

McAdam, Doug 35, 100

Meadows, Dennis 223

Melucci, Alberto 102

Mihăilescu, Ștefania 59, 64, 68,
191, 198

Mincu, Mioara 26, 27

Minkoff, Debra 98, 104

Miroiu, Adrian 37

Miroiu, Mihaela 13, 16, 21, 27, 34,
37, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 52,
54-56, 57, 59, 61, 62, 64, 90-91,
92, 94, 95, 98, 101, 144, 149,
154, 191, 191-192 n. 1, 194 n.
3, 201, 203 n. 11, 206, 207, 210Molocea, Andreea 13, 15, 190, 197,
200 n. 7, 201, 208 n. 21-22

Momoc, Antonio 229

Morteanu, Crina 196

Mueller, Carol 102

Muscă, Mona 120, 121, 125

N

Neaga, Diana Elena 33-34, 45, 47,
191-192 n. 1, 194Nicolaescu, Mădălina 64, 207 n.
18-19

P

Pagu, Liliana 25

Pascal, Despina 64

Pasti, Vladimir 21, 45, 47, 64, 90,
92, 203

Păunescu, Ramona 211

Petrova, Tsveta 97, 138, 232

Popa, Oana 41, 96, 104, 146

Popescu, Liliana 41, 42, 43, 54,
62, 64, 108 n. 6, 144, 161, 197,
198

R

Roman, Petre 120

Roventța-Frumușani, Daniela 34,
64

S

Sandi, Ana Maria 28, 34, 51, 64,
208 n. 22

Shaffer, Martin B. 116, 118, 130

Smith, Dorothy E. 34

Soros, George 15, 204

Staggenborg, Suzanne 99, 100,
101, 116

Stolojan, Theodor 226

Ș

Ștefănescu, Doina Olga 37, 64

Șandor, Maria 51, 64, 147, 208 n.
22

T

Tarrow, Sidney 96, 97, 138, 232

Taylor, Verta 100, 101, 104

Tăriceanu, Alina 211

Tilly, Charles 96

V

Vincze, Enikő 34, 58 n. 18, 64, 92,
146, 207 n. 17-19, 210, 211Vlad, Ioana 13, 15, 190, 198, 209
n. 24, 210, 211

Vogel, Ursula 54

Vráblíková, Kateřina 96

W

Weber, Renate 64, 144, 149, 207 n.
17, n. 19

Z

Zald, Mayer 98-99, 100

Zamfir, Elena 31, 44, 45, 49

Petre, Zoe 27

În aceeași colecție

au apărut:

- Mary Lyndon Shanley, Uma Narayan – *Reconstrucția teoriei politice. Eseuri feministe*
- Gloria Steinem – *Revoluția interioară. Cartea respectului de sine*
- Andreea Dworkin – *Războiul împotriva tăcerii*
- Moira Gatens – *Feminism și filosofie. Perspective asupra diferenței și egalității*
- Mihaela Miroiu – *Convenio. Despre natură, femei și morală*
- Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu (ed.) – *Lexicon feminist*
- Adina Brădeanu, Otilia Dragomir (coord.), Daniela Rovența-Frumușani, Romina Surugiu – *Femei, cuvinte și imagini. Perspective feministe*
- Laura Grünberg – *(R)evoluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești*
- Maria Bucur, Mihaela Miroiu (ed.) – *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*
- Ștefania Mihăilescu – *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*
- Valentina Marinescu – *Muncile casnice în satul românesc actual. Studii de caz*
- Doina-Olga Ștefănescu – *Dilema de gen a educației*
- Vladimir Pasti – *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*
- Susan Gal, Gail Kligman – *Politicile de gen în perioada postsocialistă. Un eseu istoric contemporan*
- Rita Mae Kelly, Jane H. Bayes, Mary E. Hawkesworth, Brigitte Young (ed.) – *Gen, globalizare și democratizare*
- Mihaela Miroiu – *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*
- Maria Bucur – *Eugenie și modernizare în România interbelică*
- Cristina Ștefan – *Familia monoparentală. O abordare politică*
- Oana Băluță (ed.) – *Gen și putere. Partea leului în politica românească*
- Ștefania Mihăilescu – *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929-1948)*

www.polirom.ro

Redactor: Ines Simionescu

Coperta:

Tehnoredactor: Vasilica Zevoi

Bun de tipar: aprilie 2015. Apărut: 2015

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tipografia S.C. MEDIAPRINT S.R.L.

Str. București nr. 254-256, Călărași, 9100058
tel.: (0242)31.12.95, fax: (0242)31.12.95
